

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Я.Ю. Агій, І.М. Лях

ОХОРОНА ПРАЦІ У ГАЛУЗІ

Навчальний посібник

**Ужгород
2015**

ББК – 65.247
УДК – 331.45
А – 24

Агій Я.Ю. Охорона праці у галузі: навч. пос. / Я.Ю. Агій, І.М. Лях. – Ужгород: ПП «АУТДОР - ШАРК», 2015. – 200 с.

Навчальний посібник висвітлює основні законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці в галузі, міжнародні норми, системи управління охороною працею в організаціях, травматизм та професійні захворювання в галузі, розслідування нещасних випадків, актуальні проблеми в наукових дослідженнях, основні заходи пожежної профілактики на галузевих об'єктах, державний нагляд і громадський контроль за станом охорони праці, а також соціальне страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві.

Навчальний посібник «Охорона праці в галузі» складений за вимогами кредитно-модульної системи і містить короткий виклад тем лекцій, тематику семінарських занять та методичні рекомендації з підготовки до них, тестові завдання і навчальний тренінг до кожної із тем, перелік рекомендованої літератури.

Для студентів вищих навчальних закладів за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліст, магістр.

Автори:

Агій Я.Ю. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Лях І.М. – кандидат технічних наук, доцент кафедри інформатики та фізико-математичних дисциплін ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рецензенти:

Жидацький В.Ц. – кандидат технічних наук, доцент кафедри охорони праці та екології Української академії друкарства;

Кишко К.М. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри генетики, фізіології рослин і мікробіології біологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

*Рекомендовано до друку
на засіданні кафедри інформатики
та фізико-математичних дисциплін
факультету інформаційних технологій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол № 1 від 31 серпня 2015 р.)*

ISBN 978-617-7132-33-1

© Я.Ю.Агій, І.М.Лях, 2015

© ПП «АУТДОР - ШАРК», 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Тема 1. МІЖНАРОДНІ НОРМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ	5
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>17</i>
<i>Література .....</i>	<i>20</i>
Тема 2. ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ	21
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>38</i>
<i>Література .....</i>	<i>41</i>
Тема 3. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В ОРГАНІЗАЦІЇ	42
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>52</i>
<i>Література .....</i>	<i>55</i>
Тема 4. ТРАВМАТИЗМ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ В ГАЛУЗІ. РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ	56
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>73</i>
<i>Література .....</i>	<i>77</i>
Тема 5. СПЕЦІАЛЬНІ РОЗДІЛИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	78
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>104</i>
<i>Література .....</i>	<i>106</i>
Тема 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	107
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>115</i>
<i>Література .....</i>	<i>116</i>
Тема 7. ОСНОВНІ ЗАХОДИ ПОЖЕЖНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НА ГАЛУЗЕВИХ ОБ'ЄКТАХ	117
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>142</i>
<i>Література .....</i>	<i>144</i>
Тема 8. ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД І ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СТАНОМ ОХОРОНИ ПРАЦІ	145
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>153</i>
<i>Література .....</i>	<i>155</i>
Тема 9. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ НА ВИРОБНИЦТВІ	156
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>171</i>
<i>Література .....</i>	<i>174</i>
ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ГАЛУЗІ	175
ДОДАТКИ	181

ВСТУП

Перехід суспільства до широкого використання ринкових відносин, виникнення різноманітних форм власності потребують розроблення нових підходів до побудови сучасної моделі управління охороною та безпекою праці на національному, регіональному й виробничому рівнях. У суспільстві із соціально орієнтованою економікою охорона праці має бути одним з найважливіших завдань соціально-економічної політики як держави, так і кожного підприємства та організації. Охорона праці – проблема складна і багатогранна. У сучасній науці особливо підкреслюється багатоаспектність феномена охорони праці, який сприймається водночас як соціальне та економічне явище, яке важливе для забезпечення гармонійного розвитку кожного працівника, процвітання суспільства і держави. Проте нинішній рівень науково-технічного прогресу та соціально-економічні орієнтири розвитку сучасного суспільства не спроможні створити сприятливі умови для забезпечення добробуту людини, збереження її здоров'я. Особливо гостро ця проблема постає на промислових підприємствах, де зберігається переважно застаріла матеріально-технічна база виробництва при незадовільних обсягах фінансування заходів з охорони праці. Все це призводить до високого рівня травматизму і, як наслідок, до збільшення видатків підприємства та держави на виплати й компенсації потерпілим. Тому вкрай необхідним є вдосконалення системи охорони праці як важливого фактора підвищення ефективності виробництва на підставі детального дослідження економічних та соціальних її аспектів.

Дослідження економічних та соціальних аспектів охорони праці були проведені такими вченими, як: М.П. Гандзюк, Є.О. Геврик, Л.П. Керб, П.О. Ізуїта, Г.Г. Гогігашвілі, В.Ц. Жидецький, З.М. Яремко.

Вивчення світового досвіду визначення економічної та соціальної ефективності заходів щодо поліпшення умов та охорони праці є актуальним і має значення для вдосконалення чинних методик, оскільки, незважаючи на велику кількість робіт присвячених цій темі, окремі її аспекти недостатньо розроблені й висвітлені.

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНІ НОРМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

- 1.1 Міжнародні стандарти SA 8000 «Соціальна відповідальність» і ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності».*
- 1.2 Основні принципи та впровадження соціальної відповідальності.*
- 1.3 Європейський Союз і законодавство з охорони праці.*
- 1.4 Міжнародні організації в сфері охорони праці: МОП, МАГАТЕ, ВООЗ.*

1.1. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ SA 8000 «СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» І ISO 26000 «НАСТАНОВА ПО СОЦІАЛЬНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ»

Стандарт SA 8000 був опублікований у 1997 році. Мета стандарту – сприяти постійному поліпшенню умов наймання і здійснення трудової діяльності, виконання етичних норм цивілізованого суспільства.

Стандарт SA 8000 був створений для того, щоб компанії могли підтвердити використання соціально-відповідальних підходів у своїй діяльності. Система менеджменту, заснована на вимогах SA 8000, має загальні вимоги з ISO 9001. Так, наприклад: визначена керуванням політика компанії в сфері соціальної відповідальності, аналіз і перевірки з боку керівництва, планування, оцінка і вибір постачальників, прийняття коригувальних дій.

У світі вже давно прийнято, що підприємства, на яких приділяється значна увага персоналу, створенню необхідних і комфортних умов для роботи, є надійними партнерами у взаємовідносинах.

Використання етичних підходів до суспільства в цілому і до своїх співробітників зокрема, створення сприятливої атмосфери в колективі – є критерієм високого рівня менеджменту. І навпаки, співробітництво з компаніями, які не виконують ці вимоги, вважається неетичним і пов'язаним з додатковими ризиками.

Стандарт SA 8000 спрямований на забезпечення привабливості умов наймання для співробітників, поліпшення умов їхньої праці і життєвого рівня. Компанії, у яких менеджмент здійснюється відповідно до вимог стандарту SA 8000, мають конкурентну перевагу, яка полягає у високій мотивації персоналу, що у свою чергу дозволяє ефективніше застосовувати сучасні системи менеджменту для досягнення намічених цілей, забезпечуючи при цьому постійну рентабельність.

А наявність на підприємстві інших стандартів, таких як ISO 9000, ISO 14000, OHSAS 18001 і т.д., доповнює стандарт SA 8000, забезпечуючи основу для інтеграції в рамках загальної системи менеджменту, що веде до скорочення ризиків і підвищення прибутковості компанії.

Стандарт ISO 26000 – це добровільна настанова з соціальної відповідальності і не є документом, що передбачає сертифікацію, як, наприклад, ISO 9001 та ISO 14001. Згідно з ISO 26000 компанія включає такі компоненти, як захист прав людини, навколишнього природного середовища, безпеку праці, права споживачів та розвиток місцевих общин, а також організаційне управління та етику бізнесу. Тобто у керівництві враховані всі принципи, зазначені у Глобальній ініціативі ООН.

Цей міжнародний стандарт надає інструкції щодо основних принципів соціальної відповідальності, ключових тем та питань, що мають відношення до соціальної відповідальності, а також щодо шляхів впровадження соціально відповідальної поведінки до існуючих стратегій, систем, практик та процесів організації. Він наголошує на важливості результатів та діяльності у сфері соціальної відповідальності та її удосконалення.

Цей міжнародний стандарт замислений як такий, що буде корисним для всіх типів організацій у приватному, державному та неприбутковому секторах, для компаній великих і малих, діючих у розвинутих країнах або країнах, що розвиваються. Хоча не всі розділи цього міжнародного стандарту будуть однаково корисними для всіх типів організацій, всі основні аспекти є придатними для кожного типу організацій. Кожна організація самостійно визначає, що є придатним та важливим для неї шляхом власних оцінок та діалогу з зацікавленими сторонами.

Використання цього міжнародного стандарту підтримує кожен організацію у прагненні стати більш соціально відповідальною, брати до уваги інтереси її членів, відповідати чинному законодавству та поважати міжнародні норми поведінки.

Визнаючи, що організації знаходяться на різних щаблях розуміння та впровадження соціальної відповідальності, цей міжнародний стандарт запланований для використання тими, хто тільки розпочинає розглядати питання соціальної відповідальності, а також і для тих, хто має досвід її впровадження. Широке впровадження на підприємствах, в організаціях та установах вимог міжнародного стандарту ISO 26000 сприятиме зростанню показників сталого розвитку України.

1.2. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Відповідальність за внесок у добробут суспільства та вплив на оточуюче середовище, так звану соціальну відповідальність несуть організації всіх типів: комерційні, неприбуткові, громадянські, органи управління та інші.

Стандартом ISO-26000 «Керівництво з соціальної відповідальності», визначаються основні принципи соціальної відповідальності:

- Підзвітність, яка полягає в тому, що організація має звітувати щодо впливу від своєї діяльності на суспільство і довкілля.

- Прозорість, яка означає, що організації слід бути прозорою в її рішеннях і діяльності, які впливають на інших. Організація повинна розкривати інформацію в зрозумілій, збалансованій і правдивій формі про політику, рішення та діяльність, за які вона несе відповідальність, включаючи їх фактичний і можливий вплив на суспільство і довкілля. Ця інформація має бути легкодоступною і зрозумілою для всіх заінтересованих сторін. Прозорість не має на увазі розкриття службової інформації, а також інформації, що захищена відповідно до законів або може спричинити порушення правових зобов'язань.

- Етична поведінка – стиль поведінки організації. Організація повинна приймати і застосовувати стандарти етичної поведінки, які якнайповніше відповідають її призначенню і сфері її діяльності. Організація повинна розвивати структуру управління так, щоб вона сприяла поширенню принципів етичної поведінки як усередині організації, так і в процесі взаємодії з іншими.

- Взаємодія з заінтересованими сторонами – цей принцип означає, що організації слід поважати, розглядати інтереси її заінтересованих сторін та всемірно взаємодіяти з ними.

- Правові норми – у контексті соціальної відповідальності повага правових норм означає, що організація дотримується всіх чинних законів і правил, вживає заходів, аби бути обізнаною про застосовані нею закони і правила, інформувати тих осіб в організації, хто відповідальний за дотримання законів і правил, і знати, що такі закони і правила дотримуються.

- Міжнародні норми – цей принцип визначає, що організації слід поважати міжнародні норми в тих випадках, коли ці норми є важливими для сталого розвитку і добробуту суспільства.

- Права людини – цей принцип означає, що організація повинна визнавати важливість і загальність прав людини, поважати права, зазначені у Всесвітній Декларації з прав людини.

Одним із значущих світових орієнтирів в розвитку питань корпоративної соціальної відповідальності стала Міжнародна ініціатива ООН – Глобальний Договір ООН (Global Compact). Ідею Глобального Договору запропонував Генеральний секретар ООН Кофі Аннан на Всесвітньому економічному форумі 1999 року. Дію Договору спрямовано на залучення корпорацій до розв'язання глобальних проблем цивілізації.

Глобальний договір ООН є добровільною ініціативою, яка об'єднує приватні компанії, агенції ООН, бізнес-асоціації, неурядові організації та профспілки у єдиний форум задля сталого розвитку через відповідальне та інноваційне корпоративне лідерство. Десять універсальних принципів Глобального Договору орієнтовані на втілення практик відповідального бізнесу у сферах прав людини, стандартів праці, екологічної відповідальності та боротьби із корупцією.

Глобальний Договір не передбачає якогось «нагляду» чи суворої оцінки діяльності компанії. Він базується виключно на добровільних ініціативах бізнесу щодо підтримки принципів сталого розвитку, прозорості діяльності,

публічної звітності, втілення принципів Глобального Договору в ділову стратегію, корпоративну культуру та повсякденну ділову практику.

10 Принципів Глобального Договору

Права людини

Принцип 1: Комерційні компанії повинні забезпечувати та поважати захист прав людини, проголошених на міжнародному рівні.

Принцип 2: Комерційні компанії повинні забезпечувати, щоб їхня власна діяльність не сприяла порушенню прав людини.

Принципи праці

Принцип 3: Комерційні компанії повинні підтримувати свободу зібрань і дійове визнання права на колективні угоди.

Принцип 4: Комерційні компанії повинні сприяти викоріненню примусової праці.

Принцип 5: Комерційні компанії повинні сприяти ефективному викоріненню дитячої праці.

Принцип 6: Комерційні компанії повинні сприяти викоріненню дискримінації у сфері зайнятості та працевлаштування.

Екологічні принципи

Принцип 7: Комерційні компанії повинні дотримуватися превентивних підходів до екологічних проблем.

Принцип 8: Комерційні компанії повинні ініціювати поширення екологічної відповідальності.

Принцип 9: Комерційні компанії повинні стимулювати розвиток і розповсюдження екологічно чистих технологій.

Антикорупційні принципи

Принцип 10: Комерційні компанії повинні протидіяти будь-яким формам корупції, включаючи здирництво.

В Україні Глобальний Договір був започаткований у квітні 2006 року. Зараз кількість учасників Глобального Договору в Україні перевищує 130, які заснували національну мережу з метою поширювати ініціативи корпоративної соціальної відповідальності в Україні, обміну досвідом, освіти та спільних дій.

Кожна компанія, яка сповідує ідеї корпоративної соціальної відповідальності та вважає її філософією свого бізнесу, розробляє своє бачення сталого розвитку та формулює принципи корпоративної соціальної відповідальності в стратегії розвитку компанії. Залежно від характеру бізнесу та визначених пріоритетів розвитку компанії формулюють свої принципи корпоративної соціальної відповідальності, що базуються на загальновизнаних поняттях. Можна навести основні принципи корпоративної соціальної відповідальності, якими керуються компанії:

1. Виробництво якісної продукції та послуг, необхідних для суспільства.
2. Безумовне виконання законодавства: податкового, екологічного, праці.
3. Ефективне ведення бізнесу, орієнтованого на створення додаткової економічної вартості та підвищення конкурентоспроможності в інтересах власників та суспільства.

4. Розбудова сумлінних та взаємовигідних відносин зі всіма заінтересованими сторонами.
5. Дотримання міжнародних угод та використання рекомендацій міжнародних стандартів.
6. Використання ресурсозберігаючих технологій, забезпечення екологічної безпеки виробництва.
7. Надання ефективних робочих місць з гідним рівнем оплати праці та соціальних пільг.
8. Забезпечення безпеки праці.
9. Сприяння усесторонньому професійному розвитку та підвищенню кваліфікації працівників.
10. Врахування очікувань суспільства та загальноприйнятих етичних норм у діловій практиці.
11. Внесок у формування громадянського суспільства проведення партнерських програм, соціальних і благодійних проектів.

Соціальні програми компанії – добровільна та послідовна діяльність в соціальній, економічній та екологічній сферах. Соціальні програми носять системний характер, пов'язані з місією та стратегією розвитку бізнесу та спрямовані на задоволення запитів різних заінтересованих сторін.

Соціальні програми компанії можуть бути внутрішніми та зовнішніми.

Впровадження системи корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) це багаторівневий процес удосконалення всіх інструментів менеджменту компанії. Заручившись підтримкою керівництва, особи, які відповідають за КСВ-практику, аналізують існуючі корпоративні політики та регламенти, діючі бізнес-стратегії на правила з точки зору принципів корпоративної соціальної відповідальності.

Для планування та реалізації стратегії КСВ, постійного моніторингу виконання програм та регулярної звітності формується команда відповідальних осіб. Це можуть бути менеджери з відділу управління персоналу, маркетингу, PR-менеджери, або менеджери з корпоративної соціальної відповідальності. Стратегічні рішення з впровадження корпоративної соціальної відповідальності та реалізації соціальних проектів приймаються вищим керівництвом, радою директорів, або власниками компанії.

До документів, в яких закріплена стратегія компанії в галузі корпоративної соціальної відповідальності, належать: колективний договір, кодекс корпоративної поведінки, етичний кодекс, корпоративні стандарти, політики та інші.

1.3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ І ЗАКОНОДАВСТВО З ОХОРОНИ ПРАЦІ

Європейський Союз є результатом кількадесятилітніх старань, спрямованих на інтеграцію Європи. Створення Європейського Союзу було затверджено Трактатом 7 лютого 1992 року в Маастрих (Нідерланди).

Європейський Союз – це об'єднання демократичних європейських країн, які об'єдналися заради миру та розвитку.

Європейський Союз – це міждержавне утворення, країни, що входять до його складу, заснували спільні інституції, яким було делеговано частину їхніх

суверенних повноважень, завдяки чому стало можливо демократично приймати рішення з конкретних питань, які становлять спільний інтерес, на європейському рівні. Європейський Союз створив спільну валюту, спільний ринок, в якому люди, послуги, товари і капітал пересуваються вільно. Він намагається зробити так, щоб внаслідок соціального прогресу та справедливої конкуренції якомога більше людей могли скористатися перевагою спільного ринку.

Згідно з Маастрихтським Договором, ЄС базується на трьох стовпах:

1. *Повноваження першого стовпа* дуже широкі, а саме: спільний внутрішній ринок, тобто вільний рух осіб, капіталу, товарів та послуг, митний союз, спільна торговельна політика, спільна сільськогосподарська політика та політика рибальства, спільна транспортна та енергетична політика, Європейський Соціальний Фонд, спільна політика з питань охорони навколишнього середовища, захист конкуренції, підтримка наукового та технологічного розвитку, охорона здоров'я та споживачів, цивільна оборона, туризм та спорт.

2. *Другий стовп* – це Спільна Зовнішня Політика та Політика Безпеки (СЗППБ). Її завданням є зміцнення єдності та незалежності Європи, що повинно сприяти збереженню миру, безпеки, прогресу на цілому континенті та в світі. Цілі СЗППБ: охорона спільних цінностей, життєвих інтересів, незалежності та цілісності ЄС, згідно з принципами Хартії Об'єднаних Народів, зміцнення безпеки ЄС та його членів, збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки, підтримка міжнародної співпраці, розвиток та зміцнення демократії, а також легітимних урядів та поваги до прав людини і основних свобод.

3. *Третій стовп* – співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ.

Визначаючи обов'язки країн-членів у межах третього стовпа, творці Договору про ЄС не включили до діяльності ЄС питання, пов'язані з утриманням громадського спокою та охорону внутрішньої безпеки. У рамках третього стовпа, ЄС зобов'язується: забезпечити громадянам ЄС високий рівень охорони з питань свобод, безпеки та юстиції, запобігати расизму і ксенофобії, а також боротися з цими явищами, запобігати організованій злочинності та боротися з ними, боротися з тероризмом, торгівлею людьми, торгівлею наркотиками, торгівлею зброєю, корупцією та зловживаннями.

Маастрихтська угода створила нову структуру з трьома «опорами», які мають як політичний, так і економічний характер. Це – Європейський Союз (ЄС).

Законодавство Євросоюзу у сфері охорони праці можна умовно розділити на дві групи:

- директиви ЄС щодо захисту працівників;
- директиви ЄС щодо випуску товарів на ринок (включаючи обладнання, устаткування, машини, засоби колективного та індивідуального захисту, що використовують працівники на робочому місці).

Законодавство Євросоюзу про охорону праці згруповане таким чином:

- загальні принципи профілактики та основи охорони праці (Директива Ради 89/391/ЄЕС);

- вимоги охорони праці для робочого місця (Директива Ради 89/654/ЄЕС щодо робочого місця; Директива Ради 92/57/ЄЕС щодо тимчасових чи пересувних будівельних майданчиків; Директива Ради 92/91/ЄЕС щодо охорони праці на підприємствах, де здійснюється видобування мінеральної сировини через свердловини, Директива Ради 92/104/ЄЕС щодо охорони праці на підземних і відкритих гірничодобувних підприємствах; Директива Ради 93/103/ЄС під час роботи на борту риболовних суден; Директива Ради 1999/92/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо захисту працівників, які піддаються потенційній небезпеці у вибухонебезпечних середовищах);

- вимоги охорони праці під час використання обладнання (Директива Ради 89/655/ЄЕС щодо використання працівниками засобів праці; Директива Ради 89/656/ЄЕС щодо використання засобів індивідуального захисту на робочому місці; Директива Ради 90/269/ЄЕС щодо ручного переміщення вантажів, коли є ризик пошкодження спини у робітників; Директива Ради 90/270/ЄЕС щодо роботи за екранами дисплеїв; Директива Ради 92/58/ЄЕС щодо використання знаків про загрозу безпеці та/чи здоров'ю на роботі);

- вимоги охорони праці під час роботи з хімічними, фізичними та біологічними речовинами (Директива Ради 90/394/ЄЕС щодо захисту працівників від ризиків, пов'язаних з впливом канцерогенних речовин на роботі; Директива Ради 2000/54/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо захисту робітників від ризиків, пов'язаних із застосуванням біологічних робочих матеріалів під час роботи; Директива Ради 98/24/ЄС щодо захисту працівників від шкідливого впливу хімічних робочих речовин на робочому місці; Директива Ради 96/82/ЄС про запобігання значних аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами; Директива 2002/44/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо захисту робітників від ризиків, пов'язаних з вібрацією, Директива Ради 36/188/ЄЕС про захист працівників від небезпеки, пов'язаної з дією шуму на виробництві (скасовується Директивою 2003/10/ЄС від 15.02.2006 р.); Директива 2003/10/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо захисту працівників від ризиків, пов'язаних із шумом; Директива Ради 83/477/ЄЕС про захист працівників від небезпеки, спричиненої на робочому місці азбестом);

- захист на робочому місці певних груп робітників (Директива Ради 92/85/ЄЕС щодо захисту на робочому місці вагітних працівниць, породіль і матерів-годувальниць; Директива Ради 94/33/ЄС щодо захисту молоді на роботі; Директива Ради 91/383/ЄЕС щодо працівників, які перебувають у тимчасових трудових відносинах);

- положення про робочий час (Директива Ради 93/104/ЄС щодо певних аспектів організації робочого часу);

- вимоги до обладнання, машин, посудин під високим тиском тощо (Директива 98/37/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо машин; Директива Європейського парламенту та Ради 89/688/ЄЕС щодо засобів індивідуального захисту; Директива Європейського парламенту та Ради 94/9/ЄС щодо обладнання та захисних систем, призначених для використання у вибухонебезпечних середовищах; Директива Ради 87/404/ЄЕС щодо простих

посудин, які працюють під тиском; Директива 97/23/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо загальної безпеки продукції).

Окрім нормативно-правових актів, у Євросоюзі широко застосовуються заходи законодавчого характеру (наприклад, кожні п'ять років приймаються програми дій з охорони праці на робочому Місці).

Директиви ЄС про ергономічні вимоги

Більшість вимог ЄС з охорони праці й здоров'я трудящих викладено у відповідних директивах, які є основою для обов'язкової розробки в країнах Союзу власного законодавства, що забезпечує підтримку єдиного рівня охорони й гігієни праці у країнах ЄС. Це положення стосується й ергономіки, яка є одним із важливих напрямів охорони праці.

Вимоги про те, якою має бути ергономіка в країнах ЄС, закріплено в законодавстві Союзу й, насамперед, у директиві № 89/391 «Про заходи щодо поліпшення безпеки й здоров'я трудящих». Відповідно до неї роботодавці зобов'язані оцінювати виробничі ризики й забезпечувати вжиття адекватних захисних і профілактичних заходів, гарантувати відповідне навчання й інструктаж працівників з дотримання заходів безпеки, а також надавати працівникам інформацію та консультації і дозволяти їм брати участь у обговоренні всіх питань із забезпечення безпеки й гігієни праці.

Однією із найгостріших проблем охорони праці, в тому числі ергономіки, є травми, зумовлені повторюваною перенапругою. Вимоги з цього питання сформульовані в загальному вигляді. Наприклад, директива № 89/654/ЄС «Про обов'язковий мінімум вимог до безпеки робочих місць» лише частково торкається ергономіки, рекомендуючи обладнати кімнати відпочинку для працівників, а в разі прийому на роботу інвалідів передбачати відповідну облаштованість робочих місць. Директива № 89/655/ЄС «Про обов'язковий мінімум вимог з безпеки інструментів та устаткування, використовуваних працівниками у виробничому процесі», присвячена двом важливим аспектам ергономіки, а саме: допоміжним операціям працівників під час виконання основних при роботі з верстатним і технічним устаткуванням; дотриманню принципів ергономіки при розробці інструментів та устаткування, використовуваних на виробництві.

Низка директив присвячена важким видам праці, а саме: безпеці при переміщенні вантажів вручну, що обмовлено в директиві № 90/269/ЄС, спрямованій на зниження ризиків травматизму спини, особливо попереку, при роботі з важкими вантажами.

Досить повно викладено вимоги ергономіки в директиві № 90/270/ЄС «Про мінімальні вимоги до безпеки робіт з відеодисплейними терміналами», присвяченій безпеці працівників, котрі працюють з комп'ютерами. Згідно з нею роботодавець зобов'язаний проводити аналіз стану робочих місць, обладнаних комп'ютерною технікою, оцінювати їх з погляду безпеки, нешкідливості й оснащеності ЗІЗ, які запобігають ризику погіршення зору, появі хворобливих фізичних симптомів або ж розумового стресу. Директива пропонує складати розпорядок робочого дня операторів таким чином, щоб у їх роботі були перерви або переключення на інші види робіт.

1.4. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ: МОП, МАГАТЕ, ВООЗ

Міжнародна Організація Праці (МОП) є однією з багатосторонніх структур, що успішно виконують свій мандат з наглядом за безпекою людини та її здоров'ям на виробництві. МОП була створена 1919 року за задумом промислово розвинутих країн для вирішення їх спільних проблем, але її стрімкий розвиток і творчі підходи залучили до неї за два десятиліття після Другої світової війни велику кількість нових членів.

Протягом «холодної війни» Організація зберігала свій універсальний характер, водночас безкомпромісно відстоюючи свої основні цінності. Завершення «холодної війни» та прискорення глобалізації знову поставили МОП перед необхідністю переглянути свої завдання, програми та методи роботи.

Захист працівників від пов'язаних з роботою нездужань, хвороб і травм є частиною історичного мандата МОП. Хвороби і травми не є неминучими супутниками трудової діяльності, а бідність не може слугувати виправданням неуваги до безпеки і здоров'я працівників. Першочергова мета МОП – сприяти створенню можливостей для жінок і чоловіків отримати гідну і продуктивну роботу в умовах свободи, рівності, соціальної захищеності і поваги людської гідності. Ми об'єднали все це у понятті «Гідна робота». Гідна робота – це безпечна робота. А безпечна робота, зі свого боку, є позитивним чинником підвищення продуктивності й економічного зростання.

Тристороння структура МОП

Роботодавці, працівники та уряд на Міжнародній конференції праці

МОП завжди була унікальним форумом, на якому уряди та соціальні партнери можуть вільно і відкрито обговорювати свою національну політику й практику. Тристороння структура МОП робить її єдиною серед всесвітніх організацій, в якій організації роботодавців і працівників мають однаковий голос з урядом у формуванні її політичного курсу та програм.

МОП заохочує трипартизм і в межах держав-членів, сприяючи соціальному діалогу між профспілками та роботодавцями, які беруть участь у розробці, за потреби, політики в соціально-економічній галузі, а також інших питань. Трипартизм – регулювання трудових і пов'язаних з ними економічних і політичних стосунків на основі рівноправної взаємодії, співпраці представників найнятих робітників, працедавців і держави. Кожна держава-член має право послати на Міжнародну конференцію праці чотирьох делегатів: двох від уряду і по одному від працівників і роботодавців, які можуть виступати та голосувати незалежно один від одного.

Конвенція міжнародної організації праці

Це міжнародний договір на рівні урядів держав в питаннях трудових стосунків (включаючи охорону праці), передбачливе дотримання

загально визнаних, погоджених правил. Конвенція (франц. convention (лат. conventio – договір, погодження) приймається щорічно на Міжнародній конференції праці, яка є найвищим органом Міжнародної організації праці (МОП).

У Декларації про засадничі принципи і права в сфері праці, прийнятій МОП у 1998 р., заявлено, що всі держави-члени МОП мають зобов'язання, впливаючі з єдиного факту їх членства в Організації, — дотримувати, укріплювати, реалізовувати у дусі доброї волі і відповідно до Статуту засадничі принципи в сфері праці:

- свободу асоціації і реальне визнання права на ведення колективних переговорів;
- скасування всіх форм примусової або обов'язкової праці; реальна заборона дитячої праці; недопущення дискримінації в сфері праці і зайнятості.

Загально визнані принципи і норми міжнародного права і міжнародних договорів різних країн відповідно до конституцій є складовою частиною їх правової системи. Якщо міжнародним договором встановлені інші правила, ніж передбачені законами і іншими нормативними правовими актами, що містять норми трудового права, застосовуються правила міжнародного договору.

Міжнародна агенція з атомної енергії МАГАТЕ (International Atomic Energy Agency — IAEA)

Заснована в 1956 р., є автономною організацією в системі ООН. Автономний статус надає МАГАТЕ певної самостійності у вирішенні завдань, що постають перед нею. Головна мета МАГАТЕ визначає її основні завдання та функції:

- гарантії недопущення того, щоб допомога МАГАТЕ (у вигляді атомної сировини, матеріалів та інформації) використовувалась у військових цілях;
- сприяння розвитку атомної енергетики в мирних цілях, відповідна матеріальна й технічна допомога країнам, які мають у цьому потребу;
- здійснення системи контролю за нерозповсюдженням ядерної зброї;
- сприяння науково-дослідним роботам у галузі ядерної енергетики й практичному її застосуванню в мирних цілях;
- надання інформації з усіх аспектів ядерної науки й техніки;
- здійснення консультацій з проблем ядерної технології в практичних ситуаціях;
- підготовка фахівців з використання атомної енергії в мирних цілях.

Керівництво Агенції міститься у Відні.

Одна з головних функцій МАГАТЕ полягає у застосуванні системи гарантій для забезпечення того, щоб ядерні матеріали, призначені для мирних цілей, не використалися для озброєння. Система гарантій складається з трьох блоків:

- звітність про використання атомних матеріалів;
- технічні засоби контролю за контейнерним зберіганням матеріалів;
- інспекції.

Прийняття гарантій є добровільною справою. Але якщо держава підписала угоду про гарантії, то вона повинна надавати Агенції всю інформацію про використання атомної енергії й науково-практичні роботи в цій галузі, а також допускати інспекторів МАГАТЕ для перевірки. Гарантії розповсюджуються як на ядерні, так і на неядерні держави, які використовують атомні матеріали в мирних цілях (наприклад, мають атомні електростанції, що працюють на довізній сировині).

Інспектуванню підлягають усі держави-члени МАГАТЕ, за винятком великих держав. Але в добровільному порядку США, Росія, Китай, Франція й Велика Британія також поставили деякі свої ядерні установи під гарантії Агенції. Угоду про гарантії повинні укладати з МАГАТЕ держави, які не мають зброї, але є учасниками Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), Договору про заборону ядерних випробувань у Латинській Америці або Договору про утворення без'ядерної зони в південній частині Тихого океану (Договір Раротонга).

Технічна допомога – інший важливий напрям діяльності МАГАТЕ. Вона призначена для становлення й розвитку національних систем ядерної енергетики для мирних цілей. Технічна допомога включає:

- надання послуг експертів;
- підготовку національних кадрів у галузі атомної енергетики;
- поставку обладнання для АЕС та наукових лабораторій.

Технічне співробітництво фінансується Фондом технічної допомоги й співробітництва, а також коштами ПРООН.

Серед функцій МАГАТЕ є також: розроблення планів ядерної безпеки; знешкодження діяльності атомних установок; радіаційний захист; використання атомних матеріалів (ізотопів тощо) у медицині, фармацевтиці, сільському господарстві; теоретичні дослідження в галузі ядерної фізики, радіобіології та ін. МАГАТЕ є спонсором Міжнародного центру теоретичної фізики в Трієсті (Італія), має Лабораторію морського середовища в Монако. Агенція поширює інформацію про можливості використання атомної енергії в мирних цілях. Зокрема разом з АЯЕ, вона публікує «Червону книгу» з інформацією про ресурси, виробництво урану й попит на нього. МАГАТЕ пропонує також цілу серію програм та послуг щодо заходів безпеки на АЕС. Ці програми набувають особливого значення після Чорнобильської катастрофи.

Всесвітня організація охорони здоров'я (World Health Organization (WHO))

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) почала функціонувати 7 квітня 1948 р. після того, як 26 держав – членів ООН ратифікували її статут. Ця дата щорічно відмічається як Всесвітній день здоров'я. Створенню ВООЗ передували багаторічні зусилля, спрямовані на налагодження міжнародного співробітництва в галузі охорони здоров'я.

Головною метою ВООЗ є сприяння забезпеченню охорони здоров'я населення усіх країн світу. Текст Статуту ВООЗ можна коротко сформулювати як «Право на здоров'я».

У Статуті зафіксовано, що головною метою ВООЗ є «досягнення всіма народами якомога вищого рівня здоров'я», при цьому сам термін «здоров'я» визначається як «стан повного фізичного, духовного та соціального добробуту, а не тільки відсутність хвороб та фізичних дефектів». Підкреслювалося, що «уряди несуть відповідальність за здоров'я своїх народів, і ця відповідальність потребує вживання відповідних заходів соціального характеру та в галузі охорони здоров'я». Статут проголошував, що «здоров'я усіх народів є головним фактором у досягненні миру та безпеки і залежить від повного співробітництва окремих осіб та держав». Цей документ визначає найважливіші функції ВООЗ, регламентує діяльність її головних органів та відносини із державами-членами. Вперше в міжнародній практиці здоров'я було проголошено одним із невід'ємних прав людини незалежно від раси, релігії, політичних поглядів, соціального та економічного становища.

У 1977 р., коли Всесвітня асамблея охорони здоров'я прийняла рішення про те, що першочерговим завданням ВООЗ є забезпечення «Здоров'я для всіх до 2000 року», було розроблено глобальну стратегію виконання цієї програми. Стратегія, здійснення якої потребує об'єднаних зусиль урядів та народів, заснована на принципі налагодження первинної медико-санітарної допомоги. До неї входять вісім головних складових елементів: просвітницька робота, пов'язана із роз'ясненням суті проблем охорони здоров'я; належне забезпечення продуктами харчування; безпечна для здоров'я вода та санітарія; охорона здоров'я матері та дитини, включаючи планування сім'ї; імунізація населення від основних інфекційних хвороб; профілактика місцевих захворювань та контроль над ними; належне лікування загальнорозповсюджених хвороб та травм; забезпечення основними лікарськими засобами.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Контрольні запитання і завдання

1. Охарактеризуйте основні положення Міжнародного стандарту SA 8000 «Соціальна відповідальність»
2. Розкрийте основні положення Міжнародного стандарту ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності»
3. Які основні принципи соціальної відповідальності?
4. Назвіть основні принципи Глобального договору ООН.
5. Розкрийте основні вимоги законодавства Євросоюзу в сфері охорони праці.
6. Коли була створена Міжнародна організація праці?
7. Дайте характеристику Конвенції міжнародної організації праці.
8. Назвіть, коли була створена Міжнародна агенція з атомної енергії?
9. Які основні функції Міжнародної агенції з атомної енергії?
10. Що є головною метою ВООЗ?

Теми рефератів

1. Соціальне партнерство (соціальний діалог) в охороні праці.
2. Соціальне партнерство як принцип законодавчого та нормативно-правового забезпечення охорони праці.
3. Соціальний діалог в Європейському Союзі.
4. Стандарт SA 8000 «Соціальна відповідальність».
5. Міжнародний стандарт ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності».
6. Вимоги до забезпечення охорони праці в структурі соціальної відповідальності.
7. Міжнародне співробітництво в галузі охорони праці.
8. Організація об'єднаних націй. Всесвітня організація охорони здоров'я.
9. Міжнародна агенція з атомної енергії. Міжнародна організація праці.
10. Європейський Союз. Співдружність незалежних держав.

Тести

1. Стандарт SA 8000 «Соціальна відповідальність» був опублікований у:

- а) 2000 році;
- б) 1997 році;
- в) 1991 році;
- г) 1985 році.

2. Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) встановлено право на справедливі та сприятливі умови праці, що передбачає:

- а) право на страйк;
- б) заборону примусової праці;
- в) право на умови праці, що відповідають вимогам безпеки і гігієни;

- г) право на однакову для всіх можливість просування по роботі;
- д) заборону обов'язкової праці;
- е) право на свободу асоціацій.

3. Вкажіть конвенції Міжнародної організації праці, що прийняті з питань безпеки та гігієни праці

- а) Конвенція № 174 про запобігання великим промисловим аваріям;
- б) Конвенція № 175 про роботу на умовах неповного робочого часу;
- в) Конвенція № 179 про найм та працевлаштування моряків;
- г) Конвенція № 180 про робочий час моряків і склад суднового екіпажу;
- д) Конвенція № 176 про безпеку та гігієну праці на шахтах;
- е) Конвенція № 177 про надомну працю.

4. Які конвенції Міжнародної організації праці встановлюють міжнародні стандарти охорони праці жінок?

- а) Загальна декларація прав людини;
- б) Конвенція про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду;
- в) Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права;
- г) Європейська соціальна хартія (переглянута);
- д) Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації за гендерною ознакою;
- е) Конвенція про нічну працю жінок у промисловості (переглянута).

5. Які конвенції Міжнародної організації праці встановлюють міжнародні стандарти охорони праці неповнолітніх працівників?

- а) Конвенція про права дитини;
- б) Конвенція про медичний огляд дітей і підлітків з метою виявлення їхньої придатності до праці у промисловості;
- в) Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права;
- г) Європейська соціальна хартія (переглянута);
- д) Європейський пакт прав дитини;
- е) Конвенція про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці.

6. Які конвенції Міжнародної організації праці встановлює міжнародні стандарти, визначаючи заходи з безпеки та гігієни праці як на національному рівні, так і на рівні підприємства?

- а) Конвенція про служби гігієни праці;
- б) Конвенція про запобігання великим промисловим аваріям;
- в) Конвенція про безпеку та гігієну та виробниче середовище;
- г) Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для працівників чоловіків і жінок: працівники із сімейними обов'язками;
- д) Конвенція про служби охорони здоров'я;
- е) Конвенція про забезпечення машин захисними пристроями.

7. У чому полягає принцип соціальної відповідальності «Права людини»?

- а) що організації слід поважати, розглядати інтереси її заінтересованих сторін та всемірно взаємодіяти з ними;
- б) що організації слід поважати міжнародні норми у тих випадках, коли ці норми є важливими для сталого розвитку і добробуту суспільства;
- в) що організація повинна визнавати важливість і загальність прав людини, поважати права, зазначені у Всесвітній Декларації з прав людини;
- г) що організації слід бути прозорою в її рішеннях і діяльності, які впливають на інших.

8. В чому полягає принцип соціальної відповідальності «Взаємодія з заінтересованими сторонами»?

- а) що організації слід поважати, розглядати інтереси її заінтересованих сторін та всемірно взаємодіяти з ними;
- б) що організації слід поважати міжнародні норми в тих випадках, коли ці норми є важливими для сталого розвитку і добробуту суспільства;
- в) що організація повинна визнавати важливість і загальність прав людини, поважати права, зазначені у Всесвітній Декларації з прав людини;
- г) що організації слід бути прозорою в її рішеннях і діяльності, які впливають на інших.

9. У чому полягає принцип соціальної відповідальності «Міжнародні норми»?

- а) що організації слід поважати, розглядати інтереси її заінтересованих сторін та всемірно взаємодіяти з ними;
- б) що організації слід поважати міжнародні норми в тих випадках, коли ці норми є важливими для сталого розвитку і добробуту суспільства;
- в) що організація повинна визнавати важливість і загальність прав людини, поважати права, зазначені у Всесвітній Декларації з прав людини;
- г) що організації слід бути прозорою в її рішеннях і діяльності, які впливають на інших.

10. У чому полягає принцип соціальної відповідальності «Прозорість»?

- а) що організації слід поважати, розглядати інтереси її заінтересованих сторін та всемірно взаємодіяти з ними;
- б) що організації слід поважати міжнародні норми в тих випадках, коли ці норми є важливими для сталого розвитку і добробуту суспільства;
- в) що організація повинна визнавати важливість і загальність прав людини, поважати права, зазначені у Всесвітній Декларації з прав людини;
- г) що організації слід бути прозорою в її рішеннях і діяльності, які впливають на інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библиотека безопасного труда МОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.safework.ru/safework>
2. Зеркалов Д.В. Охорона праці в галузі. Загальні вимоги: навч. посіб. / Д.В. Зеркалов. – К.: Основа, 2011. – 511 с.
3. Основи охорони праці / К.Н. Ткачук, М.О. Халімовський, В.В. Зацарний та ін. // За ред. К.Н. Ткачука і М.О. Халімовського: підручн. – К.: Основа, 2006. – 448 с.
4. Охорона праці та промислова безпека: навч. посіб. / К.Н. Ткачук, В.В. Зацарний, Р.В. Сабарно та ін. // За ред. К.Н. Ткачука і В.В. Зацарного. – К.: Лібра, 2010. – 560 с.
5. Энциклопедия по охране и безопасности труда МОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.safework.ru/iloenc>

ТЕМА 2. ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

- 2.1 *Закон України «Про охорону праці».*
- 2.2 *Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».*
- 2.3 *Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційний захист».*
- 2.4 *Закон України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення».*
- 2.5 *Кодекс законів України про працю.*
- 2.6 *Нормативно-правові акти з охорони праці.*

2.1 ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ»

Верховна Рада України 14 жовтня 1992 року прийняла Закон України «Про охорону праці». Цей Закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян про охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

До позитивних моментів Закону України «Про охорону праці» безперечно належить закріплення за державою функції управління охороною праці.

Основні принципи державної політики в галузі охорони праці

В Законі України «Про охорону праці» (ст. 4) задекларовані основні принципи державної політики в галузі охорони праці:

— пріоритет життя і здоров'я працівників стосовно відношення до результатів виробничої діяльності підприємства;

— повна відповідальність роботодавця за створення безпечних і нешкідливих умов праці;

— обов'язковий соціальний захист працівників, повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань;

— використання економічних методів управління охороною праці, проведення політики пільгового оподаткування, що сприяє створенню безпечних і нешкідливих умов праці;

— комплексне розв'язання завдань охорони праці на основі національних програм з цих питань та з урахуванням інших напрямів економічної та

соціальної політики, досягнень у галузі науки і техніки та охорони навколишнього середовища;

— встановлення єдиних нормативів з охорони праці для всіх підприємств, незалежно від форм власності і видів їх діяльності;

— здійснення навчання населення, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з охорони праці;

— співробітництво і проведення консультацій між роботодавцями та профспілками (представниками трудових колективів) при прийнятті рішень з охорони праці;

— міжнародне співробітництво в галузі охорони праці, використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці.

Для реалізації цих принципів було створено Національну раду з питань **Гарантії прав громадян на охорону праці** Права громадян на охорону праці при укладанні трудового договору (ст. 5). Умови трудового договору не можуть містити положень, які не відповідають законодавчим та іншим нормативним актам про охорону праці, що діють в Україні.

При укладанні трудового договору громадянин має бути поінформований власником під розписку про умови праці на підприємстві, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про його права, пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства та колективного договору.

Права працівників на охорону праці під час роботи на підприємстві (ст. 6). Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці.

Працівник має право відмовитись від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, і навколишнього природного середовища.

Права працівників на пільги та компенсації за важкі та шкідливі умови праці (ст. 7). Працівники, зайняті на роботах з важкими та шкідливими умовами праці, безплатно забезпечуються лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, газованою соленою водою, мають право на оплачувані перерви санітарно-оздоровчого призначення, скорочення тривалості робочого часу, додаткову оплачувану відпустку, пільгову пенсію, оплату праці у підвищеному розмірі та інші пільги і компенсації, що надаються у передбаченому законом порядку.

Відшкодування власником шкоди працівникам у разі ушкодження їх здоров'я (ст. 9). Власник зобов'язаний відшкодувати працівникові шкоду, заподіяну йому каліцтвом або іншими ушкодженнями здоров'я, пов'язаними з виконанням трудових обов'язків у повному розмірі втраченого заробітку відповідно до законодавства, а також сплатити потерпілому (членам сім'ї та

утриманцям потерпілого) одноразову допомогу. При цьому пенсії та інші доходи, одержувані працівником, не враховуються.

Розмір одноразової допомоги встановлюється колективним договором (угодою, трудовим договором). Якщо відповідно до медичного висновку у потерпілого встановлено стійку втрату працездатності, ця допомога повинна бути не менше суми, визначеної з розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожен процент втрати ним професійної працездатності.

У разі смерті потерпілого розмір одноразової допомоги повинен бути не менше п'ятирічного заробітку працівника на його сім'ю, крім того, не менше річного заробітку на кожного утриманця потерпілого, а також на його дитину, яка народилася після його смерті.

Якщо нещасний випадок трапився внаслідок невиконання потерпілим вимог нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги може бути зменшено в порядку, що визначається трудовим колективом за поданням власника та профспілкового комітету підприємства, але не більш як на п'ятдесят відсотків. Факт наявності вини потерпілого встановлюється комісією з розслідування нещасного випадку.

Власник відшкодовує потерпілому витрати на лікування (у тому числі санаторно-курортне), протезування, придбання транспортних засобів, по догляду за ним та інші види медичної і соціальної допомоги відповідно до медичного висновку, що видається у встановленому порядку; надає інвалідам праці, включаючи непрацюючих на підприємстві, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок, а при можливості – за рахунок підприємства.

Обов'язки роботодавця щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці (ст. 13). Власник зобов'язаний створити в кожному структурному підрозділі і на робочому місці умови праці відповідно до вимог нормативних актів, а також забезпечити додержання прав працівників, гарантованих законодавством про охорону праці.

У разі виникнення на підприємстві надзвичайних ситуацій і нещасних випадків власник зобов'язаний вжити термінових заходів для допомоги потерпілим, залучити при необхідності професійні аварійно-рятувальні формування.

Обов'язки працівника виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці (ст. 14). Працівник зобов'язаний:

— знати і виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці, правила поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;

— додержуватись зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором), та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства;

— проходити у встановленому порядку попередні та періодичні медичні огляди.

Обов'язкові медичні огляди працівників певних категорій (ст. 19). Власник зобов'язаний за свої кошти організувати проведення попереднього (при прийнятті на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, а також щорічного обов'язкового медичного огляду осіб віком до 21 року.

Стимулювання охорони праці

Економічне стимулювання охорони праці (ст. 25). До працівників підприємства можуть застосовуватися будь-які заохочення за активну участь та ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення безпеки та поліпшення умов праці. Види заохочень визначаються колективним договором (угодою, трудовим договором).

Порядок пільгового оподаткування коштів, спрямованих на заходи щодо охорони праці, визначається чинним законодавством про оподаткування.

Відшкодування підприємствам, громадянам і державі збитків, завданих порушенням вимог щодо охорони праці (ст. 26). Крім відшкодування шкоди працівникам власник повністю відшкодовує збитки іншим підприємствам, громадянам і державі на загальних підставах у зв'язку з завданням шкоди при порушенні вимог щодо охорони праці.

Серед стимулюючих заходів, передбачених Законом, слід відзначити:

— створення спеціальних фондів охорони праці на державному, галузевому, регіональному рівнях і на підприємствах та встановлення вимоги щодо неоподаткування коштів цих фондів;

— визначення можливості запровадження пільгового оподаткування цільових витрат на заходи щодо охорони праці;

— започаткування принципів диференціації внесків на державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань із застосуванням заохочувальних тарифів для підприємств з належною організацією роботи і високим рівнем охорони праці (і навпаки каральних, тобто збільшених тарифів — для підприємств із незадовільним станом умов і безпеки праці);

— заходи індивідуального заохочення працівників за активну роботу та ініціативу у вирішенні проблем охорони праці (повинні відображатися у колективному договорі і включати підвищення розміру заробітної плати, призначення премії, в тому числі запровадження спеціальних премій за досягнення в галузі безпеки праці, разових — за конкретно виконану роботу, винахідництво і раціоналізаторські пропозиції; різні види морального заохочення).

Законом забезпечено надійний захист прав та соціальних інтересів громадян, насамперед осіб, які потерпіли від нещасного випадку на виробництві або набули профзахворювання.

2.2 ЗАКОН УКРАЇНИ «ОСНОВИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я»

Деталізувати та конкретизувати положення Конституції, що стосується охорони здоров'я, покликаний Закон України, який був прийнятий 19 листопада 1992 р., одержав назву «Основи законодавства України про охорону здоров'я»

У преамбулі до ОЗУОЗ зазначено, що вони «визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій галузі з метою забезпечення високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості».

ОЗУОЗ складається з 12 розділів, 80 статей:

У статті 1 зазначено, що «законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України і складається з цих Основ та інших прийнятих до них актів законодавства, що регулюють суспільні відносини у галузі охорони здоров'я». Таким чином, підкреслюючи пріоритет ОЗУОЗ, їхні автори вже передбачали їх недостатність.

У статті 4 сформульовано основні принципи охорони здоров'я в Україні:

- визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України;
- дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;
- гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;
- рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг у галузі охорони здоров'я;
- відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;
- орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у галузі охорони здоров'я;
- попереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я;
- багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;
- децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі.

Стаття 5 присвячена регламентації загальних обов'язків суспільства і держави в галузі охорони здоров'я. Вона охоплює всі державні та громадські організації, підприємства, посадові особи та громадян і зобов'язує їх забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я, але не забезпечує гарантій щодо виконання цих положень і не передбачає відповідальності за їх порушення.

У статті 6 зазначено, що кожний громадянин має право на охорону здоров'я, і перераховано, у чому полягають ці права.

Стаття 7 зазначає, що держава гарантує всім громадянам реалізацію їхніх прав у галузі охорони здоров'я, в тому числі надання всім громадянам гарантованого рівня медико-санітарної допомоги в обсязі, що встановлюється Кабінетом Міністрів України, а також встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у галузі охорони здоров'я.

Проте гарантованого рівня медико-санітарної допомоги та її відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян не встановлено ні в ОЗУОЗ, ні в інших нормативно-правових документах.

Розділ 3 є особливо важливим, оскільки регламентує основи організації та управління охороною здоров'я. У статті 12 знову зазначено, що «охорона здоров'я – один з пріоритетних напрямів державної діяльності. Держава формує політику охорони здоров'я в Україні та забезпечує її реалізацію». Це положення запевнюється тим, що «державна політика охорони здоров'я забезпечується бюджетними асигнуваннями в розмірі, що відповідає її науково обґрунтованим потребам, але не менше десяти відсотків національного доходу».

Статті 13 і 14 присвячені формуванню державної політики охорони здоров'я, яке покладено на Верховну Раду України, та її реалізації, яку здійснює Президент України, гарантуючи права громадян на охорону здоров'я, і Кабінет Міністрів України, який має організовувати розробку та здійснення державних цільових програм, створювати економічні, правові та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність у галузі охорони здоров'я, забезпечити розвиток мережі закладів охорони здоров'я.

У статті 15 зазначено, що спеціальним уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади в галузі охорони здоров'я є Міністерство охорони здоров'я України, але його компетенції законодавчо не визначено. Те ж саме стосується місцевих органів управління охороною здоров'я.

Статті 16 і 17 мають регламентувати створення і господарську діяльність закладів охорони здоров'я.

Надзвичайно важливою є стаття 18 про фінансування охорони здоров'я. Вона зазначає, що це фінансування, «здійснюється за рахунок Державного бюджету України, бюджету АР Крим, бюджетів місцевого та регіонального самоврядування, фондів медичного страхування, благодійних фондів та будь-яких інших джерел, не заборонених законодавством.

Обсяги бюджетного фінансування визначаються на підставі науково обґрунтованих нормативів з розрахунку на одного жителя».

Стаття 22 про державний контроль і нагляд у галузі охорони здоров'я, говорячи про органи влади, які мають здійснювати його, не визначає їх. Лише декларативно заявлено про державні стандарти, критерії та вимоги, які мають бути узаконені.

Виключно важливий розділ IV «забезпечення здорових і безпечних умов життя» у більшій частині статей відзначається декларативністю, проголошуючи лише принципи, наприклад, підтримання необхідного для здоров'я життєвого рівня населення (ст. 25), охорони навколишнього природного середовища (ст. 26), забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя територій і населених пунктів (ст. 27), створення сприятливих для здоров'я умов праці, навчання, побуту та відпочинку (ст. 28), збереження генофонду народу України (ст. 29), запобігання інфекційним захворюванням (ст. 30), проведення обов'язкових медичних оглядів (ст. 31), сприяння здоровому способу життя населення (ст. 32).

Розділ V має регламентувати діяльність такого важливого розділу охорони здоров'я, як лікувально-профілактична допомога.

У статті 33 перераховуються деякі медичні заклади і медичні працівники, які мають надавати лікувально-профілактичну допомогу громадянам України, але ніде не дано їх характеристики, не визначено порядку, форм і методів їхньої роботи. Зазначено, що медичні заклади мають бути акредитовані, а медичні працівники – ліцензованими.

Поверхово дано характеристику видам лікувально-профілактичної допомоги у статті 35. Кожен з них заслуговує детального висвітлення їх завдань, форм і методів роботи.

Розгорнута стаття 37 про надання медичної допомоги у невідкладних та екстремальних ситуаціях не може охопити всю складність організації та діяльності невідкладної, швидкої медичної допомоги, медицини катастроф та інших форм екстреної допомоги.

Далекою від реальності є стаття 38 про вибір лікаря лікувального закладу, оскільки вона не визначає механізмів реалізації цього права пацієнтів.

Надзвичайно лаконічною є стаття 41 про звільнення від роботи на період хвороби. Безперечно, що ця важлива справа має регулюватися спеціальними Законами «Про медико-соціальну експертизу» і «Про соціальне страхування».

Розділ VII присвячено охороні здоров'я матері і дитини. У статті 57 зазначено, що «материнство в Україні охороняється і заохочується державою», і перераховано заходи, спрямовані на це.

Стаття 58 доповнює попередню перерахуванням засобів медичної допомоги матері та дитині.

Статті 59 і 60 присвячені питанням охорони здоров'я дітей та підлітків і забезпечення їх медичною допомогою, а стаття 62 – контролю за охороною здоров'я дітей у дитячих виховних і навчальних закладах. Однак ці статті носять переважно декларативний, а не нормативний характер.

Статті 67 і 68 розділу VIII, присвяченого медико-санітарному забезпеченню санаторно-курортної діяльності і відпочинку, проголошують принципи та форми лікувально-профілактичної роботи в санаторіях і закладах відпочинку, не деталізуючи їх і посилаючись на законодавство про курорти.

У статтях 69–73 розділу IX, присвяченого медичній експертизі, викладено основи медико-соціальної експертизи втрати працездатності, військово-лікарської експертизи, судово-медичної і судово-психіатричної експертизи, патологоанатомічних розтинів, а також зазначено можливість проведення альтернативної медичної експертизи. Проте в питаннях організації всіх видів медичної експертизи, порядку і умов їх проведення користувач відсилається до відповідних документів, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Нормативно-правову регламентацію медичної та фармацевтичної діяльності представлено в статтях 74–78, в яких зазначено права на цю діяльність і на заняття народною медициною (цілительством), порядок і форми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації медичних і фармацевтичних працівників, їхні професійні права та пільги і обов'язки, обов'язковість прийняття Присяги лікаря України.

Розділ XI (стаття 79) присвячено міжнародному співробітництву в галузі охорони здоров'я, а розділ XII (стаття 80) – відповідальності за порушення законодавства про охорону здоров'я, проте ні адміністративна, ні кримінальна відповідальність не віднесена до певних порушень окремих законів і зовсім не конкретизована.

2.3. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГІЇ ТА РАДІАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ»

У законі визначено, що основними завданнями ядерного законодавства є:

- правове регулювання суспільних відносин під час здійснення всіх видів діяльності у сфері використання ядерної енергії;
- створення правових засад системи управління у сфері використання ядерної енергії і системи регулювання безпеки під час використання ядерної енергії;
- встановлення прав, обов'язків і відповідальності органів державної влади, підприємств, установ і організацій, посадових осіб і персоналу, а також громадян стосовно їх діяльності, пов'язаної з використанням ядерної енергії;
- визначення основних принципів радіаційного захисту людей та навколишнього природного середовища;
- забезпечення участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики у сфері використання ядерної енергії;
- сприяння подальшому зміцненню міжнародного режиму безпечного використання ядерної енергії.

Вимоги Закону щодо безпеки роботи з радіоактивними речовинами

Усі вимоги, за умови їх повного дотримання, цілком виключають можливість виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах, де використовуються радіоактивні речовини, з вини персоналу та керівництва, а також населення і органів влади. Однак для підвищення надійності функціонування ядерних установок потрібно ввести норму про обов'язкову

періодичну перевірку кваліфікації хоча б найбільш відповідальних робітників атомних станцій, дії або бездіяльність яких можуть потенційно призвести до виникнення надзвичайної ситуації або серйозних порушень безпеки станції. Перевірка повинна здійснюватися відповідною державною комісією, а незадовільні наслідки перевірки повинні супроводжуватись покараннями відповідальних осіб. Потрібність цієї норми засвідчують приклади виникнення на кількох атомних станціях, у першу чергу «ЧАЕС» і «Фукусімі-1», та ще деяких російських і американських, надзвичайних ситуацій, яким часто можна було запобігти, якби працівники знали та дотримувалися інструкцій.

Права громадян України щодо інформації про радіаційну безпеку

Громадяни України мають право здійснити запит про становище радіаційної безпеки на будь-якій території України (крім тих територій, відомості про які становлять державну таємницю), що дає можливість вибору безпечного місця проживання і роботи. Також громадяни мають право на організацію відвідування об'єктів, які пов'язані з виробництвом ядерної енергії та об'єктів з обслуговування такого виробництва, що сприятиме як громадському контролю за цими об'єктами, так і кращому дотриманню внутрішніх норм працівниками об'єктів.

Також громадяни можуть здійснювати запити стосовно підприємств, які займаються видобутком або будь-якою роботою із радіоактивними речовинами, що повинне унеможливити виникнення небезпеки для громадян, які можуть проживати поблизу таких підприємств або працювати на них.

Також Закон зобов'язує відповідальних осіб поширювати відомості про радіаційну безпеку через засоби масової інформації.

Усі ці норми забезпечують проживання та працю громадян у безпечних умовах, а також сприяють швидкому реагуванню населення при виникненні непередбачених забруднень, що мінімізує зайві ризики, даючи можливість уникнути небезпеки.

За ненадання, або надання недостовірної інформації про радіаційну безпеку будь-якими органами чи структурами передбачена відповідальність згідно з законодавством.

Соціальний захист населення, що проживає на території підприємств, робота яких пов'язана із радіоактивними речовинами

Стаття 12 абзац 2 передбачає використання частини коштів, призначених для розвитку підприємств, що мають справу з радіоактивними речовинами, на будівництво соціальних об'єктів. Однак чіткого визначення «коштам, що інвестуються в будівництво підприємства» не дано, як не вказано можливих їх обсягів. Хто визначає соціальні об'єкти, на які витрачатимуться кошти, також не вказано.

Правильною нормою Закону є статті 12-1 і 12-2 про щорічний збір і використання коштів із підприємств, що мають справу з радіоактивними матеріалами та реакторами. Але відповідальність за порушення цих норм не уточнена.

2.4. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САНІТАРНОГО ТА ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ НАСЕЛЕННЯ»

Цей закон регулює суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права й обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

Права громадян. Громадяни мають право на:

— безпечні для здоров'я і життя продукти харчування, питну воду, умови праці;

— навчання, виховання, побут, відпочинок та безпечне навколишнє природне середовище;

— участь у розробленні, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій з тих питань до відповідних органів;

— відшкодування збитків, завданих їх здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами санітарного законодавства;

— достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, здоров'я населення, а також про наявні та можливі чинники ризику для здоров'я та їх ступінь.

Обов'язки громадян. Громадяни зобов'язані:

— піклуватися про своє здоров'я та здоров'я і гігієнічне виховання своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;

— брати участь у проведенні санітарних і протиепідеміологічних заходів;

— проходити обов'язкові медичні огляди та робити щеплення у передбачених законодавством випадках;

— виконувати розпорядження та вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду;

— виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя.

Права підприємств, установ і організацій. Підприємства, установи і організації мають право на:

— одержання від органів виконавчої влади, місцевого і регіонального самоврядування, а також відповідних органів і закладів охорони здоров'я інформації про стан здоров'я населення, санітарну та епідемічну ситуацію, законодавчі, нормативні акти з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення та санітарні норми;

— відшкодування збитків, завданих їм внаслідок порушень санітарного законодавства підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

Обов'язки підприємств, установ і організацій. Підприємства, установи і організації зобов'язані:

— за пропозиціями посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби розробляти і здійснювати санітарні та протиепідемічні заходи;

— у випадках, передбачених санітарними нормами, забезпечувати лабораторний контроль за виконанням вимог цих норм щодо безпеки використання (зберігання, транспортування тощо) шкідливих для здоров'я речовин та матеріалів, утворюваних внаслідок їх діяльності викидів, скидів, відходів та чинників, а також готової продукції;

— на вимогу посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби надавати безоплатно зразки використовуваних сировини і матеріалів, а також продукції, що випускається чи реалізується, для проведення державної санітарно-гігієнічної експертизи;

— виконувати розпорядження і вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними санітарно-епідеміологічного нагляду;

— усувати за поданням відповідних посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби від роботи, навчання, відвідування дошкільних закладів осіб, які є носіями збудників інфекційних захворювань, хворих на небезпечні інфекційні хвороби або осіб, які були в контакті з такими хворими, з виплатою у встановленому порядку допомоги із соціального страхування, а також осіб, які ухиляються від обов'язкового медичного огляду або щеплення від інфекцій, перелік яких встановлюється Міністерством охорони здоров'я України;

— негайно інформувати органи, установи і заклади державної санітарно-епідеміологічної служби про надзвичайні події і ситуації, що становлять загрозу здоров'ю населення, санітарному та епідемічному благополуччю;

— відшкодовувати у встановленому порядку працівникам і громадянам збитки, завдані їх здоров'ю внаслідок порушення санітарного законодавства.

Власники підприємств, установ і організацій та уповноважені ними органи зобов'язані забезпечувати їх необхідними для розроблення та здійснення санітарних і протиепідемічних заходів санітарними нормами.

Захист прав громадян, підприємств, установ і організацій.

Рішення і дії посадових осіб органів державної виконавчої влади, місцевого та регіонального самоврядування, а також громадян, які порушують права підприємств, установ, організацій чи громадян з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, можуть бути оскаржені впродовж місяця відповідному головному державному санітарному лікарю або в суді.

Державна санітарно-гігієнічна експертиза. Державна санітарно-гігієнічна експертиза полягає у комплексному вивченні документів (проектів, технологічних регламентів, інвестиційних програм тощо), а також діючих об'єктів та пов'язаних з ними небезпечних факторів на відповідність вимогам санітарних норм.

Державна санітарно-гігієнічна експертиза передбачає:

— визначення безпеки господарської та іншої діяльності, умов праці, навчання, виховання, побуту, що безпосередньо чи опосередковано негативно впливають або можуть вплинути на здоров'я населення;

— встановлення відповідності об'єктів експертизи до вимог санітарних норм;

— оцінку повноти та обґрунтованості санітарних та протиепідемічних заходів;

— оцінку можливого негативного впливу небезпечних чинників, пов'язаних з діяльністю об'єктів експертизи, визначення ступеня створюваного ними ризику для здоров'я населення.

Державна санітарно-епідеміологічна служба

Державну санітарно-епідеміологічну службу України очолює керівник центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, який за посадою є головним державним санітарним лікарем України.

Головний державний санітарний лікар України має двох заступників, у тому числі одного першого. Першим заступником та заступником головного державного санітарного лікаря України є відповідно перший заступник та заступник керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. Головний державний санітарний лікар України у межах своїх повноважень видає накази з питань діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби України, обов'язкові до виконання усіма юридичними та фізичними особами, постанови, розпорядження, висновки, приписи тощо щодо дотримання вимог санітарного законодавства, проведення санітарних заходів, вносить пропозиції центральним і місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, іншим державним органам щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення в Україні. Головний державний санітарний лікар України представляє державну санітарно-епідеміологічну службу у центральних і місцевих органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, інших державних органах, у тому числі судах.

Керівництво державною санітарно-епідеміологічною службою автономної Республіки Крим здійснює головний державний санітарний лікар Автономної Республіки Крим, який призначається на посаду та звільняється з посади наказом головного державного санітарного лікаря України у порядку, визначеному законодавством.

Керівництво державною санітарно-епідеміологічною службою області, міст Києва, Севастополя здійснює головний державний санітарний лікар відповідної адміністративно-територіальної одиниці, який призначається на посаду та звільняється з посади наказом головного державного санітарного лікаря України у порядку, визначеному законодавством. Забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя в районі, місті, районі у місті покладається на головного державного санітарного лікаря відповідної адміністративно-територіальної одиниці, який призначається на посаду і звільняється з посади наказом відповідно головного державного санітарного лікаря Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, Севастополя за

погодженням із головним державним санітарним лікарем України у порядку, визначеному законодавством.

Організація державної санітарно-епідеміологічної служби на водному, залізничному, повітряному транспорті забезпечується за лінійним принципом. Керівництво державною санітарно-епідеміологічною службою у лінійних підрозділах та на об'єктах транспорту здійснюють головні державні санітарні лікарі, які призначаються на посаду і звільняються з посади наказом головного державного санітарного лікаря відповідного виду транспорту за погодженням із головним державним санітарним лікарем України у порядку, визначеному законодавством.

Основні напрями діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби
Основними напрямками діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби є:

- здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду;
- визначення пріоритетних заходів у профілактиці захворювань, а також у охороні здоров'я населення від шкідливого впливу на нього факторів навколишнього середовища;
- вивчення, оцінка і прогнозування показників здоров'я населення залежно від стану середовища життєдіяльності людини, встановлення факторів навколишнього середовища, що шкідливо впливають на здоров'я населення;
- підготовка пропозицій щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, запобігання занесенню та поширенню особливо небезпечних (у тому числі карантинних) та небезпечних інфекційних хвороб;
- контроль за усуненням причин і умов виникнення та поширення інфекційних, масових неінфекційних захворювань, отруєнь та радіаційних уражень людей;
- державний облік інфекційних і професійних захворювань та отруєнь;
- видача висновків державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо об'єктів поводження з відходами;
- встановлення санітарно-гігієнічних вимог до продукції, що виробляється з відходів, та видача гігієнічного сертифіката на неї;
- методичне забезпечення та здійснення контролю під час визначення рівня небезпечності відходів.

Участь України в міжнародному співробітництві. Україна бере участь у міжнародному співробітництві для забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, профілактики захворювань і охорони здоров'я населення.

Україна укладає угоди про розвиток та зміцнення міжнародного співробітництва в галузі охорони здоров'я, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, бере участь у діяльності Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Міжнародні договори. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші

правила, ніж ті, які передбачені санітарним законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору.

2.5. КОДЕКС ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ПРО ПРАЦЮ

Кодекс законів про працю України — це основний після Конституції України законодавчий акт України, в якому врегульовано трудові відносини працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності.

Затверджений Верховною Радою УРСР 10 грудня 1971 р., з часом частково доповнювався й змінювався.

Кодекс законів про працю України визначив правові засади й гарантії здійснення громадянами України їх конституційного права на працю та розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної праці. Завдання кодексу полягає в регулюванні трудових відносин всіх працівників, сприянні зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя населення, зміцненню трудової дисципліни тощо.

Кодекс законів про працю України складається з 20 глав, які нараховують 265 статей:

Глава I. Загальні положення.

Глава II. Колективний договір.

Глава III. Трудовий договір.

Глава III-А. Забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників.

Глава IV. Робочий час. Глава V. Час відпочинку. Глава VI. Нормування праці. Глава VII. Оплата праці. Глава VIII. Гарантії і компенсації.

Глава IX. Гарантії при покладенні на працівників матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації.

Глава X. Трудова дисциплін.

Глава XI. Охорона праці.

Глава XII. Праця жінок.

Глава XIII. Праця молоді.

Глава XIV. Пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням.

Глава XV. Індивідуальні трудові спори.

Глава XVI. Професійні спілки. Участь працівників в управлінні підприємствами, установами, організаціями.

Глава XVI-А. Трудовий колектив.

Глава XVII. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення.

Глава XVIII. Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю.

Зокрема, Глава XI. «Охорона праці» говорить, що на всіх підприємствах, в установах, організаціях створюються безпечні і нешкідливі умови праці.

Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів

колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці.

Власник або уповноважений ним орган повинен впроваджувати сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизмові, і забезпечувати санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників.

Власник або уповноважений ним орган не вправі вимагати від працівника виконання роботи, поєднаної з явною небезпекою для життя, а також в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці. Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або людей, які його оточують, і навколишнього середовища.

У разі неможливості повного усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я умов праці власник або уповноважений ним орган зобов'язаний повідомити про це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, який може дати тимчасову згоду на роботу в таких умовах.

На власника або уповноважений ним орган покладається систематичне проведення інструктажу (навчання) працівників з питань охорони праці, протипожежної охорони.

Трудові колективи обговорюють і схвалюють комплексні плани поліпшення умов, охорони праці та санітарно-оздоровчих заходів і контролюють виконання цих планів.

В Главі XVIII «Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю» сказано, що постійний контроль за додержанням працівниками вимог нормативних актів про охорону праці покладається на власника або уповноважений ним орган.

Трудові колективи через обраних ними уповноважених, професійні спілки в особі своїх виборних органів і представників контролюють додержання всіма працівниками нормативних актів про охорону праці на підприємствах, в установах, організаціях.

Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю здійснюють уповноважені органи, які не залежать у своїй діяльності від власника або уповноваженого ним органу.

Центральні органи виконавчої влади здійснюють контроль за додержанням законодавства про працю на підприємствах, в установах і організаціях, що перебувають у їх функціональному підпорядкуванні, крім органів доходів і зборів, які мають право з метою перевірки дотримання податкового законодавства здійснювати такий контроль на всіх підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та підпорядкування.

Вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів про працю здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

Громадський контроль за додержанням законодавства про працю здійснюють професійні спілки та їх об'єднання.

Особи, винні у порушенні законодавства про працю, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

2.6. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ

Нормативно-правові акти з охорони праці (НПАОП) — це правила, стандарти, норми, положення, інструкції та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання.

Нормативно-правові акти з охорони праці розподіляються на:

- нормативно-правові акти, які поширюються на кілька видів економічної діяльності (код 0.00);
- нормативно-правові акти за основними видами економічної діяльності (за кодами КВЕД відповідно до ДК -009-96).

Перехід на державні нормативні акти про охорону праці, що затверджуються суто органами державного нагляду України, потребує виконання значних обсягів робіт та певного часу. До сьогодні чинними в Україні залишаються правила, стандарти, норми, положення, інструкції та інші нормативні акти про охорону праці, що затверджувались міністерствами та іншими уповноваженими на те державними органами управління колишнього Союзу РСР, і які діють на території України відповідно до Постанови ВР України від 12.09.1991 р. №1545 «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР».

Державні нормативно-правові акти про охорону праці треба відрізнити від відомчих документів, що можуть розроблятися на їх основі і затверджуватися міністерствами, відомствами України або асоціаціями, корпораціями, концернами та іншими об'єднаннями підприємств з метою конкретизації вимог НПАОП залежно від специфіки галузі. Відомчі нормативно-правові акти про охорону праці, як правило, погоджуються з відповідним органом (органами) державного нагляду за охороною праці у встановленому ними порядку. Прикладом відомчих (для залізничного транспорту) нормативно-правових актів з охорони праці є: «Правила безпеки для працівників залізничного транспорту на електрифікованих лініях», «Правила пожежної безпеки на залізничному транспорті» та ін.

Керівники підприємств розробляють на основі НПАОП і затверджують власні нормативно-правові акти підприємств, положення, інструкції або інші нормативні акти з охорони праці, що діють у межах підприємства, установи, організації.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 1993 р. № 64 «Про заходи щодо виконання Закону України «Про охорону праці» створено державний реєстр нормативно-правових актів з охорони праці (Реєстр ДНАОП- НПАОП), який містить повний перелік правил, норм, стандартів, економічних нормативів та інших документів з питань охорони праці, чинних в Україні, розроблено Положення про Державний реєстр нормативно-правових

актів з питань охорони праці. Це Положення регулює порядок ведення Державного реєстру нормативно-правових актів з питань охорони праці та встановлює правила їх кодування.

Згідно з наказом Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України від 23.10.2013 року № 148 у відповідності з вимогами Положення про Державний реєстр нормативно-правових актів з питань охорони праці, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці 08 червня 2004 року № 151, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 червня 2004 року за № 778/9377, Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки, затвердженого Указом Президента України 06 квітня 2011 року № 408 було внесено зміни до наказу Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України від 12 квітня 2012 року № 74 «Про затвердження Показчика нормативно-правових актів з питань охорони праці» та затверджено редакцію «Показчика нормативно-правових актів з питань охорони праці» .

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні принципи державної політики в галузі охорони праці.
2. Які права громадян на охорону праці при укладанні трудового договору?
3. Як здійснюється стимулювання охорони праці державою?
4. Сформулюйте основні принципи охорони здоров'я в Україні.
5. Хто здійснює фінансування охорони здоров'я в Україні?
6. Які основні завдання ядерного законодавства України?
7. Назвіть основні вимоги Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційний захист» щодо безпеки роботи з радіоактивними речовинами.
8. Які права громадян України щодо інформації про радіаційну безпеку?
9. Охарактеризуйте основні напрями діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби.
10. Як розподіляються нормативно-правові акти з охорони праці?

Теми рефератів

1. Конституційні основи охорони праці в Україні.
2. Державна політика в галузі охорони праці. Правове забезпечення її реалізації.
3. Сучасний стан та проблеми державної політики в галузі охорони праці.
4. Законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці в галузі.
5. Показник нормативно-правових актів з питань охорони праці.
6. Галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.
7. Положення про організацію системи управління охороною праці в галузі.
8. Охорона праці жінок та неповнолітніх.
9. Відповідальність за порушення законодавства про охорону праці.
10. Соціальні гарантії працюючих.

Тести

1. Які обов'язки покладені на працівника з додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці?

- а) дбати про майно роботодавця;
- б) дбати про особисте майно чи майно інших працівників;
- в) дбати про збереження дисципліни праці;
- г) дбати про власне інформування з питань охорони праці;
- д) дбати про особисту безпеку і здоров'я;
- е) дбати про безпеку і здоров'я оточуючих людей у процесі виконання будь-яких робіт.

2. Згідно з Законом України «Про охорону праці» працівник зобов'язаний:

- а) володіти інформацією з питань охорони праці;
- б) проходити психофізіологічну експертизу при прийнятті на роботу;
- в) знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці

- г) надавати інформацію з питань охорони праці профспілковій організації, членом якої є працівник;
- д) користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;
- е) проходити перевірку знань.

3. За участю яких суб'єктів опрацьовуються нормативно-правові акти з охорони праці, що приймаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці?

- а) Кабінету Міністрів України;
- б) професійних спілок;
- в) Верховної Ради України;
- г) Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України;
- д) місцевих державних адміністрацій;
- е) органів місцевого самоврядування.

4. Які нормативно-правові акти з охорони праці затверджуються загальними зборами (конференцією) найманих працівників організації?

- а) Положення про службу охорони праці.
- б) Посадова інструкція керівника служби охорони праці.
- в) Положення про комісію з питань охорони праці.
- г) Інструкція з охорони праці зварювальника.
- д) Положення про порядок опрацювання, прийняття, перегляд локальних нормативно-правових актів з охорони праці.
- е) Положення про уповноважену найманими працівниками особу з питань охорони праці.

5. На досягнення яких цілей спрямовані нормативно-правові акти з охорони праці, що затверджуються роботодавцем?

- а) встановлення трудової функції працівника;
- б) забезпечення на робочому місці безпечних і нешкідливих умов праці;
- в) обґрунтування вини роботодавця у виникненні нещасного випадку;
- г) встановлення шкідливих і небезпечних умов праці;
- д) побудову чіткої системи управління охороною праці;
- е) проведення розслідування нещасних випадків.

6. Які питання є предметом правового регулювання нормативно-правових актів з охорони праці, що затверджуються роботодавцем?

- а) правила виконання робіт працівниками;
- б) порядок преміювання працівників;
- в) порядок розслідування нещасних випадків;
- г) правила поведінки працівників на робочих місцях;
- д) процедуру притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці;
- е) процедуру розгляду індивідуальних трудових спорів з питань охорони праці.

7. У яких випадках нормативно-правові акти з охорони праці, що затверджуються роботодавцем, підлягаю достроковому скасуванню?

- а) якщо таку вимогу висуває більша частина працівників;
- б) якщо органами державного нагляду за охороною праці виявлено відсутність відповідних актів;
- в) якщо змінився керівник підприємства, установи, організації;
- г) якщо органами державного нагляду за охороною праці виявлено невідповідність актів вимогам законодавства з охорони праці;
- д) якщо органами державного нагляду за охороною праці виявлено невідповідність актів вимогам типових документів з охорони праці;
- е) якщо змінилася більша частина працівників від їх первісного складу.

8. Вкажіть випадки, за наявності яких допускається скасування державних нормативно-правових актів з охорони праці:

- а) на вимогу всеукраїнських об'єднань роботодавців;
- б) на вимогу конституційної більшості народних депутатів;
- в) у разі розробки і затвердження замість них інших нормативно-правових актів;
- г) у разі відсутності необхідності подальшого їх використання;
- д) на вимогу всеукраїнських об'єднань професійних спілок;
- е) у разі прийняття нових нормативно-правових актів, яким вони не відповідають.

9. Згідно з Законом України «Про охорону праці» нормативно-правові акти з охорони праці опрацьовує та приймає:

- а) Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України;
- б) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці;
- в) всеукраїнські об'єднання роботодавців;
- г) Верховна Рада України;
- д) всеукраїнські профспілкові організації;
- е) Кабінет Міністрів України.

10. На яких принципах згідно з Законом України «Про охорону праці» базується державна політика в галузі охорони праці?

- а) законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного страхування;
- б) цільового та ефективного використання коштів фонду охорони праці;
- в) пріоритету життя і здоров'я працівників;
- г) поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судові гілки;
- д) пріоритету вимог екологічної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про охорону праці» [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
3. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційний захист» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр>
4. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>
5. Кодекс законів України про працю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
6. Анісімов М.В. Охорона праці. Курс лекцій: навч. посібник для студентів пед. навч. Закладів; 2-ге вид., перероб. і доп. / М.В. Анісімов.— Кіровоград: Поліграфічне підприємство «ПОЛІУМ», 2008. – 128 с.

ТЕМА 3. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

- 3.1 Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці (СУОП).*
- 3.2 Настанова з систем управління охороною праці. МОП-СУОП 2001. ILO-OSH 2001.*
- 3.3 Система менеджменту охорони праці та промислової безпеки.*
- 3.4 Розробка системи управління охороною праці (СУОП).*
- 3.5 Системи менеджменту гігієни і безпеки праці. OHSAS 18001: 2007.*
- 3.6 Політика в галузі охорони праці.*

3.1. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПОБУДОВИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ (СУОП)

В Україні функціонує багаторівнева СУОП, функціональними ланками якої є відповідні структури державної законодавчої і виконавчої влади різних рівнів, управлінські структури підприємств і організацій, трудових колективів.

Залежно від спрямування вирішуваних завдань всі ланки СУОП можна розділити на дві групи:

- ланки, що забезпечують вирішення законодавчо-нормативних, науково-технічних, соціально-економічних та інших загальних питань охорони праці;
- ланки, до функціональних обов'язків яких входить забезпечення безпеки праці в умовах конкретних організацій, підприємств.

До першої групи належать органи державної законодавчої ініціативи та органи державного управління охороною праці:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд України);
- міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків і профзахворювань;
- місцева державна адміністрація, органи місцевого самоврядування.

Верховна Рада України зі своєї ініціативи у взаємодії з відповідними структурами державної виконавчої влади визначає державну політику в сфері охорони праці, вирішує питання щодо удосконалення і розвитку законодавчої бази охорони праці, соціальні питання, пов'язані зі станом умов і охорони праці.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони праці, виходячи зі стану охорони праці в державі, організує розробку загальнодержавних програм відповідно до поліпшення цього стану,

затверджує ці програми і контролює їх виконання, визначає функції органів виконавчої влади щодо вирішення питань охорони праці і нагляду за охороною праці.

Для вирішення цих питань при Кабінеті Міністрів України функціонує Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення, яку очолює віце-прем'єр-міністр України.

Держгірпромнагляд України здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, реалізує державну політику в цій сфері, розробляє за участі відповідних органів державної програми в сфері охорони праці, координує роботу державних органів і об'єднань підприємств із питань безпеки праці, розробляє і переглядає разом з компетентними органами систему показників і обліку умов і безпеки праці, здійснює міжнародне співробітництво з питань охорони праці і нагляд за охороною праці в державі тощо.

Рішення Держгірпромнагляду України, що належать до її компетенції, обов'язкові для виконання всіма міністерствами, іншими центральними органами державної виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями, місцевими радами народних депутатів і підприємствами.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків здійснює профілактику нещасних випадків і профзахворювань, а також координацію всієї страхової діяльності, пов'язаної з охороною праці.

Міністерство праці і соціальної політики України здійснює також державну експертизу умов праці, визначає порядок і здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць згідно з їх відповідністю нормативним актам про охорону праці, бере участь у розробці нормативних документів про охорону праці.

Інші міністерства і центральні органи державної виконавчої влади як ланки системи управління охороною праці визначають науково-технічну політику галузі з питань охорони праці, розробляють і реалізують комплексні заходи щодо поліпшення безпеки праці, здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств галузі з охорони праці, співпрацюють з галузевими профспілками щодо вирішення питань безпеки праці, організовують у встановленому порядку навчання і перевірку знань правил і норм охорони праці керівниками і фахівцями галузі, створюють у разі необхідності професійні воєнізовані аварійно-рятувальні формування, здійснюють внутрішній контроль за станом охорони праці.

Для забезпечення виконання перелічених функцій в апаратах міністерств і інших центральних органів державної виконавчої влади створюються служби охорони праці.

Місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування в межах підвідомчої їм території забезпечують реалізацію державної політики в сфері охорони праці, формують за участі профспілок місцеві програми заходів щодо поліпшення безпеки, гігієни праці і виробничого середовища, здійснюють контроль за дотриманням нормативних актів про охорону праці. Для забезпечення виконання названих функцій при місцевих органах державної виконавчої влади створюються відповідні структурні підрозділи.

Управлінські структури підприємств забезпечують в умовах конкретних виробництв реалізацію вимог законодавчих і нормативних актів про охорону праці з метою створення безпечних і нешкідливих умов праці, попередження виробничого травматизму і професійних захворювань, вирішують весь комплекс питань з охорони праці, пов'язаних з цим виробництвом. У своїй діяльності стосовно охорони праці управлінські структури підприємств взаємодіють з комісією з питань охорони праці підприємства (за наявності такої), з профспілками підприємства та уповноваженими трудових колективів.

СУОП в умовах конкретної організації, на конкретному об'єкті завжди є багаторівневою системою управління, у якій верхнім рівнем є державне управління, а нижнім – управління охороною праці на конкретному об'єкті. Як проміжні рівні управління можуть виступати відомче, регіональне управління, а також управління в об'єднанні, тресті тощо

Слід зазначити, що вихідні параметри СУОП визначаються, виходячи з вимог норм, правил, проектної документації, аналізу фактичного стану виробничої ситуації і деяких факторів виробничого середовища, тому СУОП варто віднести до категорії звичайних, багатоконтурних систем, які піддаються програмуванню. Багатоконтурність систем управління в цьому разі пояснюється складністю об'єкта управління, його великою інерційністю, складністю і інерційністю реалізації управлінських впливів.

Правовою основою СУОП є: Конституція України, Кодекс законів про працю України, Закони України «Про охорону праці» і «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», накази і розпорядження Президента України, розпорядження і постанови Кабінету Міністрів, Держгірпромнагляду, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці і соціальної політики, а також інших директивних органів України з питань охорони праці (органи державного управління охороною праці).

3.2. НАСТАНОВА З СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ. МОП-СУОП 2001. ILO-OSH 2001

Позитивна дія впровадження системи управління охороною праці (СУОП) на рівні організації як на зниження небезпек і ризиків, так і на продуктивність, нині визнана урядами, роботодавцями і працівниками.

Настанова з систем управління охороною праці розроблена Міжнародною Організацією Праці (МОП) відповідно до загальноновизнаних міжнародних принципів, визначених представниками трьох сторін соціально-трудова відносин. Цей тристоронній підхід забезпечує силу, гнучкість і належну основу для розвитку стабільної культури безпеки в організації. Тому МОП розробило Настанову з систем управління охороною праці, що добровільно приймалася б до виконання, що відображає цінності і засоби МОП, які стосуються забезпечення безпеки і охорони здоров'я працівників.

Практичні рекомендації зазначеної Настанови призначені для використання всіма, хто несе зобов'язання і відповідальність за управління охороною праці. Вони не є юридично обов'язковими і не спрямовані на те, щоб замінити національні закони, правила або прийняті стандарти, їх застосування не вимагає сертифікації.

Роботодавець відповідальний і виконує обов'язки з організації охорони праці. Здійснення системи управління охороною праці є корисним підходом до виконання цих обов'язків. МОП розробила цю Настанову як практичний інструмент сприяння організаціям і компетентним установам у здійсненні безперервного вдосконалення діяльності з охорони праці.

Забезпечення охорони праці, включаючи відповідність вимогам охорони праці, встановленим національними законами і правилами, входить у зобов'язання і обов'язки роботодавця. Роботодавець повинен продемонструвати своє безумовне керівництво і прихильність діяльності з охорони праці в організації, забезпечити створення системи управління охороною праці.

3.3. СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ПРОМИСЛОВОЇ БЕЗПЕКИ

Технологічний прогрес й інтенсивний тиск конкуренції стрімко змінюють умови праці, його процеси й організацію. Першорядне значення належить законодавству, але саме по собі воно недостатнє для того, щоб управляти цими змінами і попереджати нові небезпеки і ризики. Організації теж повинні постійно реагувати на зміни, що відбуваються у сфері охорони і безпеки праці, і розробляти ефективні відповіді у вигляді динамічних стратегій управління.

Хвороби і травми не є неминучими супутниками трудової діяльності, а бідність не може служити виправданням неухваги до безпеки і здоров'я працівників.

Позитивний вплив впровадження систем охорони здоров'я і безпеки персоналу на рівні організації як на зниження небезпек і ризиків, так і на продуктивність нині визнано урядами, роботодавцями і працівниками у всьому світі.

Багато організацій виявляють зацікавленість в ефективності і демонстрації можливостей управління охороною праці (охороною здоров'я і безпекою) працівників (персоналу).

Відомий британський стандарт BS 8800-96 «Настанова з систем управління охороною здоров'я і безпекою персоналу» (Guide Occupation health and safety management systems) і розроблений на його основі міжнародний стандарт OHSAS 18001-99 «Системи управління охороною здоров'я і безпекою персоналу. Вимоги» (Occupational Health and Safety Assessment Series) орієнтовані на створення системи управління охороною праці організації, яка у вигляді підсистеми могла б бути об'єднана з іншими підсистемами системи управління (менеджменту) в рамках єдиної інтегрованої системи управління (менеджменту) організації.

Завдання Системи менеджменту охорони праці і промислової безпеки (СМОПіПБ)

Система менеджменту охорони праці і промислової безпеки створює основу для здійснення заходів з охорони праці і здоров'я на виробництві, що забезпечує підвищення їх ефективності й інтеграцію в загальну діяльність підприємства. Системи менеджменту охорони праці і промислової безпеки базуються на стандартах, які чітко визначають процес досягнення безперервного поліпшення роботи з охорони праці і здоров'я, а також виконання вимог законодавства. СМОПіПБ відповідно до вимог OHSAS 18001 – це система менеджменту, що дозволяє оцінити виробничі небезпеки, ідентифікувати пов'язані з ними ризики і ефективно управляти ними. Внаслідок впровадження СМОПіПБ можливості виникнення аварійних ситуацій зводяться до мінімуму, знижуються виробничі ризики, забезпечується належний рівень охорони здоров'я персоналу і дотримання техніки безпеки на робочих місцях. Консалтингові компанії пропонують розробити, впровадити і сертифікувати СМОПіПБ за визнаною у всьому світі специфікацією OHSAS 18001.

Сертифікація дозволяє:

- зменшити ризики;
- отримати конкурентну перевагу;
- діяти відповідно до вимог законодавства;
- підвищити ефективність роботи в цілому;
- полегшити процедуру контролю з боку державних органів;
- підвищити рівень задоволеності персоналу.

OHSAS 18001 і OHSAS 18002. OHSAS 18001 є стандартом, на базі якого проводиться перевірка Систем менеджменту охорони праці і промислової безпеки. Передумовою його розробки стала потреба компаній в ефективній роботі з охорони праці і здоров'я. OHSAS 18001 є дійсно світовим стандартом у тому сенсі, що його застосування не обмежується тільки організаціями в економічно високорозвинених країнах. У багатьох країнах керівництва компаній дійшли висновку, що такий стандарт є важливим для компанії і для її взаємин з суспільством і урядом, оскільки дозволяє створити систему управління безпекою. Ця діяльність – не одноразовий проект або випадкова подія. Це – тривалий процес поліпшення відносин з суспільством, з місцевими органами влади і національним урядом, з власним персоналом компанії, учасниками ринку або акціонерами, організаціями споживачів і суспільством у цілому.

Створюючи систему, засновану на принципах OHSAS 18001, організація не зазнає труднощів у дотриманні правил і знижує ризик бути отримати штраф чи піддатися судовому розгляду в разі виникнення травм, професійних захворювань і нещасних випадків. Правильне впровадження і підтримка в робочому стані системи управління охороною здоров'я і безпеки персоналу може бути частиною стратегії належної виробничої практики, яка є ефективним довгостроковим вкладенням засобів у майбутнє компанії. Це, у свою чергу, веде до того, що компанії, які отримали сертифікати на системи управління

охороною здоров'я і безпекою персоналу, вимагають від своїх субпідрядників, щоб вони також контролювали процеси і управляли ризиками у сфері охорони здоров'я і безпеки персоналу.

Стратегічна консультативна група ISO сформувала і контролює межі компетенції цього стандарту для того, щоб постійно відстежувати необхідність у його подальшому розвитку і дає рекомендації ISO/IEC зі стратегічного планування сфери застосування такого стандарту.

Більшість дрібних компаній починають оцінювати необхідність у впровадженні системи управління охороною здоров'я і безпекою персоналу, виходячи з вимог уряду, а також враховуючи необхідність вирішення розбіжностей з представниками зацікавлених сторін. Для крупних компаній це найчастіше питання іміджу компанії й основа для відкритого інформування клієнтів і світової спільноти в цілому про свої наміри у сфері охорони здоров'я і безпеки персоналу.

Прагнення досягти професіоналізму, компетенції і контрольованої, передбачуваної поведінки персоналу, що бере участь у виробничій діяльності або наданні послуг, складає основу стандарту. Це досягається шляхом вироблення загальних правил або розробкою нормативної документації і положень, що описують порядок створення, впровадження і підтримки цілісності системи управління охороною здоров'я і безпекою персоналу в компанії. На додаток до OHSAS 18001 було видано стандарт OHSAS 18002, який містить роз'яснення до вимог стандарту і настанову зі створення системи.

3.4. РОЗРОБКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» роботодавець повинен забезпечити функціонування Системи управління охороною праці (СУОП). Він очолює роботу з управління охороною праці та несе безпосередню відповідальність за її функціонування в цілому на підприємстві. СУОП, як підсистема загальної системи управління виробництвом, повинна передбачати такі функції:

- ✓ організацію і координацію робіт (обов'язки, відповідальність, повноваження керівників різного рівня, осіб, які виконують та перевіряють виконання роботи);
- ✓ облік, аналіз та оцінка ризиків;
- ✓ планування показників стану умов та безпеки праці;
- ✓ контроль планових показників та аудит всієї системи;
- ✓ коригування, запобігання та можливість адаптації до обставин, які змінюються;
- ✓ заохочення працівників за активну участь та ініціативу щодо здійснення заходів щодо підвищення рівня безпеки та поліпшення умов праці.

Завдяки цій системі повинно забезпечуватися вирішення таких основних завдань:

- ◆ професійний добір працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки з урахуванням стану їхнього здоров'я та психофізіологічних показників;

- ◆ навчання та пропаганда з охорони праці;
- ◆ безпека обладнання;
- ◆ безпека виробничих процесів;
- ◆ безпека будівель та споруд;
- ◆ забезпечення нормативних санітарно-гігієнічних умов праці;
- ◆ наявність засобів індивідуального захисту;
- ◆ оптимальні режими праці та відпочинку;
- ◆ лікувально-профілактичне обслуговування працюючих;
- ◆ санітарно-побутове обслуговування.

Щоб ця система діяла, необхідно запровадити відповідний нормативно-правовий акт, який би регулював усі питання, пов'язані з підготовкою, прийняттям та реалізацією управлінських рішень. При цьому слід пам'ятати, що СУОП є складовою загальної системи управління виробництвом (якістю продукції, що виробляється) і спрямована не тільки на створення оптимальних умов праці, але й на використання резервів виробництва, підвищення продуктивності праці та значне покращання якості продукції.

Враховуючи те, що Закон поширюється на всіх юридичних та фізичних осіб, які використовують найману працю, незалежно від того, працює на підприємстві **5** чи **1000** осіб, роботодавець зобов'язаний забезпечити виконання всіх завдань, передбачених цією статтею.

При створенні СУОП необхідно:

- визначити перелік законодавчих та інших нормативно-правових актів, що містять вимоги щодо охорони праці для відповідного виду економічної діяльності;
- виявити небезпечні та шкідливі виробничі фактори, види робіт, об'єкти, машини, механізми, устаткування підвищеної небезпеки, щоб визначити, які з них найсуттєвіше впливають на умови та безпеку праці;
- визначити основні завдання в галузі охорони праці та встановити пріоритетні напрями;
- розробити організаційну схему для виконання визначених завдань.

У зв'язку з тим, що роботодавець несе безпосередню відповідальність за стан умов та безпеки праці, для офіційного розподілу обов'язків, прав та відповідальності в галузі охорони праці між усіма учасниками виробничого процесу необхідно призначити посадових осіб, які повинні забезпечити вирішення конкретних питань охорони праці. Якщо у підпорядкуванні роботодавця є інженерно-технічні працівники, то у їхніх посадових інструкціях повинні бути відображені обов'язки, права і відповідальність за виконання покладених на них функцій з охорони праці. Крім того, необхідно визначити порядок взаємодії всіх осіб, які беруть участь в управлінні виробництвом, а також порядок підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень (накази, розпорядження, приписи тощо).

При цьому слід врахувати, що очолює роботу з управління охороною праці та несе безпосередню відповідальність за її функціонування в цілому на

підприємстві *роботодавець* (керівник підприємства), а у цехах, службах, на дільницях - *керівники відповідних підрозділів і служб*, відповідальні за стан умов та безпеку праці у підпорядкованих їм підрозділах. Організаційно-методичне керівництво діяльністю структурних підрозділів та функціональних служб з охорони праці, підготовку управлінських рішень та контроль за їх реалізацією повинна здійснювати служба охорони праці.

3.5. СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ГІГІЄНИ І БЕЗПЕКИ ПРАЦІ. OHSAS 18001: 2007

Різні організації все більшою мірою зацікавлені в досягненні і демонстрації вагомої результативності у сфері гігієни і безпеки праці за рахунок управління професійними ризиками згідно з політикою і цілями у сфері гігієни і безпеки праці. Відбувається це при посиленні законодавства в умовах розвитку економічної політики та інших заходів, спрямованих на належне виконання заходів гігієни і безпеки праці, а також в умовах загального зростання стурбованості зацікавлених сторін питаннями гігієни і безпеки праці.

Багато організацій здійснюють «аналіз» або «аудит» гігієни і безпеки праці, щоб оцінити їх результативність. Проте самі собою ці «аналізи» й «аудити» недостатні для того, щоб забезпечити організації впевненість у тому, що її результативність не тільки відповідає, але й надалі відповідатиме вимогам, передбаченим законом і політикою. Щоб бути результативними, ці «аналізи» та «аудити» повинні проводитися в рамках структурованої системи менеджменту, інтегрованої в менеджмент організації.

Стандарти OHSAS, що поширюються на менеджмент гігієни і безпеки праці, призначені для забезпечення організацій елементами результативної системи менеджменту гігієни і безпеки праці, які можуть бути інтегровані з іншими вимогами до менеджменту з тим, щоб сприяти організаціям у досягненні мети щодо гігієни і безпеки праці та економічних цілей. Ці стандарти, так само як й інші міжнародні стандарти, не призначені для використання з метою створення нетарифних бар'єрів у торгівлі або для посилення чи зміни зобов'язань, що покладаються на організації законодавством.

Запропонований Стандарт OHSAS встановлює вимоги до системи менеджменту гігієни і безпеки праці, щоб дати можливість організації розробити і впровадити політику та цілі, що враховують законодавчі вимоги та інформацію про професійні ризики. Його можуть застосовувати організації будь-якого типу і розміру з різним географічним розташуванням, культурними і соціальними особливостями.

Успіх системи залежить від зобов'язань, прийнятих всіма рівнями і функціями організації, особливо вищим керівництвом. Така система дає організації можливість встановити політику у сфері гігієни і безпеки праці, визначити цілі і процеси для досягнення відповідності зобов'язань політики, проведення заходів для поліпшення результативності та продемонструвати відповідність системи вимогам цього Стандарту OHSAS.

Загальною метою розробленого Стандарту OHSAS є підтримка належної практики гігієни і безпеки праці при збереженні балансу з соціально-економічними потребами. Слід зазначити, що багато вимог можуть розглядатися одночасно або переглядатися у будь-який час. Існує важлива відмінність між цим Стандартом OHSAS, який описує вимоги до системи менеджменту гігієни і безпеки праці організації і може бути використаний для сертифікації/реєстрації і/або самодекларації системи менеджменту гігієни і безпеки праці організації, і не призначених для сертифікації керівництвом, розроблених для надання загальної допомоги організації під час встановлення, впровадження або поліпшення системи менеджменту гігієни і безпеки праці. Менеджмент гігієни і безпеки праці охоплює весь діапазон проблем, включаючи проблеми, що стосуються стратегії і конкурентоспроможності. Демонстрація успішного впровадження цього Стандарту OHSAS може бути використана організацією для того, щоб переконати зацікавлені сторони в наявності у неї належної системи менеджменту гігієни і безпеки праці.

Організаціям, яким потрібна більш загальна настанова широкого кола питань, що стосуються системи менеджменту гігієни і безпеки праці, слід використовувати OHSAS 18002. Будь-яке посилання на інший міжнародний стандарт носить лише інформаційний характер.

У цілому Стандарт OHSAS 18001:2007 об'єднав останні напрацювання у сфері професійної безпеки і охорони праці, став більш практичним. Нова версія зручніша для інтеграції системи управління професійною безпекою і здоров'ям з іншими системами менеджменту на підприємстві (ISO 14001:2004 – менеджмент охорони навколишнього середовища, ISO 9001:2000 – менеджмент якості), що істотно оптимізує часові та фінансові витрати на розробку, впровадження, сертифікацію і підтримку управлінської системи організації. Практика показує, що інтегровані системи все більш затребувані на ринку серед крупних промислових підприємств.

Стандарт OHSAS 18001:2007 дозволяє значно знизити виробничі ризики. Дієвість стандарту обумовлена тим, що він підходить до вирішення питань безпеки системно. Саме системи менеджменту є ефективним інструментом управління ризиками і зниження їх вірогідності, оскільки засновані не на реагуванні і «гасінні пожеж», а на системному, логічному підході, що дозволяє попереджати можливі аварійні ситуації.

3.6. ПОЛІТИКА В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Політика підприємства в галузі охорони праці повинна спрямовуватися на послідовне зниження рівня шкідливих та небезпечних виробничих факторів з урахуванням масштабу ризиків виникнення нещасних випадків і професійних захворювань. Це може бути досягнуто поступовим підвищенням рівня безпеки виробництва.

Основним завданням впровадження СУОП є проведення коригуючих заходів для зменшення рівня професійного ризику на виробництві. Не

витрачаючи коштів, ми можемо підвищити рівень безпеки за рахунок виконання організаційних заходів та підвищення виконавчої дисципліни.

Виходячи з цього, політику підприємства щодо охорони праці можна визначити як:

- забезпечення здорових та безпечних умов праці;
- зниження ступеня ризиків виникнення нещасних випадків на виробництві та профзахворювань з урахуванням соціальної відповідальності, економічної доцільності та технічних можливостей;
- установлення персональної відповідальності кожного працівника за порушення покладених на нього обов'язків з охорони праці.

Для реалізації цієї політики, мету в галузі охорони праці можна визначити як досягнення рівня припустимого ризику виникнення нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань за рахунок:

- забезпечення моніторингу впливу шкідливих і небезпечних виробничих факторів на працюючих та усунення, у першу чергу, найбільш небезпечних з них;
- залучення працівників до активної участі в управлінні охороною праці;
- постійного розгляду керівником підприємства та керівниками структурних підрозділів стану умов та безпеки праці разом із вирішенням виробничих питань;
- підбиття підсумків виконання планів з охорони праці за участі керівника підприємства.

Обов'язки робітників

Робітник зобов'язаний дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей у процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства, для чого:

- перед початком роботи перевіряє справність засобів індивідуального захисту, стан обладнання, пристроїв, інструменту, наявність засобів колективного захисту (огорожень, блокувань, сигналізації, вентиляції тощо). У разі їх несправності сповіщає про це керівника робіт;
- не розпочинає роботу, якщо умови її виконання не відповідають вимогам інструкції з охорони праці;
- виконує тільки ту роботу, яку йому доручено;
- проходить у визначені строки обов'язкові медичні огляди;
- повідомляє керівникові робіт про нещасні випадки, що сталися з ним або колегами, надає першу допомогу під час нещасних випадків;
- вносить пропозиції до щорічної угоди (колективного договору) з охорони праці;
- несе відповідальність за порушення інструкції з охорони праці, за невиконання своїх обов'язків з охорони праці.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Питання для самоконтролю

1. Які основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці?
2. Що виступає правовою основою системи управління охороною праці?
3. Охарактеризуйте основні положення Настанова з систем управління охороною праці.
4. Які завдання Системи менеджменту охорони праці і промислової безпеки?
5. Згідно з яким законом роботодавець повинен забезпечити функціонування Системи управління охороною праці?
6. Вирішення яких завдань повинна забезпечити система управління охороною праці на підприємстві?
7. Хто очолює роботу з управління охороною праці та несе безпосередню відповідальність за її функціонування в цілому на підприємстві?
8. Які основні положення стандарту OHSAS 18001: 2007?
9. Яке основне завдання впровадження системи управління охороною праці?
10. Яка основна мета здійснення політики підприємства в галузі охорони праці?

Темати рефератів

1. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці (СУОП).
2. Забезпечення функціонування та побудова СУОП в організації.
3. Положення про СУОП, структура та зміст його розділів.
4. Політика в галузі охорони праці.
5. Примірний розподіл функціональних обов'язків з охорони праці керівників, посадових осіб і фахівців підприємства галузі.
6. Пріоритет функцій забезпечення безпеки. Ефективність функціональної структури СУОП.
7. Планування заходів з охорони праці. Види планування та контролю стану охорони праці. Мета та основні параметри планів. Аналітична та оперативна частини лану.
8. Галузеві системи управління охороною праці. Мета та принципи функціонування.
9. Організаційна та функціональна структури СУОП.
10. Регіональні системи управління охороною праці, мета, принципи та основні функції.

Тести

- 1. Будь-яка система управління, в тому числі і СУОП, передбачає (.....) для досягнення поставленої мети в галузі охорони праці – це забезпечення здорових, безпечних і високопродуктивних умов праці:**
- а) наявність об'єкта та суб'єкта управління;
  - б) відповідні функції та завдання управління;

- в) державний нагляд та контроль;
- г) постійний громадський контроль.

2. Оперативний контроль за станом охорони праці в рамках СУОП з боку керівників робіт і підрозділів підприємства проводиться згідно із затвердженими:

- а) посадовими обов'язками;
- б) планами роботи;
- в) заходами з охорони праці;
- г) плановими заходами з охорони праці.

3. Функціонування регіональних систем управління охороною праці (РСУОП) забезпечується за рахунок створення комплексу таких підсистем:

- а) нормативно-правової та організаційно-управлінської;
- б) нормативно-правової та інформаційної;
- в) нормативно-правової, організаційно-управлінської, матеріально-технічної, інформаційної, кадрової та наукової;
- г) організаційно-управлінської, матеріально-технічної та кадрової;
- д) наглядово-контролюючої, нормативно-правової, організаційно-управлінської, матеріально-технічної, інформаційної та кадрової

4. Використання багатофункціональних інтегрованих систем комплексної безпеки у складі СУОП дозволяє максимально зменшити вплив (.....) на прийняття рішень у діючих СУОП:

- а) зовнішніх факторів;
- б) ризиків;
- в) так званого «людського фактору»;
- г) стресових ситуацій.

5. До основних форм контролю за станом охорони праці та функціонування СУОП на підприємстві, в рамках внутрішнього контролю, відносяться:

- а) контроль, що проводиться службою охорони праці підприємства, та адміністративно-громадський багатоступеневий контроль;
- б) контроль, що проводиться службою охорони праці підприємства, та оперативний контроль;
- в) оперативний контроль та адміністративно-громадський багатоступеневий контроль;
- г) контроль, що проводиться службою охорони праці підприємства;
- д) оперативний контроль;
- е) адміністративно-громадський багатоступеневий контроль.

6. Основні функції (стадії, етапи) управління охороною праці в галузі це:

- а) планування та прогнозування роботи з охорони праці – організація та координація роботи з охорони праці;

- б) облік показників, аналіз та оцінка стану умов і безпеки праці – контроль за станом охорони праці в галузі та функціонуванням СУОПГ;
- в) планування та прогнозування роботи з охорони праці – організація та координація роботи з охорони праці – мотивація та стимулювання роботи з охорони праці;
- г) планування та прогнозування роботи з охорони праці – організація та координація роботи з охорони праці – мотивація та стимулювання роботи з охорони праці – облік показників, аналіз та оцінка стану умов і безпеки праці – контроль за станом охорони праці в галузі та функціонуванням СУОПГ.

7. Управління охороною праці на галузевому рівні (УОПГР) здійснюють:

- а) галузеві міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- б) галузеві об'єднання підприємств;
- в) галузеві міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а також об'єднання підприємств, створені за галузевим принципом відповідно до чинного законодавства;
- г) Кабінет Міністрів;
- д) галузеві підрозділи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці

8. Стандарт OHSAS 18001 встановлює вимоги до системи управління охороною праці, які можуть бути застосовані до організацій (.....).

- а) лише відповідних типів і розмірів;
- б) будь-якого типу і розміру;
- в) державного підпорядкування;
- г) з приватною власністю.

9. OHSAS 18001:2007 називається (.....).

- а) стандартом;
- б) специфікацією;
- в) документом;
- г) керівними вказівками.

10. Як трактує МОП безупинне вдосконалювання (continual improvement) СУОП:

- а) ітераційно повторюваний процес підвищення ефективності СУОП;
- б) постійне вдосконалювання СУОП;
- в) підвищення ефективності СУОП;
- г) підвищення надійності роботи та ефективності СУОП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про охорону праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
2. Геврик Є.О. Техніка безпеки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Є.О. Геврик, Г.В. Сомар, Н.П. Пешко.— К.: Зовнішня торгівля. Ельга, 2006 – 316 с.
3. Катренко Л.А. Охорона праці. Курс лекцій. Практикум: навч. посіб./ Л.А. Катренко, Ю.В. Кіт, І.П. Пістун.— Суми: Університетська книга, 2009. – 540 с.
4. Русаловський А.В. Правові та організаційні питання охорони праці: навч. Посіб. 4-те вид., допов. і перероб. – К.: Університет «Україна», 2009. – 295 с.
5. Ткачук К.Н. Основи охорони праці: підручник / К.Н. Ткачук, М.О. Халімовський, В.В. Зацарний та ін.; 2-ге вид., допов. і перероб. – К.: Основа, 2006. – 444 с.

ТЕМА 4. ТРАВМАТИЗМ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ В ГАЛУЗІ. РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ

4.1 Розслідування та облік нещасних випадків.

4.2 Розслідування та облік професійних захворювань.

4.3 Розслідування та облік аварій.

4.1. РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОБЛІК НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ

Розслідування проводиться у разі виникнення нещасного випадку, а саме обмеженої в часі події або раптового впливу на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких зафіксовано шкоду здоров'ю, зокрема від одержання поранення, травми, у тому числі внаслідок тілесних ушкоджень, гострого професійного захворювання і гострого професійного та інших отруєнь, одержання сонячного або теплового удару, опіку, обмороження, а також у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, одержання інших ушкоджень внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетрусу, зсуву, повені, урагану тощо), контакту з представниками тваринного і рослинного світу, які призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення його на іншу (легшу) роботу не менш як на один робочий день, зникнення, а також настання смерті працівника під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків.

До гострого професійного отруєння належить захворювання, що виникло після одноразового впливу на працівника шкідливої речовини (речовин). До гострого професійного захворювання належить захворювання, що виникло після одноразового (протягом не більш як однієї робочої зміни) впливу шкідливих факторів фізичного, біологічного та хімічного характеру.

Про кожний нещасний випадок потерпілий або працівник, який його виявив, чи інша особа – свідок нещасного випадку повинні негайно повідомити керівника робіт, який безпосередньо здійснює контроль за станом охорони праці на робочому місці (далі – безпосередній керівник робіт), чи іншу уповноважену особу підприємства і вжити заходів щодо надання необхідної допомоги потерпілому. У разі настання нещасного випадку безпосередній керівник робіт зобов'язаний:

- ◆ терміново організувати надання першої невідкладної допомоги потерпілому, забезпечити у разі потреби його доставку до лікувально-профілактичного закладу;

- ◆ негайно повідомити роботодавця про те, що сталося;

- ◆ зберегти до прибуття комісії з розслідування (спеціальної машини, механізмів, обладнання, устаткування (далі – устаткування) у такому стані, в

якому вони були на момент настання нещасного випадку (якщо це не загрожує життю чи здоров'ю інших працівників і не призведе до більш тяжких наслідків та порушення виробничих процесів), а також вжити заходів щодо недопущення подібних нещасних випадків.

Лікувально-профілактичний заклад повинен передати протягом доби з використанням засобів зв'язку та на паперовому носії екстрене повідомлення про звернення потерпілого з посиланням на нещасний випадок на виробництві:

1) підприємству, де працює потерпілий;

2) робочому органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (далі – Фонд) за місцезнаходженням підприємства, де працює потерпілий, або за місцем настання нещасного випадку з фізичною особою – підприємцем або особою, що забезпечує себе роботою самостійно;

3) територіальному органу Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку;

4) закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює державний санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, де працює потерпілий, або такому закладові за місцем настання нещасного випадку з фізичною особою–підприємцем або особою, що забезпечує себе роботою самостійно, у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння).

Лікувально-профілактичний заклад обов'язково проводить у порядку, встановленому МОЗ, необхідні дослідження і складає протокол про наявність в організмі потерпілого алкоголю (наркотичних засобів чи отруйних речовин) та визначає ступінь його сп'яніння. Відповідний висновок чи витяг з протоколу, а також висновок про ступінь тяжкості травми (із зазначенням коду діагнозу згідно з Міжнародною статистичною класифікацією хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я (МКХ-10) подаються на запит роботодавця, Фонду до утворення комісії з проведення розслідування нещасного випадку (далі – комісія) або голови комісії після її утворення протягом однієї доби з моменту одержання запиту.

Роботодавець, одержавши повідомлення про нещасний випадок, зобов'язаний:

1) протягом однієї години передати з використанням засобів зв'язку та протягом доби на паперовому носії повідомлення про нещасний випадок :

✓ Фондові за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;

✓ керівникові первинної організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок – керівникові профспілки, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки – уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці);

✓ керівникові підприємства, де працює потерпілий, якщо потерпілий є працівником іншого підприємства;

✓ органиві державного пожежного нагляду за місцезнаходженням підприємства у разі настання нещасного випадку внаслідок пожежі;

✓ закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння);

2) протягом доби утворити комісію у складі не менш як три особи та організувати проведення розслідування.

Роботодавець зобов'язаний створити належні умови для роботи комісії (забезпечити приміщенням, засобами зв'язку, оргтехнікою, автотранспортом, канцелярським приладдям), компенсувати витрати, пов'язані з її діяльністю, а також залучених до роботи експертів, інших спеціалістів та сприяти роботі комісії з метою своєчасного і об'єктивного проведення розслідування нещасного випадку. До складу комісії входять керівник (спеціаліст) служби охорони праці або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці (голова комісії), представник Фонду за місцезнаходженням підприємства, представник первинної профспілки (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок – представник профспілки, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки – уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці), а також представник підприємства, інші особи.

Якщо потерпілий є працівником іншого підприємства, до складу комісії входять також представники такого підприємства та первинної організації профспілки, а у разі відсутності на підприємстві профспілки – уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці.

До складу комісії не може входити безпосередній керівник робіт. У разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) до складу комісії входить також представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством. У разі відсутності на підприємстві, у фізичних осіб–підприємців чи в осіб, що забезпечують себе роботою самостійно, необхідної кількості осіб для утворення комісії до складу комісії входять представники роботодавця (роботодавець) та райдержадміністрації чи виконавчого органу місцевого самоврядування.

У разі настання нещасного випадку на судні морського або річкового чи рибпромислового флоту під час плавання або перебування в іноземному порту комісія утворюється капітаном такого судна, про що повідомляється власник судна, який відповідно до вимог цього Порядку повідомляє Фонд про нещасний випадок за місцем реєстрації (приписки) судна.

У разі настання нещасного випадку в закордонній дипломатичній установі України комісія утворюється керівником такої установи або особою, яка його заміщає, про що повідомляється МЗС, яке відповідно до вимог Порядку повідомляє про нещасний випадок Фонд.

Потерпілий або уповноважена ним особа, яка представляє його інтереси, не входить до складу комісії, але має право брати участь у її засіданнях, вносити пропозиції, подавати документи щодо нещасного випадку, давати

відповідні пояснення, в тому числі викладати в усній і письмовій формі особисту думку щодо обставин і причин настання нещасного випадку та одержувати від голови комісії інформацію про хід проведення розслідування.

Голова комісії зобов'язаний письмово поінформувати потерпілого або уповноважену ним особу, яка представляє його інтереси, про його або її права і з початку роботи комісії запросити до співпраці.

Члени комісії мають право одержувати усні чи письмові пояснення щодо нещасного випадку та проводити опитування роботодавця, посадових осіб, інших працівників підприємства, у тому числі потерпілого, та опитати осіб – свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб, робити необхідні запити, пов'язані з проведенням розслідування.

У разі коли нещасний випадок стався з фізичною особою–підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно та добровільно застрахована у Пенсійному фонді України за умови сплати нею внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання (розслідування організує Фонд за місцем настання нещасного випадку, який утворює комісію у складі не менш як три особи.

До складу комісії входять представник Фонду за місцем настання нещасного випадку (голова комісії) та представники райдержадміністрації (у разі настання нещасного випадку в місті районного значення чи районі м. Києва і Севастополя) чи облдержадміністрації (у разі настання нещасного випадку в місті обласного значення) (далі – місцева держадміністрація) за місцем настання нещасного випадку, первинної організації, членом якої є потерпілий, або територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку, якщо потерпілий не є членом профспілки.

У разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) до складу комісії також входить представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби за місцем настання нещасного випадку. Проведення розслідування нещасного випадку, який стався з фізичною особою–підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно і не застрахована у Пенсійному фонді України як платник єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, організує територіальний орган Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку, який утворює комісію у складі не менш як три особи.

До складу комісії входять представник територіального органу Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку (голова комісії) та представники місцевої держадміністрації за місцем настання нещасного випадку, первинної організації профспілки, членом якої є потерпілий, або територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку, якщо потерпілий не є членом профспілки.

У разі виявлення гострого професійного захворювання державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством.

Комісія зобов'язана протягом трьох робочих днів з моменту її утворення:

- обстежити місце настання нещасного випадку, одержати письмові пояснення потерпілого, якщо це можливо, опитати осіб – свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб;
- визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;
- з'ясувати обставини і причини настання нещасного випадку;
- вивчити первинну медичну документацію (журнал реєстрації травматологічного пункту лікувально-профілактичного закладу, звернення потерпілого до медичного пункту або медико-санітарної частини підприємства, амбулаторну картку та хвороби потерпілого, документацію відділу кадрів, відділу (служби) охорони праці тощо);
- визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок з виробництвом;
- установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;
- скласти у п'яти примірниках акт проведення розслідування нещасного випадку за формою Н-5 (далі акт за формою Н-5) згідно з актом про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за формою Н-1 (далі – акт за формою Н-1) (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом) і передати їх роботодавцеві для затвердження;
- скласти у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), пов'язаного з виробництвом, крім актів за формою Н-5 і Н-1, у шістьох примірниках картку обліку професійного захворювання (отруєння) за формою П-5 (далі - картка за формою П-5).

Роботодавець або у разі, коли нещасний випадок стався з фізичною особою – підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно та застрахована у Фонді, керівник робочого органу виконавчої дирекції Фонду, який утворив комісію, повинен розглянути і затвердити примірник акта за формою Н-5 і Н-1 (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом) протягом доби після надходження матеріалів щодо результатів розслідування (далі - матеріали розслідування).

Матеріалами розслідування є акти за формою Н-5 і Н-1 (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом), наказ про утворення комісії, картка за формою П-5 (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), пояснення потерпілого, осіб – свідків нещасного випадку та причетних до нього осіб (у разі їх наявності), копії документів про кваліфікацію працівника, проведення відповідних інструктажів та медичних оглядів, а також отримання завдання на виконання роботи, під час якої стався нещасний випадок (за наявності), а також у разі потреби витяги з експлуатаційної документації, схеми, фотографії, інші документи, що характеризують стан робочого місця (устаткування, апаратури, матеріалів тощо), висновки лікувально-профілактичного закладу про стан сп'яніння, наявність в організмі потерпілого алкоголю, наркотичних чи отруйних речовин.

Нещасні випадки реєструються у журналі роботодавцем, а у разі, коли нещасний випадок стався з фізичною особою – підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно та застрахована у Фонді, робочим органом виконавчої дирекції Фонду, в якому зареєстровано таку особу.

Примірники затверджених актів за формою Н-5 і Н-1 протягом доби надсилаються роботодавцем:

- ❖ керівникові (спеціалістові) служби охорони праці або посадовій особі (спеціалістові), на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці підприємства, працівником якого є потерпілий;

- ❖ потерпілому або уповноваженій ним особі, яка представляє його інтереси;

- ❖ Фондові за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;

- ❖ територіальному органів Держгірпромнагляду за місцезнаходженням підприємства, на якому стався нещасний випадок;

- ❖ первинній організації профспілки, представник якої брав участь у роботі комісії, або уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці, якщо профспілка на підприємстві відсутня.

Копії актів за формою Н-5 і Н-1 надсилаються органів управління підприємства, а у разі його відсутності – місцевій держадміністрації. У разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) копія акта за формою Н 1 надсилається закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством і веде облік випадків гострих професійних захворювань (отруєнь).

Примірники актів за формою Н-5 і Н-1 (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом), примірник картки за формою П-5 (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) разом з матеріалами розслідування зберігаються на підприємстві протягом 45 років, у разі реорганізації підприємства передаються його правонаступникові, який бере на облік нещасний випадок, а у разі ліквідації підприємства – до державного архіву.

У робочому органі виконавчої дирекції Фонду примірники актів за формою Н-5 і Н-1 (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом), примірник картки за формою П-5 (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) зберігаються протягом 45 років.

Якщо факт настання нещасного випадку встановлено рішенням суду, розслідування організує територіальний орган Держгірпромнагляду за місцем настання нещасного випадку та утворює комісію у складі не менш як чотири особи.

До складу комісії входять представник територіального органу Держгірпромнагляду (голова комісії) за місцем настання нещасного випадку та представники Фонду і місцевої держадміністрації за місцем настання нещасного випадку та первинної організації профспілки, членом якої є

потерпілий, або представник територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку, якщо потерпілий не є членом профспілки.

У разі встановлення факту виявлення гострого професійного захворювання (отруєння) до складу комісії також входить представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби за місцем настання нещасного випадку.

Облік таких нещасних випадків ведеться місцевими держадміністраціями за місцезнаходженням підприємства.

Контроль за своєчасністю та об'єктивністю проведення розслідування нещасних випадків, підготовкою матеріалів розслідування, веденням обліку нещасних випадків, вжиттям заходів до усунення причин нещасних випадків здійснюють органи державного управління, органи державного нагляду за охороною праці, виконавча дирекція Фонду та її робочі органи відповідно до компетенції. Громадський контроль здійснюють профспілки через свої виборні органи і представників, а також уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці у разі відсутності на підприємстві профспілки. Зазначені органи та особи мають право вимагати відповідно до компетенції від роботодавця проведення повторного (додаткового) розслідування нещасного випадку, затвердження чиперегляду затвердженого акта за формою Н-5 або Н-1, визнання нещасного випадку таким, що пов'язаний з виробництвом, і складення акта за формою Н-1.

Спеціальне розслідування нещасних випадків

Спеціальному розслідуванню підлягають:

- ✓ нещасні випадки із смертельними наслідками;
- ✓ групові нещасні випадки, які сталися одночасно з двома і більше працівниками, незалежно від ступеня тяжкості отриманих ними травм;
- ✓ випадки смерті працівників на підприємстві;
- ✓ випадки зникнення працівників під час виконання трудових (посадових) обов'язків;
- ✓ нещасні випадки, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого.

Спеціальне розслідування нещасних випадків, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого, проводиться за рішенням Держгірпромнагляду або його територіальних органів залежно від характеру і ступеня тяжкості травми.

Якщо територіальним органом Держгірпромнагляду протягом доби не прийнято рішення про проведення спеціального розслідування такого нещасного випадку, розслідування проводиться роботодавцем або Фондом за місцем настання нещасного випадку.

Про груповий нещасний випадок, нещасний випадок із смертельним наслідком, нещасний випадок, що спричинив тяжкі наслідки, випадок смерті або зникнення працівника під час виконання трудових (посадових) обов'язків роботодавець зобов'язаний протягом однієї години повідомити з використанням засобів зв'язку та протягом трьох годин подати на паперовому носії повідомлення згідно з додатком 2:

◆ територіальному органу Держгірпромнагляду за місцезнаходженням підприємства;

◆ органу прокуратури за місцем настання нещасного випадку;

◆ Фондові за місцезнаходженням підприємства;

◆ органу управління підприємства (у разі його відсутності – місцевій держадміністрації);

◆ закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (у разі виявлення гострих професійних захворювань (отруєнь));

◆ первинній організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок – профспілці, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки – уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці);

◆ органу галузевої профспілки вищого рівня, а у разі його відсутності – територіальному профоб'єднанню за місцем настання нещасного випадку;

◆ органу з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій за місцем настання нещасного випадку проводиться комісією із спеціального розслідування нещасного випадку (далі – спеціальна комісія), утвореною територіальним органом Держгірпромнагляду за місцезнаходженням підприємства або за місцем настання нещасного випадку, у разі, коли нещасний випадок стався з фізичною особою–підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, або внаслідок дорожньо-транспортної пригоди (події) за погодженням з органами, представники яких входять до її складу.

До складу спеціальної комісії входять:

• посадова особа територіального органу Держгірпромнагляду (голова комісії);

• представник Фонду за місцезнаходженням підприємства або за місцем настання нещасного випадку в разі, коли нещасний випадок стався з фізичною особою–підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, або внаслідок дорожньо-транспортної пригоди;

• представник органу управління підприємства або місцевої держадміністрації у разі, коли зазначений орган відсутній або нещасний випадок стався з фізичною особою–підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, або внаслідок дорожньо-транспортної пригоди;

• представник роботодавця або роботодавця (у виняткових випадках);

• представник первинної організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві кількох профспілок – представник профспілки, членом якої є потерпілий, а у разі відсутності профспілки - уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці);

• представник профспілкового органу вищого рівня або територіального профоб'єднання за місцем настання нещасного випадку;

- представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, або такого закладу за місцем настання нещасного випадку, якщо він стався з фізичною особою–підприємцем чи особою, що забезпечує себе роботою самостійно, у разі розслідування випадку гострого професійного захворювання (отруєння);

- представник Держсільгоспінспекції у разі, коли нещасний випадок стався під час експлуатації зареєстрованих в ній сільськогосподарських машин (тракторів, самохідних збиральних машин).

Спеціальне розслідування групового нещасного шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, тракторних причепів, обладнання тваринницьких ферм, посівних та випадку, під час якого загинуло від двох до чотирьох осіб, проводиться спеціальною комісією, яка утворюється Держгірпромнаглядом або за дорученням його територіальним органом.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло п'ять і більше осіб або травмовано десять і більше осіб, проводиться спеціальною комісією, яка утворюється Держгірпромнаглядом. До складу такої комісії входять керівники Держгірпромнагляду, органу управління підприємства, місцевого органу виконавчої влади, виконавчої дирекції Фонду, галузевого або територіального об'єднання профспілок, представники роботодавця, відповідних первинних організацій профспілок, уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці (у разі відсутності на підприємстві профспілки), а також представники відповідного органу з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, закладів та установ охорони здоров'я та інших органів (у разі необхідності).

Спеціальна комісія зобов'язана:

- 1) обстежити місце, де стався нещасний випадок, одержати письмові чи усні пояснення від роботодавця і його представників, посадових осіб, працівників підприємства, потерпілого (якщо це можливо), опитати осіб – свідків нещасного випадку та осіб, причетних до нещасного випадку;

- 2) визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;

- 3) визначити необхідність проведення лабораторних досліджень, випробувань, технічних розрахунків, експертизи для встановлення причини нещасного випадку і розроблення плану заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;

- 4) вивчити первинну медичну документацію (журнал реєстрації травматологічного пункту лікувально-профілактичного закладу, звернення потерпілого до медичного пункту або медико-санітарної частини підприємства, амбулаторну картку та історію хвороби, документацію відділу кадрів, відділу (служби) охорони праці тощо);

- 5) з'ясувати обставини і причини настання нещасного випадку;

- 6) визначити, пов'язаний чи не пов'язаний нещасний випадок з виробництвом;

7) установити осіб, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці, а також розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам;

8) зустрітися з потерпілим (якщо це можливо) або членами його сім'ї чи уповноваженою особою, яка представляє його інтереси, щодо роз'яснення їх прав у зв'язку з настанням нещасного випадку.

За результатами спеціального розслідування складаються акти за формою Н-5 і Н-1 (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом), картка за формою П-5 (у разі виявлення гострого професійного захворювання).

Роботодавець зобов'язаний провести аналіз причин настання нещасних випадків за підсумками кварталу, півріччя і року та розробити і виконати план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам.

Органи управління підприємств, місцеві держадміністрації зобов'язані на підставі актів за формою Н-5 і Н-1 провести аналіз обставин і причин настання нещасних випадків за підсумками півріччя і року, довести його результати до відома підприємств, що належать до сфери їх управління, а також розробити і виконати план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам.

Органи державного управління охороною праці, органи державного нагляду за охороною праці, виконавча дирекція Фонду та її робочі органи, профспілки перевіряють відповідно до компетенції ефективність роботи з профілактики нещасних випадків і вживають заходів до усунення виявлених порушень. Облік ведуть:

- підприємства та їх органи управління – усіх нещасних випадків;
- робочі органи виконавчої дирекції Фонду – страхових нещасних випадків;
- органи державного пожежного нагляду – осіб, які постраждали під час пожежі;
- заклади державної санітарно-епідеміологічної служби та робочі органи виконавчої дирекції Фонду – облік осіб, які постраждали від гострих професійних захворювань (отруень);
- Держгірпромнагляд, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві держадміністрації – оперативний облік нещасних випадків, які підлягають спеціальному розслідуванню.

Збирання статистичних даних та розроблення форм державної статистичної звітності про осіб, які постраждали внаслідок нещасних випадків на підприємствах, здійснюють органи державної статистики.

4.2. РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОБЛІК ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Усі випадки хронічних професійних захворювань незалежно від строку їх настання підлягають розслідуванню.

До хронічного професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок провадження професійної діяльності працівника та

зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, пов'язаних з роботою.

До хронічного професійного захворювання належить також захворювання, що виникло після багатократного та/або тривалого впливу шкідливих виробничих факторів. Хронічне професійне захворювання не завжди супроводжується втратою працездатності.

Випадки професійних інфекційних захворювань та хронічних професійних інтоксикацій розслідуються як хронічні професійні захворювання.

Віднесення захворювання до професійного здійснюється відповідно до процедури встановлення зв'язку захворювання з умовами праці згідно з додатком 14 та переліку професійних захворювань, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1662.

Перелік установ і закладів, які мають право встановлювати остаточний діагноз професійних захворювань, переглядається кожні п'ять років та затверджується МОЗ.

Повідомлення про професійне захворювання (отруєння). Спеціалізованими профпатологічними лікувально-профілактичними закладами стосовно кожного хворого складається повідомлення про професійне захворювання (отруєння) за формою П-3.

Повідомлення за формою П-3 протягом трьох днів після встановлення діагнозу надсилається керівникові підприємства, шкідливі виробничі фактори на якому призвели до виникнення професійного захворювання, закладові державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює державний санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, робочому органів виконавчої дирекції Фонду за місце-знаходженням підприємства, а також профпатологу, який направив хворого до спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу.

У разі коли хворий працював на кількох підприємствах, де були умови для розвитку професійного захворювання, або за кількома професіями, під час роботи за якими були умови для розвитку професійного захворювання, повідомлення за формою П-3 надсилається на останнє підприємство, де він працював за професією, під час роботи за якою були умови для розвитку професійного захворювання.

У разі реорганізації підприємства, шкідливі виробничі фактори на якому призвели до розвитку професійного захворювання, повідомлення за формою П-3 надсилається його правонаступникові, а у разі ліквідації підприємства без правонаступника – місцевій держадміністрації за місцем реєстрації підприємства.

Працівникові видається під розписку медичний висновок лікарсько-експертної комісії спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу про наявність (відсутність) у нього професійного захворювання.

Медичний висновок також надсилається профпатологу за місцем роботи працівника або проживання (якщо він не працює), який направляв його до спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу.

Відповідальність за своєчасне повідомлення про професійне захворювання (отруєння) несе керівник спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу, який встановив або відмінив діагноз професійного захворювання.

Порядок розслідування обставин і причин виникнення професійних захворювань. Головний державний санітарний лікар Автономної Республіки Крим, області або міста утворює протягом трьох днів після отримання повідомлення за формою П-3 комісію з проведення розслідування причин виникнення професійного захворювання (далі – комісія з розслідування), до складу якої входять представник закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством (голова комісії), представники лікувально-профілактичного закладу, роботодавця, первинної організації відповідної профспілки або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві відсутня), вищого органу профспілки, робочого органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства, а також у разі потреби представники інших органів.

Зазначені заклади, органи та організації протягом однієї доби з моменту одержання повідомлення за формою П-3 повинні надіслати закладові державної санітарно-епідеміологічної служби письмову інформацію про прізвище, ім'я, по батькові та посаду представника (представників), який пропонується до складу комісії з розслідування.

Розслідування випадку професійного захворювання проводиться протягом десяти робочих днів після утворення комісії з розслідування.

Якщо з об'єктивних причин розслідування не може бути проведене у зазначений строк, він може бути продовжений керівником закладу, що утворив комісію, але не більш як на один місяць. Копія відповідного наказу надсилається всім членам комісії з розслідування.

У розслідуванні причин виникнення професійного захворювання інфекційної та паразитарної етіології обов'язково беруть участь фахівці з епідеміології та паразитології закладу державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством.

Розслідування причин виникнення двох та більше професійних захворювань, на які страждає одна особа, проводиться у міру встановлення професійного характеру таких захворювань за наявності повідомлення за формою П-3. В акті розслідування зазначається, чи було раніше у такої особи виявлено професійне захворювання, діагноз, рік його виявлення, а також усі супутні захворювання загального профілю.

Роботодавець зобов'язаний в установлений для проведення розслідування строк подати комісії з розслідування:

- 1) відомості про професійні обов'язки працівника;
- 2) документи і матеріали, які характеризують умови праці на робочому місці (дільниці, цеху);
- 3) необхідні результати експертизи, лабораторних досліджень для проведення оцінки умов праці;

- 4) матеріали, що підтверджують проведення інструктажів з охорони праці;
- 5) копії документів, що підтверджують видачу працівникові засобів індивідуального захисту;
- 6) приписи або інші документи, які раніше видані закладами державної санітарно-епідеміологічної служби і стосуються цього професійного захворювання;
- 7) результати медичних оглядів працівника (працівників);
- 8) інші матеріали.

Роботодавець повинен забезпечити комісію з розслідування приміщенням, транспортними засобами і засобами зв'язку, організувати друкування, тиражування і оформлення в необхідній кількості матеріалів розслідування, у тому числі акта розслідування хронічного професійного захворювання.

Комісія з розслідування зобов'язана:

- 1) розробити програму розслідування причин виникнення професійного захворювання;
- 2) розподілити функції між членами комісії;
- 3) розглянути питання щодо необхідності залучення до її роботи експертів;
- 4) провести розслідування обставин і причин виникнення професійного захворювання;
- 5) скласти акт розслідування хронічного професійного захворювання.

Комісія з розслідування проводить оцінку умов праці працівника за матеріалами раніше проведеної атестації робочих місць, результатів обстежень і досліджень, проведених відповідними закладами державної санітарно-епідеміологічної служби або санітарними лабораторіями, атестованими МОЗ в установленому порядку, вивчає приписи органів державного нагляду за охороною праці, подання посадових осіб робочих органів виконавчої дирекції Фонду і представників профспілок, інструкції з охорони праці працівників, заключні акти періодичних медичних оглядів, накази та розпорядження адміністрації підприємства про порушення працівником вимог правил та інструкцій з охорони праці, строків проходження періодичних медичних оглядів, картки обліку індивідуальних доз опромінення на робочому місці джерелами радіаційного випромінювання, одержує письмові пояснення посадових осіб, інших працівників з питань, пов'язаних з розслідуванням причин виникнення професійного захворювання, а у разі потреби вимагає проведення додаткових досліджень на робочому місці та бере участь у них, вивчає первинну медичну документацію щодо хворого.

У роботі комісії з розслідування такого випадку обов'язково беруть участь представники підприємства, працівником якого є хворий, первинної організації відповідної профспілки або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві відсутня), представник вищого профспілкового органу, робочого органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства.

За результатами розслідування комісія складає акт проведення розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання за формою П-4.

Акт за формою П-4 є документом, в якому зазначаються основні умови, обставини і причини виникнення професійного захворювання, заходи щодо запобігання розвитку професійного захворювання та забезпечення нормалізації умов праці, а також встановлюються особи, які не виконали відповідні вимоги законодавства про охорону праці і про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Акт за формою П-4, підписаний членами комісії з розслідування, затверджується головним державним санітарним лікарем Автономної Республіки Крим, області, міста, району, на водному, залізничному та повітряному транспорті, Міноборони, МВС, СБУ, Адміністрації Держприкордонслужби, ДПтС, Держспецзв'язку, Державного управління справами та завіряється печаткою.

Акт за формою П-4 складається протягом трьох днів після закінчення розслідування у шести примірниках та надсилається хворому, робочому органу виконавчої дирекції Фонду, первинній організації відповідної профспілки або уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві відсутня), вищому профспілковому органу, профпатологу, який направив хворого до спеціалізованого профпатологічного лікувально-профілактичного закладу, підприємству.

Роботодавець зобов'язаний у п'ятиденний строк після закінчення розслідування причин виникнення професійного захворювання розглянути матеріали розслідування та видати наказ про вжиття заходів до запобігання виникненню професійних захворювань та про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні санітарних норм і правил, що призвело до виникнення професійного захворювання.

Про вжиття запропонованих комісією з розслідування заходів до запобігання виникненню професійних захворювань роботодавець письмово інформує заклад державної санітарно-епідеміологічної служби, який здійснює санітарно-епідеміологічний нагляд за підприємством, протягом зазначеного в акті за формою П-4 строку.

Контроль за своєчасністю та об'єктивністю проведення розслідування причин виникнення професійних захворювань, документальним оформленням, вжиттям заходів до усунення зазначених причин здійснюють заклади державної санітарно-епідеміологічної служби, робочі органи виконавчої дирекції Фонду, профспілки або уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці відповідно до їх повноважень.

Реєстрація та облік випадків професійних захворювань (отруєнь) ведеться у журналі обліку професійних захворювань (отруєнь).

У разі виявлення кількох професійних захворювань хворий реєструється в журналі один раз із зазначенням усіх діагнозів.

Заклади державної санітарно-епідеміологічної служби на підставі актів за формою П-4 складають картки за формою П-5, які зберігаються протягом 45 років у таких закладах та МОЗ.

Порядок збирання та передачі інформації про випадки професійних захворювань (отруєнь) для автоматизованої системи обліку та аналізу професійних захворювань (отруєнь) визначається МОЗ.

4.3. РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОБЛІК АВАРІЙ

Розслідування проводиться у разі, коли сталася:

1) аварія першої категорії, внаслідок якої:

✓ смертельно травмовано п'ять та більше осіб або травмовано десять і більше осіб;

✓ спричинено викид отруйних, радіоактивних та небезпечних речовин за межі санітарно-захисної зони підприємства;

✓ збільшилася більш як у 10 разів концентрація забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі;

✓ зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників підприємства чи населення;

2) аварія другої категорії, внаслідок якої:

✓ смертельно травмовано до п'яти осіб або травмовано від чотирьох до десяти осіб;

✓ зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників цеху, дільниці з чисельністю працюючих 100 і більше осіб.

Випадки порушення технологічних процесів, роботи устаткування, тимчасової зупинки виробництва засобами автоматичного захисту та інші локальні порушення у роботі цехів, дільниць і окремих об'єктів, падіння опор та обрив проводів ліній електропередачі не належать до аварій, що мають категорію, і розслідуються підприємством в установленому законодавством порядку.

З метою врахування специфіки галузей економіки, визначення аварій першої чи другої категорії центральними органами виконавчої влади у разі потреби розробляються і затверджуються відповідні галузеві порядки проведення розслідування аварій за погодженням з Держгірпромнаглядом.

Про аварію очевидець повинен негайно повідомити безпосереднього керівника робіт або іншу посадову особу підприємства, які зобов'язані повідомити роботодавця для негайного введення в дію плану локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (у разі наявності).

Роботодавець або особа, яка керує виробництвом під час зміни, зобов'язані діяти згідно з планом локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, вжити першочергових заходів до рятування потерпілих і надання їм медичної допомоги, локалізації аварії, встановлення меж небезпечної зони та обмеження доступу до неї людей, збереження до прибуття комісії з розслідування аварії обстановки на місці аварії.

Роботодавець зобов'язаний негайно повідомити про аварію територіальний орган Держгірпромнагляду, орган, до сфери управління якого належить підприємство, відповідну місцеву держадміністрацію, орган з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, прокуратуру за місцем

виникнення аварії і відповідний профспілковий орган, а у разі травмування або загибелі працівників також відповідний робочий орган Фонду.

У разі коли Кабінетом Міністрів України не прийнято спеціального рішення щодо розслідування аварії, під час якої не сталося нещасних випадків, розслідування проводиться відповідними комісіями, що утворюються:

❖ у разі настання аварії першої категорії – центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого належить підприємство, чи місцевою держадміністрацією за погодженням з відповідними органами державного нагляду за охороною праці та ДСНС;

❖ у разі настання аварії другої категорії – керівником органу, до сфери управління якого належить підприємство, чи місцевою держ-адміністрацією за погодженням з Держгірпромнаглядом та ДСНС.

Головою комісії з розслідування аварії призначається представник органу, до сфери управління якого належить підприємство, або представник територіального органу Держгірпромнагляду чи ДСНС.

У ході розслідування комісія з розслідування аварії:

1) визначає:

- масштаб аварії;
- необхідність утворення експертної комісії, яка встановлює обставини і причини аварії, фактори, що призвели до аварії, розробляє план заходів щодо запобігання подібним аваріям та у разі потреби готує пропозиції стосовно коригування нормативної та проектної документації;

2) підтверджує факти порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, встановлює осіб, що несуть відповідальність за виникнення аварії, розробляє план заходів щодо ліквідації її наслідків та запобігання подібним аваріям.

Комісія з розслідування аварії зобов'язана протягом десяти робочих днів провести розслідування обставин і причин аварії та скласти акт за формою Н-5.

Залежно від масштабу аварії у разі потреби зазначений строк може бути продовжений органом, який утворив комісію з розслідування аварії, з метою проведення додаткових досліджень або експертизи.

За результатами розслідування аварії роботодавець видає наказ, яким на підставі висновків відповідної комісії затверджує план заходів щодо запобігання подібним аваріям і згідно із законодавством притягає до відповідальності працівників за порушення вимог законодавства про охорону праці.

Роботодавець згідно з вимогами законодавства з питань захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та про охорону праці затверджує:

- план заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, у якому зазначаються відомості про можливі аварії та інші надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, прогнозуються наслідки, передбачаються сили і засоби для їх ліквідації, а також строки виконання таких заходів;

- план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, в якому зазначаються відомості про всі можливі аварії та інші надзвичайні ситуації, дії посадових осіб і працівників підприємства у разі їх виникнення, обов'язки

особового складу аварійно-рятувальних служб або працівників інших підприємств, які залучаються до ліквідації наслідків аварій (надзвичайних ситуацій).

Друкування, тиражування і оформлення в необхідній кількості матеріалів розслідування аварії проводить підприємство, де сталася аварія, яке у п'ятиденний строк після закінчення розслідування надсилає їх прокуратурі та органам, представники яких брали участь у її розслідуванні.

У разі розслідування аварії, що не спричинила нещасних випадків, примірник акта за формою Н-5 зберігається на підприємстві до завершення вжиття заходів, визначених комісією, але не менш як два роки.

Роботодавець зобов'язаний проаналізувати причини виникнення аварії та розробити план заходів щодо запобігання подібним аваріям у строк, зазначений комісією з розслідування аварії в акті спеціального розслідування нещасного випадку (аварії).

Форми державної статистичної звітності щодо виникнення аварій затверджує Держгірпромнагляд.

Письмову інформацію про вжиття заходів, визначених комісією з розслідування аварії, роботодавець подає у зазначені в акті за формою Н-5 строки організаціям, представники яких брали участь у розслідуванні.

Контроль за своєчасним та об'єктивним проведенням розслідування, документальним оформленням та обліком аварій, вжиттям заходів до усунення їх причин здійснюють органи державного управління охороною праці та органи державного нагляду за охороною праці.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняттю «нещасний випадок».
2. Які обов'язки безпосереднього керівника робіт у разі настання нещасного випадку?
3. Що повинен зробити роботодавець, одержавши повідомлення про нещасний випадок?
4. Хто включається у склад комісії з розслідування нещасних випадків на підприємстві?
5. Які нещасні випадки підлягають спеціальному розслідуванню?
6. Які акти складаються за результатами розслідування нещасного випадку?
7. Які захворювання відносять до хронічних професійних захворювань?
8. Який порядок розслідування обставин і причин виникнення професійного захворювання?
9. Які обов'язки комісії з розслідування аварій?
10. Які акти складаються за результатами розслідування аварій?

Темі рефератів

1. Обов'язки роботодавця щодо розслідування нещасних випадків.
2. Встановлення зв'язку нещасного випадку з виробництвом.
3. Розслідування та облік нещасних випадків, хронічних професійних захворювань і отруєнь на виробництві. Розслідування нещасних випадків.
4. Спеціальне розслідування нещасних випадків.
5. Організація розслідування, склад комісій з розслідування, основні документи.
6. Особливості розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру.
7. Дослідження та профілактика виробничого травматизму.
8. Основні причини виробничих травм та професійних захворювань. Розподіл травм за ступенем тяжкості.
9. Методи дослідження виробничого травматизму.
10. Основні технічні та організаційні заходи щодо профілактики травматизму та професійної захворюваності в галузі

Тести

1. Акти розслідування нещасного випадку, акти за формою Н-1 або НПВ разом з матеріалами розслідування підлягають зберіганню протягом (.....) на підприємстві, працівником якого є (був) потерпілий.

- а) 5 років;
- б) 10 років;
- в) 25 років;
- г) 45 років;
- д) 50 років.

2. За своїми наслідками аварії поділяються на:

- а) дві категорії;
- б) три категорії;
- в) чотири категорії;
- г) п'ять категорій.

3. Первинними документами, що несуть повну інформацію про кожне професійне захворювання, є карти обліку професійних захворювань за формою:

- а) П-3;
- б) П-4;
- в) П-5;
- г) Н-2;
- д) Н-9.

4. Про нещасні випадки, що не пов'язані з виробництвом, складається акт за формою:

- а) Н-5;
- б) НПВ;
- в) П-4;
- г) Н-2;
- д) Н-9.

5. Нещасні випадки поділяють:

- а) за кількістю потерпілих;
- б) за ступенем тяжкості ушкодження здоров'я;
- в) за зв'язком з виробництвом;
- г) за кількістю потерпілих та за ступенем тяжкості ушкодження здоров'я;
- д) за кількістю потерпілих, за ступенем тяжкості ушкодження здоров'я та за зв'язком з виробництвом.

6. Посадові особи підприємств, де стався нещасний випадок із смертельним наслідком, повинні протягом _____ пройти позачергове навчання і перевірку знань з питань охорони праці, якщо комісією з розслідування встановлено факт порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

- а) трьох днів;
- б) п'яти днів;
- в) тижня;
- г) п'ятнадцяти днів;
- д) місяця;
- е) року.

7. Роботодавець повинен розглянути і затвердити примірники актів з розслідування нещасних випадків протягом _____ після одержання матеріалів, підготовлених комісією з розслідування нещасного випадку за підсумками її роботи

- а) доби;
- б) трьох днів;
- в) п'яти днів;
- г) семи днів;
- д) десяти днів;
- е) тижня.

8. Нещасний випадок, про який своєчасно не було повідомлено безпосереднього керівника чи роботодавця потерпілого або внаслідок якого втрата працездатності настала не одразу, розслідується і береться на облік протягом _____ після надходження заяви потерпілого чи особи, яка представляє його інтереси (незалежно від строку, коли він стався)

- а) години;
- б) доби;
- в) тижня;
- г) двох тижнів;
- д) місяця;
- е) року.

9. Які нещасні випадки підлягають спеціальному розслідуванню?

- а) групові нещасні випадки;
- б) нещасні випадки із смертельними наслідками;
- в) нещасні випадки з гострими захворюваннями інфекційного характеру;
- г) хронічні професійні захворювання;
- д) нещасні випадки, які сталися з військовослужбовцями;
- е) нещасні випадки, які сталися з працівником іншого роботодавця.

10. За підсумками розслідування професійного захворювання роботодавець складає акт за встановленою формою, один примірник якого він зобов'язаний видати потерпілому або іншій заінтересованій особі не пізніше _____ днів з моменту закінчення розслідування.

- а) 3;
- б) 5;
- в) 6;
- г) 8;
- д) 2;
- е) правильна відповідь відсутня.

Практичне завдання

При виконанні оздоблювальних робіт під час ремонту фасаду громадського будинку робочий впав із підмостків із висоти 2,5 м та отримав закриті переломи голеностопних суглобів обох ніг (або черепно-мозкову травму).

Завдання:

- викласти умови задачі та її вихідні дані;
- визначити відсотки провину в цьому нещасному випадку виробництва та потерпілого й обґрунтувати їх;
- скласти акт Н-1 на цей нещасний випадок (форма акта Н-1 наведена в додатку 1), прийнявши дані, яких не вистачає, самостійно; (при складанні акта Н-1 від події і причини нещасного випадку необхідно обирати за класифікатором і вказувати їхні коди (див. додаток 5));
- причин нещасного випадку має бути не менше двох (організаційні, технічні);
- визначити види та підрахувати розмір компенсацій потерпілому Фондом від нещасного випадку на виробництві для умов задачі.

Варіанти умов задачі й вихідні дані

Таблиця 3.1

Вихідні дані	Варіанти вихідних даних									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
В	40	25	19	35	20	42	30	26	45	28
З	20	5	2	15	3	22	10	6	25	8
П	15	5	1	12	2	20	10	5	25	7
Т	50	45	55	48	60	55	45	38	60	40
Н	а)	75			80		70			60
	б)		55					70	60	
	в)			см.		см.				см.
Л	50	60	10	65	12	70	80	55	60	
А	40	10		50		20	15	20	25	
У			1		2					3
І	ні	так	так	так	так	ні	так	так	ні	так
С	ні	так	так	ні	ні	ні	так	ні	ні	ні

Примітка: У таблиці 1 використовуються такі скорочення:

В – вік потерпілого, років; **З** – загальний стаж роботи, років; **П** – стаж роботи за професією, років; **Т** – денна тарифна ставка, грн.; **Н** – наслідок нещасного випадку:

а) повне поновлення професійної працездатності, робочих днів;

б) стійка втрата професійної працездатності, %;

в) смерть потерпілого;

Л – перебування в лікарні, днів;

А – перебування на амбулаторному лікуванні, днів;

У – кількість утриманців, осіб;

І – своєчасність проведення навчання й інструктажів з охорони праці;

С – наявність сп'яніння в потерпілого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про охорону праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2011 р. №1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-p>
3. Атаманчук П.С. Основи охорони праці: навч. посіб. / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.П. Панчук, О.Г. Чорна. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.
4. Гандзюк М.П. Основи охорони праці: підручник / М.П. Гандзюк, Є.П. Желібо, М.О. Халімовський / За ред. М.П. Гандзюка; 5-те видання. – К.: Каравелла, 2011. – 384 с.
5. Зеркалов Д.В. Охорона праці в галузі. Загальні вимоги: навч. посібн. / Д.В. Зеркалов. – К.: Основа, 2011. – 511 с.

ТЕМА 5. СПЕЦІАЛЬНІ РОЗДІЛИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 5.1. *Аналіз умов праці у галузі за показниками шкідливості та небезпечності чинників виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу.*
- 5.2. *Загальні вимоги безпеки в галузі до виробничого обладнання та технологічних процесів.*
- 5.3. *Медичний огляд працівників певних категорій.*
- 5.4. *Безпека праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин.*
- 5.5. *Нормування шкідливих речовин у повітрі робочої зони.*
- 5.6. *Організація безпечної роботи електроустановок.*
- 5.7. *Особливості заходів електробезпеки на підприємствах.*
- 5.8. *Вимоги безпеки до виробничих і допоміжних приміщень.*
- 5.9. *Вимоги безпеки праці під час експлуатації систем опалення, вентиляції і кондиціонування повітря.*
- 5.10. *Загальні заходи та засоби нормалізації мікроклімату та теплозахисту.*
- 5.11. *Важкість праці: динамічні, статичні навантаження. Напруженість праці. Увага, напруженість аналізаторних функцій, емоційна та інтелектуальна напруженість, монотонність праці.*

5.1. АНАЛІЗ УМОВ ПРАЦІ У ГАЛУЗІ ЗА ПОКАЗНИКАМИ ШКІДЛИВОСТІ ТА НЕБЕЗПЕЧНОСТІ ЧИННИКІВ ВИРОБНИЧОГО СЕРЕДОВИЩА, ВАЖКОСТІ ТА НАПРУЖЕНОСТІ ТРУДОВОГО ПРОЦЕСУ.

Головним завданням будь-якої галузі народного господарства є збільшення продуктивності праці. Разом з тим продуктивність праці обумовлена здатністю працівників фізично, фізіологічно та психофізіологічно виконувати поставлені задачі і нерозривно пов'язана з умовами праці. Охорона праці може відігравати подвійну роль в інтенсифікації виробництва: з одного боку, при ігноруванні принципів охорони праці можуть виникнути різкі порушення умов праці з наслідками негативної дії на здоров'я працівників, зниження продуктивності праці, а з іншого — охорона праці може стати важливим кроком успішної інтенсифікації виробництва. Принципи соціальної справедливості також вимагають забезпечення всіх працюючих рівними пільгами та компенсаціями в разі невідповідності умов праці. Як це зробити, особливо, коли в реальних умовах виробництва працюючі можуть піддаватись впливу одночасно кількох шкідливих і небезпечних виробничих факторів.

Для об'єктивної оцінки умов праці на виробництві проводиться атестація робочих місць. Згідно з *постанови Кабінету Міністрів України від 1.09.1992 р. № 442* атестація робочих місць за умовами праці проводиться на підприємствах і організаціях незалежно від форм власності й господарювання, де технологічний процес, використовуване обладнання, сировина та матеріали є потенційними джерелами шкідливих і небезпечних виробничих факторів, що можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працюючих, а також на їхніх нащадків як тепер, так і в майбутньому. Основна мета атестації полягає у врегулюванні відносин між роботодавцем і працівниками у галузі реалізації прав на здорові й безпечні умови праці. Результати атестації використовуються для цілеспрямованої і планомірної роботи, спрямованої на поліпшення умов праці, а також для надання пільг і компенсацій, передбачених чинним законодавством, таких, як скорочена тривалість робочого часу, додаткова оплачувана відпустка, пільгова пенсія, оплата праці у підвищеному розмірі.

Для проведення атестації робочих місць та встановлення пріоритету в проведенні оздоровчих заходів використовується «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу», затверджена *наказом Міністерства охорони здоров'я України від 27.12.2001 р. № 528*.

Виходячи з принципів Гігієнічної класифікації, умови праці діляться на 4 класи – оптимальні, допустимі, шкідливі та небезпечні (екстремальні).

1 клас – ОПТИМАЛЬНІ умови праці – такі умови, при яких зберігається не лише здоров'я працюючих, а й створюються передумови для підтримання високого рівня працездатності. Оптимальні гігієнічні нормативи виробничих факторів встановлені для мікроклімату і факторів трудового процесу. Для інших факторів за оптимальні умовно приймаються такі умови праці, за яких несприятливі фактори виробничого середовища не перевищують рівнів, прийнятих за безпечні для населення.

2 клас – ДОПУСТИМІ умови праці – характеризуються такими рівнями факторів виробничого середовища і трудового процесу, які не перевищують встановлених гігієнічних нормативів, а можливі зміни функціонального стану організму відновлюються за час регламентованого відпочинку або до початку наступної зміни та не чинять несприятливого впливу на стан здоров'я працюючих та їх потомство в найближчому і віддаленому періодах.

3 клас – ШКІДЛИВІ умови праці — характеризуються такими рівнями шкідливих виробничих факторів, які перевищують гігієнічні нормативи і здатні чинити несприятливий вплив на організм працюючого та/або його потомство.

Шкідливі умови праці за ступенем перевищення гігієнічних нормативів та вираженості можливих змін в організмі працюючих поділяються на 4 ступені:

1 ступінь (3.1) – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища та трудового процесу, які, як правило, викликають функціональні зміни, що виходять за межі фізіологічних коливань (останні відновлюються при тривалішій, ніж початок наступної зміни, перерві контакту з шкідливими факторами) та збільшують ризик погіршення здоров'я;

2 ступінь (3.2) – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні викликати стійкі функціональні порушення, призводять у більшості випадків до зростання виробничо-обумовленої захворюваності, появи окремих ознак або легких форм професійної патології (як правило, без втрати професійної працездатності), що виникають після тривалої експозиції (10 років та більше);

3 ступінь (3.3) – умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які призводять, окрім зростання виробничо-обумовленої захворюваності, до розвитку професійних захворювань, як правило, легкого та середнього ступенів важкості (з втратою професійної працездатності в період трудової діяльності);

4 ступінь (3.4) — умови праці характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні призводити до значного зростання хронічної патології та рівнів захворюваності з тимчасовою втратою працездатності, а також до розвитку важких форм професійних захворювань (з втратою загальної працездатності);

4 клас НЕБЕЗПЕЧНІ (ЕКСТРЕМАЛЬНІ) умови праці — характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, вплив яких протягом робочої зміни (або ж її частини) створює загрозу для життя, високий ризик виникнення важких форм гострих професійних уражень.

Ступінь шкідливості умов праці встановлюється за величиною перевищення гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин; класом та ступенем шкідливості чинників біологічного походження; залежно від величин перевищення чинних нормативів шуму, вібрації, інфра- та ультразвуку; за показником мікроклімату, який отримав найвищий ступінь шкідливості з врахуванням категорії важкості праці за рівнем енергозатрат, або за інтегральним показником теплового навантаження середовища; за величиною перевищення граничнодопустимих рівнів електромагнітних полів та випромінювань; за параметрами радіаційного фактора відповідно до Норм радіаційної безпеки України (НРБУ-97); за показниками природного та штучного освітлення; за величиною недодержання необхідної кількості іонів повітря і показника їх полярності.

Оцінка важкості трудового процесу здійснюється на підставі обліку фізичного динамічного навантаження, маси вантажу, що піднімається і переміщується, загального числа стереотипних робочих рухів, величини статичного навантаження, робочої пози, ступеню нахилу корпусу, переміщень в просторі.

Оцінка напруженості трудового процесу здійснюється на підставі обліку факторів, що характеризують напруженість праці, а саме, інтелектуальні, сенсорні, емоційні навантаження, ступінь монотонності навантажень, режим роботи.

Згідно з гігієнічної класифікації робота в умовах перевищення гігієнічних нормативів (3 та 4 клас умов праці) може бути дозволена тільки при застосуванні засобів колективного та індивідуального захисту і скороченні часу дії шкідливих виробничих факторів (захист часом). Робота в небезпечних

(екстремальних) умовах праці (4 клас) не дозволяється, за винятком ліквідації аварій, проведення екстрених робіт для попередження аварійних ситуацій. Ця робота повинна виконуватись у відповідних засобах індивідуального захисту та регламентованих режимах виконання робіт.

Оскільки умови праці визначають ступінь захворюваності працюючих, як професійної, так і виробничо зумовленої, тому контроль показників захворюваності також може відігравати важливу роль у поліпшенні умов праці. З цією метою використовують поняття професійної захворюваності.

Професійна захворюваність – це показник числа виявлених вперше протягом року хворих із професійними захворюваннями і отруєннями, розрахований на 100, 1000, 10000, 100000 працюючих, які зазнають впливу шкідливих виробничих факторів.

5.2. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ДО ВИРОБНИЧОГО ОБЛАДНАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Основними складовими безпеки праці на виробництві є:

- безпечне виробниче обладнання;
- безпечні технологічні процеси;
- організація безпечного виконання робіт.

ГОСТ 12.2.003-91. ССБТ. «Оборудование производственное. Общие требования безопасности» — основний нормативний документ із загальних вимог безпеки до виробничого обладнання за виключенням обладнання, яке є джерелом іонізуючих випромінювань.

Вимоги безпеки до виробничого обладнання конкретних груп, видів, моделей розробляються відповідно до вимог ГОСТ 12.2.003-91 з урахуванням призначення, виконання та умов його експлуатації.

Безпека виробничого обладнання забезпечується:

- ◆ вибором принципів дії, джерел енергії, параметрів робочих процесів;
- ◆ мінімізацією енергії, що споживається чи накопичується;
- ◆ застосуванням вмонтованих в конструкцію засобів захисту та інформації про можливі небезпечні ситуації;
- ◆ застосуванням засобів автоматизації, дистанційного керування та контролю;
- ◆ дотримання ергономічних, обмеженням фізичних і нервово-психологічних навантажень працівників.

Виробниче обладнання, при роботі як самостійно, так і в складі технологічних комплексів, повинно відповідати вимогам безпеки протягом всього періоду його експлуатації.

Виробниче обладнання, робота якого супроводжується виділенням шкідливих речовин чи мікроорганізмів або пожежо- та вибухонебезпечних речовин, повинно включати вмонтовані пристрої для локалізації цих виділень. При відсутності таких пристроїв, у конструкції обладнання мають бути передбачені місця для підключення автономних пристроїв локалізації виділень.

За необхідності згадані пристрої мають бути виконані з урахуванням чинних вимог щодо стану повітря робочої зони та захисту довкілля.

Якщо виробниче обладнання є джерелом шуму, ультра- та інфразвуку, вібрації, виробничих випромінювань (електромагнітних, лазерних тощо), то воно повинно бути виконано таким чином, щоб дія на працюючих перерахованих шкідливих виробничих факторів не перевищувала меж, встановлених відповідними чинними нормативами.

Однією із складових безпеки виробничого обладнання є конструкція робочого місця, його розміри, взаємне розміщення органів управління, засобів відображення інформації, допоміжного обладнання тощо. При розробці конструкції робочого місця слід дотримуватись вимог ГОСТ 12.2.032-78, ГОСТ12.2.033-84, ГОСТ12.2.049-80, ГОСТ12.2.061-81 та інших чинних нормативів. При цьому розміри робочого місця і його елементів мають забезпечувати виконання операцій у зручних робочих позах і не ускладнювати рухи працюючих. Перевагу слід віддавати виконанню робочих операцій у сидячому положенні, або чередуванні положень сидячи і стоячи — якщо виконання робіт не вимагає постійного переміщення працівника. Конструкція крісла і підставки для ніг мають відповідати ергономічним вимогам.

Повне чи часткове припинення енергопостачання з подальшим його відновленням, а також пошкодження мережі управління енергопостачанням не повинно призводити до виникнення небезпечних ситуацій.

Засоби захисту, що входять у конструкцію виробничого обладнання, повинні: забезпечувати можливість контролю їх функціонування; виконувати своє призначення безперервно в процесі роботи обладнання; діяти до повної нормалізації відповідного небезпечного чи шкідливого фактора, що спричинив спрацювання захисту; зберігати функціонування при виході із ладу інших засобів захисту. За необхідності включення засобів захисту до початку роботи виробничого обладнання, схемою управління повинні передбачатись відповідні блокування тощо.

ГОСТ 12.3.002-75. ССБТ. «Процессы производственные. Общие требования безопасности» — чинний нормативний документ із загальних вимог безпеки до виробничих процесів.

Безпека виробничих процесів визначається, у першу чергу, безпекою обладнання, яка забезпечується шляхом урахування вимог безпеки при складанні технічного завдання на його проектування, при розробці ескізного й робочого проекту, випуску та випробуваннях випробного зразка й передачі його у серійне виробництво згідно з ГОСТом 15.001—73 «Разработка и постановка продукции на производство. Основные положения».

Основними вимогами безпеки до технологічних процесів є: усунення безпосереднього контакту працюючих з вихідними матеріалами, заготовками, напівфабрикатами, готовою продукцією та відходами виробництва, що є вірогідними чинниками небезпек; заміна технологічних процесів та операцій, що пов'язані з виникненням небезпечних та шкідливих виробничих факторів, процесами і операціями, за яких зазначені фактори відсутні або

характеризуються меншою інтенсивністю; комплексна механізація та автоматизація виробництва, застосування дистанційного керування технологічними процесами і операціями при наявності небезпечних та шкідливих виробничих факторів; герметизація обладнання; застосування засобів колективного захисту працюючих; раціональна організація праці та відпочинку з метою профілактики монотонності й гіподинамії, а також обмеження важкості праці; своєчасне отримання інформації про виникнення небезпечних та шкідливих виробничих факторів на окремих технологічних операціях (системи отримання інформації про виникнення небезпечних та шкідливих виробничих факторів необхідно виконувати за принципом пристроїв автоматичної дії з виводом на системи попереджувальної сигналізації); впровадження систем контролю та керування технологічним процесом, що забезпечують захист працюючих та аварійне відключення виробничого обладнання; своєчасне видалення і знешкодження відходів виробництва, що є джерелами небезпечних та шкідливих виробничих факторів, забезпечення пожежної й вибухової безпеки.

При визначенні необхідних засобів захисту потрібно керуватися вказівками відповідних розділів стандартів ССБТ за видами виробничих процесів та групах виробничого обладнання, що використовуються у цих процесах. Перелік діючих стандартів стосовно процесів дається у покажчиках Держстандарту, що видаються кожен рік.

Рівні небезпечних та шкідливих виробничих факторів на робочих місцях повинні відповідати вимогам стандартів безпеки за видами небезпечних та шкідливих факторів. Робочі місця повинні мати рівні та показники освітленості, встановлені діючими будівельними нормами та правилами СНиП II-4 – 79/85.

Розташування виробничого обладнання, вихідних матеріалів, заготовок, напівфабрикатів, готової продукції та відходів виробництва у виробничих приміщеннях і на робочих місцях не повинно являти собою небезпеку для персоналу. Відстані між одиницями обладнання, а також між обладнанням та стінами виробничих приміщень, будівель і споруд повинна відповідати вимогам діючих норм технологічного проектування, будівельним нормам та правилам.

Зберігання вихідних матеріалів, заготовок, напівфабрикатів, готової продукції та відходів виробництва потребує розробки і реалізації системи заходів, що виключають виникнення небезпечних та шкідливих виробничих факторів; використання безпечних пристроїв для зберігання; механізацію та автоматизацію вантажно-розвантажувальних робіт тощо.

При транспортуванні вихідних матеріалів, заготовок, напівфабрикатів, готової продукції та відходів виробництва необхідно забезпечувати використання безпечних транспортних комунікацій, застосування засобів пересування вантажів, що виключають виникнення небезпечних та шкідливих виробничих факторів, механізацію та автоматизацію перевезення. При цьому потрібно враховувати вимоги ГОСТ 12.2.022—80 «Конвейеры. Общие требования безопасности», ГОСТ 12.3.020—80 «Процессы перемещения грузов на предприятиях. Общие требования безопасности».

До факторів, що визначають умови праці, належать також раціональні методи технології і організації виробництва. Зокрема, велику роль відіграє зміст праці, форми побудови трудових процесів, ступінь спеціалізації працюючих при виконанні виробничих процесів, вибір режимів праці та відпочинку, дисципліна праці, психологічний клімат у колективі, організація санітарного й побутового забезпечення працюючих відповідно до СНиП II-92 — 76. У формуванні безпечних умов праці велике значення має врахування медичних протипоказань до використання персоналу у окремих технологічних процесах, а також навчання й інструктаж з безпечних методів проведення робіт.

До осіб, які допущені до участі у виробничому процесі, ставляться вимоги щодо відповідності їх фізичних, психофізичних і, в окремих випадках, антропометричних даних характеру роботи. Перевірка стану здоров'я працюючих має проводитися як при допуску їх до роботи, так і періодично згідно з чинними нормативами. Періодичність контролю за станом їх здоров'я повинна визначатися залежно від небезпечних та шкідливих факторів виробничого процесу в порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я України.

Особи, які допускаються до участі у виробничому процесі, повинні мати професійну підготовку (у тому числі з безпеки праці), що відповідає характеру робіт. Навчання працюючих із безпеки праці проводять на всіх підприємствах і в організаціях незалежно від характеру та ступеня небезпеки виробництва відповідно до НПАОП 0.00-4.12-05.

У автоматизованому виробництві необхідне також суворе виконання вимог безпеки під час ремонту й налагодження автоматичних машин та їх систем. Одним з перспективних напрямів комплексної автоматизації виробничих процесів є використання промислових роботів. При цьому між людиною та машиною (технологічним обладнанням) з'являється проміжна ланка — промисловий робот, і система набуває такої структури: людина — промисловий робот — машина. У цьому випадку людина виводиться із сфери постійного (протягом зміни) безпосереднього контакту з виробничим обладнанням. Основними керівними матеріалами з безпеки роботизованих технологічних комплексів є ГОСТ 12.2.072—82 «Роботы промышленные, роботизированные технологические комплексы и участки. Общие требования безопасности». У ньому приводяться вимоги безпеки до конструкції промислових роботизованих систем.

5.3. МЕДИЧНИЙ ОГЛЯД ПРАЦІВНИКІВ ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ

В Україні суттєво загострилась проблема професійної захворюваності. За даними Держкомстату, майже кожен четвертий робітник працює в умовах, що не відповідають санітарним нормам за параметрами шкідливих та небезпечних виробничих факторів.

Як і раніше, найнебезпечнішими є умови праці у вугільній, металургійній, машинобудівній, нафтодобувній, хімічній та у нафтохімічній .

Найвищий рівень професійної захворюваності у вугільній та металургійній промисловості, що пов'язано із комплексом несприятливих виробничих факторів — пил, шум, вібрація тощо.

Основними чинниками, що сприяють розвитку професійної патології, є:

- недосконалість та несправність засобів колективного захисту;
- порушення правил охорони праці;
- відсутність, неефективність, несправність і незастосування засобів індивідуального захисту;
- недосконалість технологій, машин, механізмів.

З метою зниження рівня професійної захворюваності, збереження здоров'я працюючих ст. 17 Закону «Про охорону праці» та ст. 26 Закону «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» передбачено обов'язкове проведення попереднього та періодичних медичних оглядів працюючих.

У ст. 17 Закону «Про охорону праці» зазначено, що роботодавець зобов'язаний за свої кошти забезпечити фінансування та організувати проведення попереднього (під час прийняття на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, щорічного обов'язкового медичного огляду осіб віком до 21 року. За результатами періодичних медичних оглядів у разі потреби роботодавець повинен забезпечити проведення оздоровчих заходів. Медичні огляди проводять відповідні заклади охорони здоров'я, працівники яких несуть відповідальність згідно із законодавством за відповідність медичного висновку фактичному стану здоров'я працівника. Порядок проведення медичних оглядів визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я.

Роботодавець має право в установленому законом порядку притягнути працівника, який ухиляється від проходження обов'язкового медичного огляду, до дисциплінарної відповідальності, а також зобов'язаний відсторонити його від роботи без збереження заробітної плати.

Роботодавець зобов'язаний забезпечити за свій рахунок позачерговий медичний огляд працівників:

- за заявою працівника, якщо він вважає, що погіршення стану його здоров'я пов'язане з умовами праці;
- за своєю ініціативою, якщо стан здоров'я працівника не дозволяє йому виконувати свої трудові обов'язки.

На час проходження медичного огляду за працівниками зберігаються місце роботи (посада) і середній заробіток.

Медичний огляд — це огляд працівників спеціальною комісією лікарів з обов'язковими лабораторними, клінічними і функціональними дослідженнями з метою визначення можливості допуску до конкретної роботи (професії) за

станом здоров'я, а також патологічних станів, що розвинулися протягом трудової діяльності і перешкоджають продовженню роботи за певним фахом.

Попередній медичний огляд — це огляд, який проводиться при прийнятті (або переведенні) на роботу, де є вплив шкідливих речовин та несприятливих виробничих факторів, для визначення початкового стану здоров'я претендента та його відповідності конкретно обраній професії, всебічне та поглиблене обстеження стану здоров'я особи, яка приймається на роботу, для визначення можливості використання її праці в окремих виробництвах, а також на роботах з важкими, шкідливими та небезпечними умовами праці.

Мета періодичних медичних оглядів — цілеспрямоване планове спостереження за станом здоров'я працюючих і виявлення перших ознак професійних захворювань, а також своєчасне виявлення симптомів загальних захворювань, що потребують амбулаторного або стаціонарного лікування.

Міністерство охорони здоров'я України видало наказ від 21 травня 2007 р. № 246 Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій», який регламентує проведення попередніх і періодичних медичних оглядів працівників.

Санітарно-епідеміологічна станція разом з роботодавцем або уповноваженим ним органом підприємства визначає контингент осіб, які підлягають медичним оглядам. Визначення цього контингенту проводиться один раз на два роки (у сільському господарстві — щорічно). При зміні технологічного процесу, введенні нових підприємств, робочих місць і професій (про що власник інформує територіальну санепідстанцію) контингент осіб, які підлягають медогляду, уточнюється щорічно. Санітарно-епідеміологічна станція складає для власника акт про визначення контингенту осіб, які підлягають періодичним медичним оглядам, включаючи до нього також осіб, котрі припинили роботу у виробництвах, де можливий розвиток профзахворювання.

Безпосередньо на підприємстві служба охорони праці та відділ кадрів складають поіменний список осіб, які підлягають періодичному медичному огляду, і затверджують цей список у власника підприємства.

Роботодавець укладає договір з лікувально-профілактичним закладом і за рахунок коштів підприємства організує проведення медичних оглядів.

Періодичні медичні огляди можуть проводитись у період перебування працівника в стаціонарі або у тих випадках, коли він звернувся по медичну допомогу. Результати проведення обстеження передаються лікувально-профілактичному закладу, який обслуговує підприємство.

Лікувально-профілактичний заклад (медико-санітарна частина, поліклініка, лікарня) за наявності списку робітників, які підлягають медичним оглядам, складає календарний план цієї роботи і видає наказ про створення комісії для проведення медоглядів з визначенням часу, місця проведення, переліку лікарів-спеціалістів, клінічних та інших досліджень.

Роботодавець видає наказ щодо проведення медичних оглядів, забезпечує і несе відповідальність за своєчасну і організовану явку працівників на них.

Головні лікарі лікувально-профілактичних закладів, що здійснюють попередні при прийманні на роботу і періодичні медичні огляди, забезпечують організацію заходів з підготовки лікарів, які виділені для проведення медичних оглядів щодо раннього виявлення професійних захворювань, і несуть відповідальність за якість проведення цих оглядів. Лікарі, які проводять попередні і періодичні медичні огляди, повинні бути добре підготовленими в галузі професійної патології, а також в галузі гігієни праці.

Основною відповідальною особою, яка проводить попередні та періодичні медичні огляди, є дільничний терапевт (цеховий або територіальний).

Після огляду стосовно кожного оглянутого лікарі, які проводять медичний огляд, намічають лікувально-оздоровчі заходи.

Лікувально-профілактичний заклад разом із санітарно-епідеміологічною станцією щороку узагальнює результати періодичних медичних оглядів.

5.4. БЕЗПЕКА ПРАЦІ ПІД ЧАС ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН

Безпека праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин регламентована **НПАОП 0.00-1.28-10**.

Електронно-обчислювальні машини (ЕОМ) з відеодисплейним терміналом (ВДТ) і периферійні пристрої (ПП) мають відповідати вимогам чинних в Україні стандартів, цих Правил і пройти державну санітарно-епідеміологічну експертизу згідно з Порядком проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.10.2000 р. № 247 (у редакції наказу МОЗ від 14.03.2006 № 120), зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 10.01.2001 за № 4/5195.

ЕОМ з ВДТ та ПП закордонного виробництва повинні відповідати вимогам національних стандартів держав-виробників і мати відповідну позначку на корпусі, в паспорті або в іншій експлуатаційній документації.

За способом захисту людини від ураження електричним струмом ЕОМ з ВДТ і ПП мають відповідати I класу захисту згідно з ГОСТ 12.2.007.0-75 «ССБТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности» та ГОСТ 25861-83 «Машины вычислительные и системы обработки данных. Требования по электрической и механической безопасности и методы испытаний» або мають бути заземлені відповідно до вимог **НПАОП 40.1-1.32-01**.

Неприпустиме використання клем функціонального заземлення для підключення захисного заземлення.

Відповідно до вимог Основних санітарних правил забезпечення радіаційної безпеки України, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2005 р. № 54, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 20.05.2005 р. за № 552/10832 (ОСПУ-2005), потужність поглиненої дози у повітрі за рахунок супутнього невикористовуваного рентгенівського випромінювання не повинна перевищувати $0,1 \text{ мкГр.год}^{-1}$ на відстані 0,1 м від поверхні пристрою, під час роботи якого воно виникає.

Організація робочого місця оператора повинна забезпечувати відповідність усіх елементів робочого місця та їх розташування ергономічним вимогам ГОСТ 12.2.032-78 «ССБТ. Рабочее место при выполнении работ сидя. Общие эргономические требования».

Відстань від екрана до ока працівника визначається згідно з вимогами ДСанПіН 3.3.2.007-98.

Розміщення принтера або іншого пристрою введення-виведення інформації на робочому місці має забезпечувати добру видимість екрана ВДТ, зручність ручного керування пристроєм введення-виведення інформації в зоні досяжності моторного поля згідно з вимогами ДСанПіН 3.3.2.007-98.

Під матричні принтери потрібно підкладати вібраційні килимки для гасіння вібрації та шуму.

За потреби особливої концентрації уваги під час виконання робіт суміжні робочі місця операторів необхідно відділяти одне від одного перегородками висотою 1,5 - 2 м.

При організації робочого місця, яке передбачає роботу з ЕОМ з ВДТ і ПП для керування технологічним обладнанням (станки з програмним управлінням, роботизовані технологічні комплекси, обладнання для гнучкого автоматизованого виробництва тощо), слід передбачати:

- достатній простір для оператора ЕОМ з ВДТ і ПП;
- вільну досяжність органів ручного керування в зоні моторного поля (відстань по висоті - 900-1330 мм, по глибині - 400-500 мм);
- розташування екрана ВДТ у робочій зоні, яке буде забезпечувати зручність зорового спостереження у вертикальній площині під кутом ± 30 град. від лінії зору оператора, а також зручність використання ВДТ під час коригування керуючих програм одночасно з виконанням основних виробничих операцій;
- можливість повертання екрана ВДТ навколо горизонтальної та вертикальної осей.

Щодня перед початком роботи необхідно очищати екран ВДТ від пилу та інших забруднень. Після закінчення роботи ЕОМ з ВДТ і ПП повинні бути відключені від електричної мережі. У разі виникнення аварійної ситуації необхідно негайно відключити ЕОМ з ВДТ і ПП від електричної мережі.

При використанні пристроїв, сконструйованих на основі лазерів, потрібно дотримуватись вимог «Санитарных норм и правил устройства и эксплуатации лазеров», затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря СРСР від 31.07.91 № 5804-91 (СанПіН 5804-91).

Не допускається:

- виконувати обслуговування, ремонт та налагодження ЕОМ з ВДТ і ПП безпосередньо на робочому місці оператора;
- зберігати біля ЕОМ з ВДТ і ПП папір, дискети, інші носії інформації, запасні блоки, деталі тощо, якщо вони не використовуються для поточної роботи;

- відключати захисні пристрої, самочинно проводити зміни у конструкції та складі ЕОМ з ВДТ і ПП або їх технічне налагодження;
- працювати з ВДТ, у яких під час роботи з'являються нехарактерні сигнали, нестабільне зображення на екрані тощо;
- працювати з матричним принтером за відсутності вібраційного килимка та зі знятою (піднятою) верхньою кришкою.

5.5. НОРМУВАННЯ ШКІДЛИВИХ РЕЧОВИН У ПОВІТРІ РОБОЧОЇ ЗОНИ

Для створення здорових і безпечних умов праці потрібно мати гігієнічне нормування шкідливих речовин, надійні способи визначення їх концентрацій у повітрі і сучасне технічне та організаційне забезпечення їх знешкодження.

Поняття «чисте повітря»

У чистому повітрі є шкідливі гази, такі, як оксид вуглецю, водень, оксид та діоксид азоту та деякі інші, які не позначаються негативно на здоров'ї людей, тварин та всієї флори і фауни Землі через незначну їх концентрацію.

Концентрації забруднюючих речовин наводяться та розраховуються в одиницях маси, яка міститься в одиниці об'єму повітря (мг/м^3 або у вигляді об'ємного співвідношення газів):

Чистим вважається повітря, не забруднене твердими, рідкими та газоподібними речовинами і газами, які змінюють його природний склад.

Тверді, рідкі або газоподібні речовини будь-якого ряду і походження, що потрапляють у повітря і змінюють його природний склад, називають емісіями. Існує ще поняття Іммісія – це забруднюючі атмосферне повітря речовини, що присутні в атмосфері в безпосередній близькості від зони своєї дії, як правило, на висоті 1,5 км від поверхні землі або верхньої межі рослинності, або на відстані 1,5 км від поверхні будівлі.

Емісії – це забруднення техногенного походження. В технічній літературі користуються поняттям «забруднення», «шкідливі речовини» у тих випадках, коли ці речовини присутні у повітрі в концентраціях, шкідливих і небезпечних для флори та фауни Землі.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) дає таке визначення: «Забруднення повітря має місце у такому випадку, коли забруднююча повітря речовина або кілька речовин присутні в атмосфері в такій кількості і протягом такого часу, що спричиняють шкоду або можуть сприяти шкоді людям, тваринам, рослинам та майну, або можуть призвести до погіршення здоров'я людини або стану майна, які не піддаються обліку».

Гігієнічне нормування шкідливих речовин

Залежно від ступеня токсичності, фізико-хімічних властивостей, шляхів проникнення в організм, санітарні норми встановлюють гранично допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин у повітрі робочої зони виробничих приміщень, перевищення яких неприпустиме.

Гранично допустимою концентрацією (ГДК) шкідливої речовини в повітрі робочої зони вважається така концентрація, вплив якої на людину в разі її

щоденної регламентованої тривалості не призводить до зниження працездатності чи захворювання в період трудової діяльності та у наступний період життя, а також не справляє негативного впливу на здоров'я нащадків. Робочою зоною вважається простір заввишки 2 м над рівнем підлоги або робочої площини, на якій розташовані місця постійного або тимчасового перебування працюючих.

За ступенем дії на організм людини шкідливі речовини поділяються на чотири класи небезпеки:

- 1) надзвичайно небезпечні;
- 2) високонебезпечні;
- 3) помірно небезпечні;
- 4) малонебезпечні.

У державних стандартах наведено більше 700 речовин, для яких встановлені значення ГДК. При одночасному знаходженні в повітрі робочої зони кількох шкідливих речовин односпрямованої дії, близьких за хімічним складом і характером біологічної дії на людину, визначається інтегральний коефіцієнт дії. Приклади речовин односпрямованої дії: оксид вуглецю і оксид азоту, сірчаний газ і сірчаний водень, інші вуглеводневі сполуки.

Контроль вмісту в повітрі шкідливих газів та пари

Контроль проби повітря виконується в зоні дихання людини з урахуванням місць утворення шкідливих речовин і шляхів, якими вони потрапляють у робочу зону. Кількість проб та метод контролю визначається санітарними нормами та органами санітарного нагляду.

У приміщеннях, де присутні речовини 1-го класу небезпеки і де може бути аварійний викид, повинен запроваджуватись безперервний контроль. Для інших випадків – періодичний.

Пилове забруднення повітря

Пил – основний шкідливий фактор на багатьох промислових підприємствах, обумовлений недосконалістю технологічних процесів. Природний пил знаходиться в повітрі в звичайних умовах мешкання людини у межах концентрацій 0,1-0,2 мг/м³, у промислових центрах, де діють великі підприємства, він не буває нижче 0,5 мг/м³, а на робочих місцях запиленість повітря іноді сягає 100 мг/м³. Значення ГДК для нейтрального пилу, що не має отруйних властивостей, дорівнює 10 мг/м³.

Основні фізико-хімічні властивості пилу: хімічний склад, дисперсність (ступінь подрібнення), будова частинок, розчинність, щільність, питома поверхня, нижня та верхня концентраційна границя вибуховості суміші пилу з повітрям, електричні властивості та ін. Знання усіх цих показників дає можливість оцінити ступінь небезпеки та шкідливості пилу, його пожежо- та вибухонебезпечність.

Промисловий пил може бути класифікований за різними ознаками:

- за походженням – органічний (рослинний, тваринний, штучний пил) і неорганічний (мінеральний, металевий пил) та змішаний (присутність часток органічного та неорганічного походження);

- за способом утворення – дезінтеграційний (подрібнення, різання, шліфування і т. п.), димовий (сажа та частки речовини, що горить) та конденсаційний (конденсація в повітрі пари розплавлених металів);

- за токсичною дією на організм людини – нейтральний (нетоксичний для людини пил) та токсичний (отруюючий організм людини).

Якісну характеристику пилу визначають фотометричним методом за допомоги поточного ультрафотометра, яким реєструються окремі пилові частинки з допомогою сильного бокового світла.

Для відокремлення пилу від повітря застосовуються різні фільтри, які затримують пилові частинки розміром до 0,1 мкм і більше, залежно від розміру пор фільтра. Такі фільтри випускаються в багатьох країнах. Матеріал фільтрів може бути різним у залежності від його призначення: целюлоза, синтетичні матеріали, азбест (для визначення горючих частинок пилу). Також застосовуються комбіновані фільтри. Випускаються спеціальні фільтри, просичені імерсійним мастилом, що робить їх прозорими – це і дозволяє додатково робити мікроскопічні дослідження пилу.

В Україні найчастіше застосовуються фільтри АФА (аналітичний фільтр аерозольний) круглої форми з площинами фільтрації 3; 10; 20 см, які мають опірне кільце, фільтруючий елемент і захисне паперове кільце з виступом. Фільтруючий елемент складається з рівномірного шару ультратонких волокон із полімеру на марлевій основі або без неї (фільтр Петрянова). Фільтри дозволяють працювати з ними без попереднього підсушування через гідрофобні властивості полімеру.

Методи нормалізації складу повітря робочої зони

Існує багато різних способів та заходів, призначених для підтримання чистоти повітря виробничих приміщень відповідно до вимог санітарних норм. Всі вони зводяться до конкретних заходів:

1. Запобігання проникненню шкідливих речовин у повітря робочої зони за рахунок герметизації обладнання, ущільнення з'єднань, люків та отворів, удосконалення технологічного процесу.

2. Видалення шкідливих речовин, що потрапляють у повітря робочої зони, за рахунок вентиляції, аспірації або очищення і нормалізації повітря за допомоги кондиціонерів.

3. Застосування засобів захисту людини.

Для роботи з отруйними і забруднювальними речовинами користуються спецодягом – комбінезонами, халатами, фартухами та ін.; а для захисту від кислот та лугів – гумовим взуттям та рукавичками. Для захисту шкіри, рук, обличчя, шиї застосовують захисні креми та пасти: антитоксичні, водостійкі, жиростійкі. Очі від можливих опіків та аерозолей захищають окулярами з герметичною оправою, масками, шоломами.

До засобів індивідуального захисту органів дихання (ЗІЗОД) належать респіратори, промислові протигази та ізолюючі дихальні апарати, які застосовуються для захисту від шкідливих речовин (аерозолів, газів, пари), що знаходяться в оточуючому повітрі.

5.6. ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОЇ РОБОТИ ЕЛЕКТРОУСТАНОВОК

Персонал, обслуговуючий електрообладнання, може потрапити під напругу внаслідок несправності, аварії або своїх помилкових дій. Безпека обслуговування електрообладнання залежить від його робочої напруги, умов експлуатації і характеру середовища приміщення, в якому воно встановлене.

Електропристрої, що стосуються заходів безпеки підрозділяються на установки з робочою напругою до 1 кВ включно і вище 1 кВ.

Значною мірою безпека обслуговування електрообладнання залежить від умов середовища приміщення, в якому воно встановлене, бо ці умови впливають на стан ізоляції і опір шкіри людини. Волога, їдкі пари або гази, струмопровідний пил і висока температура знижують опір ізоляції і руйнують її. Крім того, шкіра людини під впливом вологи і високої температури стає провідною, що зменшує опір тіла людини і підвищує небезпеку ураження електричним струмом.

Струмопровідна підлога (металева, цегляна, бетонна), на якій стоїть людина, різко зменшує опір його кола і підвищує небезпеку дотику до струмопровідних частин, що знаходяться під напругою. Провідний пил осідає на проводах і утворює провідне коло, внаслідок чого можливі замикання на землю і між фазами. Їдкі пари або гази (хімічно активне середовище) руйнують ізоляцію і зменшують її опір.

Таким чином, ознаками *підвищеної небезпеки* є:

- 1) волога (відносна вологість повітря вище 75%) або наявність струмопровідного пилу;
- 2) струмопровідні підлоги;
- 3) підвищена температура повітря (більше +35 °С);
- 4) можливість одночасного дотику людини до заземлених корпусів обладнання і до частин електрообладнання, що перебуває під напругою.

За ступенем небезпеки ураження людей електричним струмом приміщення підрозділяють на такі класи: без підвищеної небезпеки (відсутні ознаки як підвищеної, так і особливої небезпеки), з підвищеною небезпекою (присутня лише одна ознака підвищеної небезпеки) і особливо небезпечні приміщення (наявність хоча б однієї ознаки особливої небезпеки або одночасно двох чи більше ознак підвищеної небезпеки).

До приміщень без підвищеної небезпеки відносяться сухі, з нормальною температурою, ізольованими підлогами, без пилу, що не мають або мають малу кількість заземлених предметів. Такими приміщеннями є контори, лабораторії, житлові, а також виробничі приміщення, що не мають ознак підвищеної або особливої небезпеки. Більша частина виробничих приміщень відноситься до особливо небезпечних як таких, що мають ознаку особливої небезпеки або два чи більше ознак підвищеної небезпеки. Роботи на відкритому повітрі порівнюються до робіт в особливо небезпечних приміщеннях.

За характером навколишнього середовища приміщення підрозділяють на такі класи: нормальне сухе приміщення, в якому відсутні ознаки, притаманні приміщенням жарким, запиленим і з активним хімічним чи органічним середовищем. У сухому приміщенні відносна вологість повітря не перевищує

60 %, у вологому – від 60 до 75 %, в особливо вологому – близько 100%, так що стеля, підлога і предмети, що знаходяться в ньому, покриті вологою. У жаркому приміщенні температура постійно або періодично перевищує 35 °С; в запиленому приміщенні присутній технологічний пил у таких кількостях, що може осідати на проводах, проникати всередину машин, апаратів тощо.

Пил буває струмо-і неструмопровідний. У приміщеннях з хімічно чи органічно активним середовищем постійно або протягом довготривалого часу містяться агресивні пари, гази, рідини, утворюються відкладення й пліснява, що діють руйнівню на ізоляцію і струмопровідні частини електрообладнання. Цією класифікацією слід керуватися при влаштуванні й експлуатації електричних установок.

За ступенем доступності приміщення поділяються на три категорії:

1) електротехнічні, доступні тільки кваліфікованому персоналу. Якщо електрообладнання потребує постійного спостереження, цей персонал перебуває в ньому постійно, якщо ні – тимчасово для огляду, ремонту тощо.

2) виробничі, в яких електрообладнання (електроприводи верстаків, освітлювальні установки) доступне для обслуговуючого персоналу неелектротехнічних спеціальностей, що не має достатнього уявлення про безпеку під час роботи з електрообладнанням;

3) побутові (житлові, їдальні, конторські тощо), в яких електричне обладнання доступне для широких кіл населення.

Обсяг і характер необхідних захисних заходів, що забезпечують безпеку, визначаються залежно від виду електроустановки, номінальної напруги, умов середовища приміщення і доступності електрообладнання.

Усі роботи на електрообладнанні ведуться обслуговуючим персоналом не молодшим 18 років, кваліфікація якого з техніки безпеки підрозділяється на такі групи.

До I групи належать особи, пов'язані з обслуговуванням електроустановок, але які не мають електротехнічних знань, чіткого уявлення про небезпеку електричного струму і заходи безпеки при роботах з електроустановками, персонал, що не пройшов перевірки знань правил ТБ (різноробочі, прибиральники, будівельні робітники, учні електромонтерів тощо).

До II групи належать особи, які мають елементарні знання щодо електроустановок, чітке уявлення про небезпеку електричного струму і наближення до струмопровідних частин, знання основних застережних заходів при роботі з електроустановками, знання правил надання першої допомоги і вміння практично надати першу допомогу потерпілому (прийоми штучного дихання тощо). Друга кваліфікаційна група надається мотористам і прибиральникам електроустановок напругою вище 1 кВ, електромонтерам, електрослюсарям, зв'язківцям, практикантам навчальних закладів, особам неелектротехнічних спеціальностей, що постійно працюють з електроустановками.

До III групи належать особи, що мають елементарні знання з електротехніки, ознайомлення з улаштуванням і обслуговуванням електроустановок, чітке уявлення про небезпеку під час роботи з електроустановкою, знання

загальних правил ТБ і допуску до робіт з електроустановками, знання правил надання першої допомоги і вміння практично надати першу допомогу потерпілому. Третя кваліфікаційна група надається електромонтерам, електрослюсарям, оперативному персоналу електростанцій і підстанцій, який тільки починає працювати, інженерам і технікам, практикантам інститутів і технікумів.

До IV групи належать особи, що мають знання з електротехніки в обсязі технікуму, повне уявлення про небезпеку під час роботи, знання правил ТБ, користування і випробування захисних засобів, що застосовуються в електроустановках, надання першої допомоги і вміння практично надати першу допомогу потерпілому, знання, які елементи електроустановок мають бути відімкнені для виконання роботи і вміння перевірити виконання необхідних заходів з безпеки. Четверта кваліфікаційна група надається також інженерам і технікам, електромонтерам, електрослюсарям, які тільки починають працювати, оперативному персоналу електростанцій і підстанцій.

5.7. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХОДІВ ЕЛЕКТРОБЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Виділяють три системи засобів і заходів забезпечення електробезпеки:

- система технічних засобів і заходів;
- система електрозахисних засобів;
- система організаційно-технічних заходів і засобів.

Система технічних засобів і заходів електробезпеки

Технічні засоби і заходи з електробезпеки реалізуються в конструкції електроустановок при їх розробці, виготовленні і монтажі відповідно до чинних нормативів. За своїми функціями технічні засоби і заходи забезпечення електробезпеки поділяються на дві групи:

- технічні заходи і засоби забезпечення електробезпеки при нормальному режимі роботи електроустановок;
- технічні заходи і засоби забезпечення електробезпеки при аварійних режимах роботи електроустановок.

Основні технічні засоби і заходи забезпечення електробезпеки при нормальному режимі роботи електроустановок включають:

- ізоляцію струмовідних частин;
- недоступність струмовідних частин;
- блокування безпеки;
- засоби орієнтації в електроустановках;
- виконання електроустановок, ізольованих від землі;
- захисне розділення електричних мереж;
- компенсацію ємнісних струмів замикання на землю;
- вирівнювання потенціалів.

Із метою підвищення рівня безпеки, залежно від призначення, умов експлуатації і конструкції, в електроустановках застосовується одночасно більшість із перерахованих технічних засобів і заходів.

Ізоляція струмовідних частин. Забезпечує технічну працездатність електроустановок, зменшує вірогідність потраплянь людини під напругу, замикань на землю і на корпус електроустановок, зменшує струм через людину при доторканні до неізольованих струмовідних частин у електроустановках, що живляться від ізольованої від землі мережі за умови відсутності фаз із пошкодженою ізоляцією. ГОСТ 12.1.009-76 розрізняє ізоляцію:

- робочу — забезпечує нормальну роботу електроустановок і захист від ураження електричним струмом;
- додаткову — забезпечує захист від ураження електричним струмом на випадок пошкодження робочої ізоляції;
- подвійну — складається з робочої і додаткової;
- підсилену — поліпшена робоча ізоляція, яка забезпечує такий рівень захисту як і подвійна.

5.8. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ДО ВИРОБНИЧИХ І ДОПОМІЖНИХ ПРИМІЩЕНЬ, ВИМОГИ ДО ВИРОБНИЧИХ ПРИМІЩЕНЬ

Основні вимоги до будівель виробничого призначення викладені в СНиП 2.09.02-85.

При плануванні виробничих приміщень необхідно враховувати санітарну характеристику виробничих процесів, дотримуватись норм корисної площі для працюючих, а також нормативів площ для розташування устаткування і необхідної ширини проходів, що забезпечують безпечну роботу та зручне обслуговування устаткування.

Вибір типу приміщення визначається технологічним процесом та можливістю боротьби з шумом, вібрацією і забрудненням повітря. Наявність великих за розміром віконних прорізів та ліхтарів має забезпечувати хороше натуральне освітлення. Обов'язковим є також улаштування ефективної вентиляції.

Якщо в одній будові необхідно розмістити виробничі приміщення, до яких з точки зору промислової санітарії та пожежної профілактики висуваються різні вимоги, то необхідно їх групувати таким чином, щоб вони були ізольованими одне від одного. Цехи, відділення та дільниці зі значними шкідливими виділеннями, надлишком тепла та пожежонебезпечні необхідно розташовувати біля зовнішніх стін будівлі і, якщо допустимо за умовами технологічного процесу та потоковістю виробництва — на верхніх поверхах багатоповерхової будівлі. Не можна розташовувати нешкідливі цехи та дільниці (наприклад, механоскладальні, інструментальні, ЕОМ тощо), а також конторські приміщення над шкідливими, оскільки при відкриванні вікон газу та пари можуть проникати в ці приміщення.

Приміщення, де розташовані електрощитове, вентиляційне, компресорне та інші види обладнання підвищеної небезпеки, повинні бути постійно зачиненими на ключ, з тим, щоб в них не потрапили сторонні працівники.

З метою запобігання травматизму у виробничих приміщеннях необхідно застосовувати попереджувальне пофарбування будівельних конструкцій та

знаки безпеки. Наприклад, жовтим кольором (або із чорними смугами) фарбують низько розташовані над проходами конструкції, звуження проїздів, малопомітні сходинки, виступи та перепади в площині підлоги.

Ширина основних проходів всередині цехів та дільниць повинна бути не менше 1,5 м, а ширина проїздів — 2,5 м.

Двері та ворота, що ведуть безпосередньо на двір, необхідно обладнати тамбурами або повітряними (тепловими) завісами.

Порядок розташування устаткування і відстань між машинами визначаються їхніми розмірами, технологічними вимогами і вимогами техніки безпеки. Однак, у всіх випадках, до устаткування, що має електропривід, повинен бути вільний підхід з усіх боків шириною не менше 1 м з боку робочої зони і 0,6 м — з боку неробочої зони. Виробничі меблі (шафи, стелажі, столи тощо) можна ставити впритул до конструктивних елементів будівлі — стін, колон.

Для обробки та захисту внутрішніх поверхонь конструкцій приміщень від дії шкідливих та агресивних речовин (наприклад кислот, лугів, свинцю) та вологи використовують керамічну плитку, кислотостійку штукатурку, олійну фарбу, які перешкоджають сорбції цих речовин та допускають миття поверхонь.

Висота виробничих приміщень повинна бути не менше 3,2 м, а об'єм і площа — 15 м^3 та $4,5 \text{ м}^2$ відповідно на кожного працівника.

Стіни виробничих та побутових приміщень мають відповідати вимогам шумо- і теплозахисту; підлягати легкому прибиранню та миттю; мати оздоблення, що виключає можливість поглинання чи осаджування отруйних речовин.

Приміщення, де розміщені виробництва з відділенням шкідливих та агресивних речовин (кислоти, луги, ртуть, бензол, сполуки свинцю та ін.), повинні мати стіни, стелю та конструкції, пофарбовані таким чином, щоб попереджувалась сорбція (осаджування) цих речовин та допускались легкі очищення та миття цих поверхонь.

У приміщеннях з великим виділенням пилу (шліфування, заточка, розмелювання) слід передбачити прибирання за допомоги пилососів чи гідрозмивання.

Колір інтер'єрів приміщень має відповідати вимогам технічної естетики.

Вимоги до допоміжних приміщень та будівель. До допоміжних відносяться приміщення та будівлі адміністративні, санітарно-побутові, громадського харчування, охорони здоров'я, культурного обслуговування, конструкторських бюро, для занять та громадських організацій.

Допоміжні приміщення різного призначення слід розміщувати в одній будівлі з виробничими приміщеннями або прибудованою до них у місцях з найменшим впливом шкідливих факторів, а якщо таке розміщення неможливе, то їх можна розміщувати і в окремих будівлях.

Висота поверхів окремих будівель, прибудов чи вбудов має бути не меншою 3,3 м, висота від підлоги до низу перекриття — 2,2 м, а у місцях

нерегулярного переходу людей – 1,8 м. Висота допоміжних приміщень, що розміщені у виробничих будівлях, має бути не меншою 2,4 м.

Площа допоміжних приміщень має бути не меншою ніж 4м² на одне робоче місце у кімнаті управлінь і 6 м² — у конструкторських бюро; 0,9 м² на одне місце в залі нарад; 0,27 м² на одного співробітника у вестибюлях та гардеробних.

До групи санітарно-побутових приміщень входять: гардеробні; душові; туалети; кімнати для вмивання та паління; приміщення для знешкодження, сушіння та обезпилення робочого одягу; приміщення для особистої гігієни жінок та кормління немовлят; приміщення для обігрівання працівників. У санітарно-побутових приміщеннях підлоги мають бути вологостійкими, з неслизькою поверхнею, світлих тонів; стіни та перегородки — облицьовані вологостійкими світлих тонів матеріалами на висоту 1,8 м.

У гардеробних приміщеннях для зберігання одягу мають бути шафи з розмірами: висота 1650 мм, ширина 250...400 мм, глибина 300 мм. Кількість шаф має відповідати списочній кількості працівників.

5.9. ВИМОГИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ПІД ЧАС ЕКСПЛУАТАЦІЇ СИСТЕМ ВЕНТИЛЯЦІЇ, ОПАЛЕННЯ І КОНДИЦІОНУВАННЯ ПОВІТРЯ

Методи регулювання параметрів повітряного середовища є невід'ємною частиною загальнодержавного підходу до керування навколишнім середовищем відповідно до стандарту ДСТУ ISO 14001-97 (Системи управління навколишнім середовищем).

Методи керування якістю повітряного середовища можуть бути класифіковані за рівнем значимості:

- ◆ *глобальний* — «безвідходні» і передові технології, нові види палива й енергії, нові типи двигунів, міжнародне квотування викидів різних інгредієнтів, міжнародні угоди в галузі екологічного аудиту й ін.;

- ◆ *регіональний* — організаційно-планувальні (вибір території і розташування промислових об'єктів); організаційно-економічні (ліцензування діяльності, регіональне квотування викидів, установа плати за викиди, штрафні санкції, страхування екологічних ризиків, пільги); нормативно-правові (установлення гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у повітряному середовищі, установа гранично допустимих викидів на джерелах викидів, нормування технологічних викидів, вимоги з інвентаризації викидів); вибір технологій, палива, застосування ефективних методів очищення й уловлювання забруднюючих речовин;

- ◆ *підприємства* – зниження викидів у джерелі утворення (технологічні методи, вибір устаткування і рівень його обслуговування, автоматизація технологічних процесів, придушення шкідливих речовин у зоні утворення, герметизація устаткування, уловлювання забрудненого повітря й ефективне очищення його, вентиляція, контроль якості повітряного середовища, відбір персоналу і контроль стану його здоров'я);

◆ *на робочому місці* – герметизація (локалізація) робочого місця і створення в ній нормальних параметрів повітряного середовища, застосування засобів індивідуального захисту, організаційні методи роботи.

Успіх функціонування системи керування параметрами повітряного середовища, що діє на людину, залежить від ефективності всіх її ієрархічних і функціональних рівнів. Однак, для сучасного підприємства найбільш розповсюдженим інженерним методом впливу на атмосферу є організація повітрообміну (вентиляція) у приміщеннях, а також локалізація джерел викидів з подальшим видаленням забрудненого повітря і його очищенням (аспірація).

Вентиляція

Задачею вентиляції є забезпечення чистоти повітря і заданих метеорологічних умов у виробничих приміщеннях. *Вентиляцією* називають організований і регульований повітрообмін, що забезпечує видалення з приміщення забрудненого повітря і подачу на його місце свіжого. За способом переміщення повітря розрізняють системи *природної і механічної* вентиляції. Якщо система механічної вентиляції призначена для подачі повітря, то вона називається *припливною*, якщо ж вона призначена для видалення повітря – *витяжною*. Можлива організація повітрообміну з одночасною подачею і видаленням повітря – *припливно-витяжна* вентиляція.

В окремих випадках для скорочення експлуатаційних витрат на нагрівання повітря застосовують системи вентиляції з частковою *рециркуляцією* (до свіжого повітря підмішується повітря, вилучене із приміщення).

За місцем дії вентиляція буває *загальнообмінною і місцевою*. При загальнообмінній вентиляції необхідні параметри повітря підтримуються у всьому об'ємі приміщення. Таку систему доцільно застосовувати, коли шкідливі речовини виділяються рівномірно по всьому приміщенню. Якщо робочі місця мають фіксоване розташування, то з економічних міркувань можна організувати оздоровлення повітряного середовища тільки у місцях перебування людей (наприклад, душировання робочих місць у гарячих цехах). Витрати на повітрообмін значно скорочуються, якщо уловлювати шкідливі речовини в місцях їхнього виділення, не допускаючи поширення в приміщенні. З цієї метою поруч із зоною утворення шкідливості встановлюють пристрої забору повітря (витяжки, панелі, що всмоктують, всмоктувачі). Така вентиляція називається *місцевою*.

У виробничих приміщеннях, у яких можливе раптове надходження великої кількості шкідливих речовин, передбачається влаштування аварійної вентиляції.

5.10. ЗАГАЛЬНІ ЗАХОДИ ТА ЗАСОБИ НОРМАЛІЗАЦІЇ МІКРОКЛІМАТУ ТА ТЕПЛОЗАХИСТУ

Нормалізація несприятливих мікрокліматичних умов здійснюється за допомоги комплексу заходів та способів, які включають: будівельно-планувальні, організаційно-технологічні та інші заходи колективного захисту.

Для профілактики перегрівань та переохолоджень робітників використовуються засоби індивідуального захисту, медико-біологічні тощо.

Нормовані параметри мікроклімату на робочих місцях повинні бути досягнені, у першу чергу, за рахунок раціонального планування виробничих приміщень і оптимального розміщення в них устаткування з тепло -, холодо - та вологовиділенням. Для зменшення термічних навантажень на працюючих передбачається максимальна механізація, автоматизація та дистанційне управління технологічними процесами і устаткуванням.

У приміщеннях із значними площами застелених поверхонь передбачаються заходи захисту від перегрівання при попаданні прямих сонячних променів у теплий період року (орієнтація віконних прорізів схід-захід, улаштування жалюзі та ін.), від радіаційного охолодження — в зимовий (екранування робочих місць). При температурі внутрішніх поверхонь огорожуючих конструкцій, вище допустимих величин, робочі місця повинні бути віддалені від них на відстань не менше 1 м.

У виробничих приміщеннях з надлишком (явного) тепла використовують природну вентиляцію (аерацію). Аераційні ліхтарі та шахти розташовують безпосередньо над основними джерелами тепла на одній осі. У разі неможливості або неефективності аерації встановлюють механічну загально-обмінну вентиляцію. При наявності поодиноких джерел тепловиділень оснащують обладнання місцевою витяжною вентиляцією у вигляді локальних відсмоктувачів, витяжних зонтів та ін.

У замкнених і невеликих за об'ємом приміщеннях (кабіни кранів, пости та пульти керування, ізольовані бокси, кімнати відпочинку тощо) при виконанні операторських робіт використовують системи кондиціонування повітря з індивідуальним регулюванням температури та об'єму повітря, що подається.

При наявності джерел тепловипромінювання вживають комплекс заходів з теплоізоляції устаткування та нагрітих поверхонь за допомоги теплозахисного обладнання.

Вибір теплозахисних засобів обумовлюється інтенсивністю тепловипромінювання, а також умовами технологічного процесу.

При неможливості технічними засобами забезпечити допустимі гігієнічні нормативи опромінення на робочих місцях використовуються засоби індивідуального захисту (ЗІЗ) — спецодяг, спецвзуття, ЗІЗ для захисту голови, очей, обличчя, рук. У залежності від призначення передбачаються такі ЗІЗ:

- для постійної роботи в гарячих цехах — спецодяг (костюм чоловічий повстяний), а при ремонті гарячих печей та агрегатів — автономна система індивідуального охолодження в комплексі з повстяним костюмом;
- при аварійних роботах — тепловідбиваючий комплект з металізованої тканини;
- для захисту ніг від теплового випромінювання, іскор і бризок розплавленого металу, контакту з нагрітими поверхнями — взуття шкіряне спеціальне для працюючих у гарячих цехах;

- для захисту рук від опіків — рукавиці суконні, брезентові, комбіновані з надолонниками зі шкіри та спилку;

- для захисту голови від теплових опромінь, іскор та бризок металу — повстяний капелюх, захисна каска з підшоломником, каски текстолітові або з полікарбонату;

- для захисту очей та обличчя — щиток теплозахисний сталевара, з прикладними для нього захисними окулярами із світлофільтрами, маски захисні з прозорим екраном, окуляри захисні, козиркові зі світлофільтрами;

Спецодяг повинен мати захисні властивості, які виключають можливість нагріву його внутрішніх поверхонь на будь-якій ділянці до температури 40 °С.

У виробничих приміщеннях, в яких на робочих місцях неможливо встановити регламентовані інтенсивності теплового опромінювання працюючих через технологічні вимоги, технічну недосяжність або економічно обґрунтовану недоцільність, використовуються обдування, повітряне душення, водно-повітряне душення .

5.11. ВАЖКІСТЬ ПРАЦІ: ДИНАМІЧНІ, СТАТИЧНІ НАВАНТАЖЕННЯ. НАПРУЖЕНІСТЬ ПРАЦІ. УВАГА, НАПРУЖЕНІСТЬ АНАЛІЗАТОРНИХ ФУНКЦІЙ, ЕМОЦІЙНА ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ, МОНОТОННІСТЬ ПРАЦІ

Однією зі специфічних форм людської діяльності є трудова діяльність, під якою розуміється не лише праця в класичному її розумінні, а будь-яка діяльність (наукова, творча, художня, надання послуг тощо), якщо вона здійснюється у рамках трудового законодавства. *Важкість* та *напруженість* праці є одними з головних характеристик трудового процесу.

Важкість праці – це така характеристика трудового процесу, що відображає переважне навантаження на опорно-руховий апарат і функціональні системи організму (серцево-судинну, дихальну та ін.), що забезпечують його діяльність. Важкість праці характеризується фізичним динамічним навантаженням, масою вантажу, що піднімається і переміщується, загальним числом стереотипних робочих рухів, розміром статичного навантаження, робочою позою, ступенем нахилу корпусу, переміщенням у просторі.

Напруженість праці – характеристика трудового процесу, що відображає навантаження переважно на центральну нервову систему, органи чуттів, емоційну сферу працівника. До факторів, що характеризують напруженість праці, належать: інтелектуальні, сенсорні, емоційні навантаження, ступінь монотонності навантажень, режим роботи.

Під час виконання людиною трудових обов'язків на неї діє сукупність фізичних, хімічних, біологічних та соціальних чинників. Ці чинники зводяться до виробничого середовища.

Сукупність чинників трудового процесу і виробничого середовища, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час виконання нею трудових обов'язків складають умови праці. Під безпекою розуміється стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди.

Реальне виробництво супроводжується шкідливими та небезпечними чинниками (факторами) і має певний виробничий ризик. Виробничий ризик – це ймовірність ушкодження здоров'я працівника під час виконання ним трудових обов'язків, що зумовлена ступенем шкідливості та/або небезпечності умов праці та науково-технічним станом виробництва.

Фізичне навантаження. Фізична праця характеризується підвищеним навантаженням, в першу чергу, на м'язову систему та інші функціональні системи організму (серцево-судинну, дихальну, обміну речовин). М'язова робота має статичний і динамічний характер.

Статична робота пов'язана з фіксацією знарядь і предметів праці в нерухомому стані, а також з наданням людині робочої пози. При статичній роботі сприйняття навантаження залежить від функціонального стану тих чи інших м'язових груп. Особливістю статичної роботи є її виражена стомлююча дія, обумовлена довгостроковим скороченням і напруженням м'язів та відсутністю умов для кровообігу, унаслідок чого знижується подача кисню та відбувається нагромадження продуктів розпаду у клітинах. Тривала присутність осередку напруження в корі головного мозку, сформованого групою навантажених м'язів, призводить до розвитку *стомлення* (тимчасове зниження працездатності).

Динамічна робота — це процес скорочення м'язів, пов'язаний з переміщенням тіла чи його окремих частин у просторі. Енергія, що витрачається при динамічній роботі перетворюється в механічну і теплову. Динамічні зусилля мають переривчастий характер, що сприяє більш повноцінному кровообігу і меншій стомлюваності м'язів. Показниками фізичного навантаження можуть служити частота серцевих скорочень (поштовхів/хв), кров'яний тиск (мм рт. ст.), розподіл кровообігу в тканинах (мол/хв на 100 м м'язової тканини), максимальне споживання кисню (мол/хв на 1кг маси тіла) і т. ін.

Енергетичні витрати, визначаючи *важкість* фізичної праці, прийнято вимірювати в кДж/с, кДж/хв, кДж/година; ккал/хв, ккал/година (1ккал=4,2 кДж). Наприклад, при навантаженні 300 ккал/хв (1250 кДж/хв) максимально можлива тривалість фізичної праці складає частки секунд, при навантаженні 15 ккал/хв (63 кДж/хв) – 1 година, а при навантаженні 2,5 ккал/хв (11кДж/хв) – необмежений час.

Якщо в стані спокою продуктивність (хвилинний кровообіг) серця складає 3...4 л/хв, то при інтенсивній роботі може досягати 30...35 л/хв. При цьому число серцевих скорочень може збільшуватися з 60 до 180...200 поштовхів/хв. Легенева вентиляція в стані спокою складає 6...8 л/хв, а при інтенсивному навантаженні досягає 100 л/хв.

Статичне навантаження з енерговитратами понад 293Дж/с відноситься до важкого. При виконанні робіт зі значною м'язовою напруженістю (грабар, вантажник, коваль, лісоруби і ін.) енергетичні витрати за добу досягають 16,8...25,2 МДж (4000-6000 ккал). Добові витрати енергії для осіб, які виконують роботу середньої тяжкості (верстатники, сільськогосподарські робітники та ін.) –12,5...15,5 МДж (2900-3700ккал). Якщо максимальна маса

вантажів, що піднімаються вручну, не перевищує 5 кг для жінок і 15 кг для чоловіків, то робота характеризується як легка (енерговитрати до 172 Дж/с). При виконанні однієї і тієї ж роботи енерговитрати можуть значно мінятися в залежності від пози людини. Так, при ручному зварюванні сидячи витрати енергії складають 81,0-109,6 Дж/с (1,16-1,57 ккал/хв), а при роботі стоячи і зварюванні на рівні пояса — 176,7 Дж/с (2,53 ккал/хв).

Розумове навантаження. Розумова праця поєднує роботи, пов'язані з прийомом і переробкою інформації, що вимагають переважно напруженості сенсорного апарату, уваги, пам'яті, а також активізації процесів мислення та емоційної сфери. Можна виділити дві основні форми розумової праці (за професіями): професії в сфері матеріального виробництва (конструктори, проєктанти; інженери-технологи, управлінський персонал, оператори технологічного устаткування, програмісти й ін.) і професії поза матеріальним виробництвом (учені, лікарі, учителі, учні, письменники, артисти й ін.).

Ступінь емоційного навантаження на організм, що вимагає переважно інтенсивної роботи мозку з одержання і переробки інформації, визначає *напруженість праці*. Крім того, при оцінці ступеня напруженості праці враховують ергономічні показники: змінність праці, позу, число рухів, зорову і слухову напруженість та ін.

Добові витрати енергії для осіб розумової праці (інженери, педагоги, лікарі й ін.) сягають 10,5...11,7 МДж (2500-2800 ккал).

Незважаючи на те, що розумова робота не пов'язана з великими енергетичними витратами, вона ставить до організму не менше вимог, веде до стомлення і перевтоми не менше, ніж інтенсивне фізичне навантаження. У загальному випадку це пов'язано з особливостями діяльності «оператора» у сучасному виробництві.

Стомлення і перевтома. Ефективність діяльності людини базується на рівні психічної напруги, яка прямо пропорційно труднощі задачі. Психічна напруга — це фізіологічна реакція організму, що мобілізує його ресурси (біологічно і соціально корисна реакція). Під впливом психічної напруги змінюються життєво важливі функції організму: обмін речовин, кровообіг, дихання.

У поведженні людини спостерігається загальна зібраність, дії стають більш чіткими, підвищується швидкість рухових реакцій, зростає фізична працездатність. При цьому загострюється сприйняття, прискорюється процес мислення, поліпшується пам'ять, підвищується концентрація уваги. Пристосувальні можливості психічної напруги тим більші, чим вище психічний потенціал особистості. Механізм емоційної стимуляції має фізіологічний бар'єр, за яким настає негативний ефект (поза межна форма психічної напруги). При надмірній інтенсивності чи тривалості робота приводить до розвитку вираженого стомлення, зниження продуктивності, неповного відновлення за період відпочинку.

Стомлення — загальний фізіологічний процес, яким супроводжуються усі види активної діяльності людини. З біологічної точки зору стомлення — це тимчасове погіршення функціонального стану організму людини, що

виявляється в змінах фізіологічних функцій і є захисною реакцією організму. Воно спрямоване проти виснаження функціонального потенціалу центральної нервової системи і характеризується розвитком гальмових процесів у корі головного мозку. Внаслідок невідповідності між витратами організму в процесі роботи і темпом протікання відновлювальних процесів виникає перевтома. Поза межні форми психічної напруги викликають дезінтеграцію психічної діяльності різної вираженості. При цьому втрачається жвавість і координація рухів, знижується швидкість відповідних реакцій (гальмовий тип), з'являються непродуктивні форми поведінки — гіперактивність, тремтіння рук, запальність, невластива різкість і ін. (збудливий тип). Обидва типи поза межної напруги супроводжуються вираженими вегетативно-судинними змінами (блідість обличчя, краплі поту, прискорений пульс).

До суб'єктивних ознак перевтоми відноситься почуття втоми, бажання знизити ритм роботи чи припинити її, почуття слабості у кінцівках. Важке стомлення – крайній варіант фізіологічного стану, що граничить з патологічними формами реакції. При перевтомі порушуються відновні процеси в організмі, прикмети втоми не зникають до початку роботи наступного дня. При наявності хронічної перевтоми часто зменшується маса тіла, змінюються показники серцево-судинної системи, знижується опір організму до інфекції і т. ін. Це спричинює зниження продуктивності праці, збільшує кількість помилок. Такий стан насамперед утрудняє складні (інтелектуальні) і нові, що не стали звичними, дії. Поза межні форми психічної напруги нерідко лежать в основі неправильних дій оператора і створюють небезпечні ситуації.

На виникнення стомлення впливають зацікавленість людини в роботі, її функціональний стан, фізичний розвиток, тренуваність, досвід роботи і т.п. У сучасних умовах особливого значення набуває стомлення, що розвивається при відсутності діяльності, при виконанні одноманітної, нецікавої роботи, при значних розумових і емоційних навантаженнях, зв'язаних з необхідністю швидкого вибору рішень, труднощами задачі, дефіцитом часу, підвищеною відповідальністю, небезпекою, невдачами в діяльності і т.д.

У профілактиці стомлення і перевтоми працівника значна роль належить організації раціонального режиму праці і відпочинку. Фізіологи обґрунтували такі умови підвищення працездатності, що сприяють ефективному попередженню стомлення:

- ◆ у будь-яку роботу потрібно входити поступово;
- ◆ умовою успішної працездатності є розміреність і ритмічність;
- ◆ звичність, послідовність і плановість;
- ◆ недбалість і квапливість у праці не припустима;
- ◆ фізіологічно обґрунтоване чергування праці і відпочинку, а також зміна форм діяльності (найбільш ефективним є відпочинок, зв'язаний з активним діяльним станом);
- ◆ сприятливе відношення суспільства до праці.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Контрольні запитання

1. На які класи поділяються умови праці, виходячи з принципів Гігієнічної класифікації умов праці?
2. Чим забезпечується безпека виробничого обладнання?
3. Які основні вимоги безпеки до технологічних процесів?
4. У яких випадках роботодавець зобов'язаний забезпечити за свій рахунок позачерговий медичний огляд працівників?
5. Яким НПАОП регламентується безпека праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин?
6. Дайте визначення поняття «Гранично допустима концентрація».
7. Перерахуйте методи нормалізації складу повітря робочої зони.
8. На які групи поділяється кваліфікація персоналу з техніки безпеки при роботі на електрообладнанні?
9. Що включають основні технічні засоби і заходи забезпечення електробезпеки при нормальному режимі роботи електроустановок?
10. Які основні вимоги до безпеки виробничих і допоміжних приміщень?
11. Що являє собою вентиляція?
12. Охарактеризуйте види вентиляції.
13. Що відноситься до засобів індивідуального захисту?
14. Які фактори характеризують напруженість праці?

Темі рефератів

1. Аналіз умов праці у галузі за показниками шкідливості та небезпечності чинників виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу.
2. Загальні вимоги безпеки в галузі.
3. Вимоги до санітарного контролю за станом повітря робочої зони.
4. Вимоги до засобів індивідуального захисту.
5. Вимоги безпеки до виробничих і допоміжних приміщень. Утримання території підприємств галузі.
6. Вимоги безпеки праці під час експлуатації систем опалення, вентиляції і кондиціонування повітря.
7. Санітарно-гігієнічні вимоги до умов праці в галузі.
8. Фізіологічні та психологічні аспекти праці. М'язові і нервові навантаження.
9. Особливості фізичної праці. Категорії важкості фізичної роботи.
10. Фізіологічна, психічна, соціальна та професійна адаптації до праці.

Тести

1. Умови праці, які призводять до високого ризику виникнення важких форм гострих професійних захворювань, отруєнь, інвалідності, загрози для життя працівників, ставляться до класу:

- а) оптимальні умови праці;
- б) припустимі умови праці;
- в) шкідливі умови праці 1 ступеня;
- г) шкідливі умови праці 2 ступеня;
- д) екстремальні умови праці.

2. Умови праці, при яких рівні факторів виробничого середовища та трудового процесу не перевищують встановлених нормативів, а можливі зміни функціонального стану організму ліквідуються за час регламентованого відпочинку та не роблять несприятливого впливу на стан здоров'я працівника і його потомства в найближчі та віддалені періоди, ставляться до класу:

- а) оптимальні умови праці;
- б) припустимі умови праці;
- в) шкідливі умови праці 1 ступеня;
- г) шкідливі умови праці 2 ступеня;
- д) екстремальні умови праці.

3. Що таке аерація?

- а) це приточна вентиляція;
- б) це регулюємий природний обмін повітря;
- в) це витяжна вентиляція;
- г) правильна відповідь відсутня.

4. Для нормального штучного освітлення механічного цеху достатньо:

- а) загального освітлення площі цеху;
- б) місцевого освітлення на робочих місцях;
- в) загального освітлення разом з місцевим освітленням;
- г) правильна відповідь відсутня.

5. У якому інтервалі частот людина сприймає звукові коливання?

- а) 10 – 16 гц;
- б) 16 – 20000 гц;
- в) 20 кГц – 100 МГц.;
- г) правильна відповідь відсутня.

6. Який шум характерний для підприємств хімічної промисловості?

- а) механічний;
- б) гідромеханічний;
- в) ударний;
- г) правильна відповідь відсутня.

7. Який звуковий тиск для людини є нормальним?

- а) 20 – 40 дц;
- б) 40 – 60 дц;
- в) 60 – 100 дц;
- г) правильна відповідь відсутня.

8. При якій частоті коливань вібрація супроводжується виникненням шуму?

- а) 5 – 10 гц;
- б) 10 – 20 гц;
- в) 20 – 30 гц;
- г) правильна відповідь відсутня.

9. Що відноситься до механічного шуму?

- а) ковка, штампування;
- б) різка зміна руху та тиску газів та рідин в трубопроводі;
- в) тертя та биття вузлів і деталей машин;
- г) правильна відповідь відсутня.

10. Якою величиною визначається характер шуму?

- а) амплітудою;
- б) швидкістю;
- в) частотою;
- г) правильна відповідь відсутня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Держгірпромнагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnopr.gov.ua/>
2. Батлук В.А. Охорона праці в галузі телекомунікацій: навч. посіб. – Львів: Афіша, 2003. – 320 с.
3. Березюк О.В., Лемешев М.С. Охорона праці в галузі радіотехніки: навч. посіб. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – 159 с.
4. Охорона праці в будівництві: навч. посіб. / За редак. Б.М. Коржика і В.М. Іванова. – Харків: Форт, 2010. – 388 с.
5. Охорона праці в галузі: навч. посіб. / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.П. Панчук, Р.М. Білий. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 322 с.
6. Третьяков О.В. Охорона праці: навч. посіб. з тестовим комплексом на CD / О.В. Третьяков, В.В. Зацарний, В.Л. Безсонний / За ред. К.Н. Ткачука. – К.: Знання, 2010.– 167 с. + компакт-диск.

ТЕМА 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

- 6.1. Основні положення Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки.*
- 6.2. Національна стратегія поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища. (Пропозиція федерації профспілок України Кабінету Міністрів України).*

6.1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ ПОЛІПШЕННЯ СТАНУ БЕЗПЕКИ, ГІГІЄНИ ПРАЦІ ТА ВИРОБНИЧОГО СЕРЕДОВИЩА НА 2012-2016 РОКИ

Внаслідок світової фінансової кризи 2008 і 2009 років погіршився фінансовий стан та виробничий потенціал підприємств, цілих галузей економіки, регіонів та держави в цілому, що призвело насамперед до погіршення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, невиконання запобіжних заходів з охорони праці, зокрема через відсутність фінансування та ослаблення механізму державного регулювання у сфері охорони праці тощо.

У зв'язку із зміною соціально-економічних відносин значно ускладнилося управління охороною праці традиційними методами, що потребувало переведення його на якісно новий рівень, докорінного реформування системи забезпечення безпеки та гігієни праці, формування принципово нового підходу до вирішення питань з охорони праці та промислової безпеки в країні з урахуванням реальних соціально-економічних процесів, у тому числі змін у системі організації державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, активної участі сторін соціального діалогу у вирішенні питань з охорони праці тощо.

31 серпня 2011 року розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012–2016 рр.

Після затвердження Концепції було розроблено проект Загальнодержавної цільової соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012–2016 роки.

Метою Програми є комплексне розв'язання проблем у сфері охорони праці, формування сучасного безпечного та здорового виробничого середовища, мінімізація ризиків виробничого травматизму, професійних захворювань і аварій на виробництві, що сприятиме сталому економічному розвитку та соціальній спрямованості, збереженню і розвитку трудового потенціалу України.

ШЛЯХИ І СПОСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ

Проблеми у сфері охорони праці передбачається розв'язати шляхом:

- підвищення ефективності державного управління охороною праці, зокрема шляхом приведення нормативно-правової бази у сфері охорони праці у відповідність із сучасними вимогами та законодавством ЄС;
- удосконалення системи державного нагляду і громадського контролю за додержанням вимог законодавства з охорони праці, оптимізації діяльності структурних підрозділів з охорони праці центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- удосконалення державного управління охороною праці через реформування державних органів управління охороною праці;
- проведення моніторингу розроблення, впровадження та функціонування систем управління охороною праці на державному, галузевому та регіональному рівні, зокрема шляхом застосування принципів управління професійними та виробничими ризиками;
- дерегуляції підприємницької діяльності шляхом спрощення дозвільної системи у сфері охорони праці та запровадження декларативного принципу нагляду за станом охорони праці і промислової безпеки на підприємствах;
- розроблення та впровадження механізму економічного стимулювання роботодавців залежно від рівня безпеки, травматизму, професійної захворюваності та фактичного стану охорони праці на виробництві;
- підвищення рівня відповідальності роботодавців за створення безпечних і здорових умов праці, своєчасність подання достовірної інформації про стан охорони праці на підприємствах;
- удосконалення системи ведення обліку та аналізу даних про випадки травматизму на виробництві та професійних захворювань;
- удосконалення механізму виявлення фактів приховування випадків травматизму на виробництві та професійної захворюваності;
- розроблення та впровадження у діюче виробництво інноваційних технологій, нових видів засобів індивідуального та колективного захисту з використанням сучасних матеріалів, наукових досягнень у сфері охорони праці;
- відновлення та модернізації медичних служб на виробництві, у тому числі з важкими, шкідливими та небезпечними умовами праці, забезпечення розвитку системи медико-санітарної допомоги працівникам, розроблення та вдосконалення методів діагностики, профілактики і лікування професійних захворювань;
- розроблення державних вимог до системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів з питань охорони праці;
- розроблення та впровадження сучасних технологій, новітніх методик навчання, галузевих стандартів освіти, видання навчальних програм, підручників, довідників, навчально-методичних та навчально-наочних посібників, електронних засобів навчання, призначених для вдосконалення системи підготовки фахівців у сфері охорони праці, зокрема тих, що виконують роботи підвищеної небезпеки та роботи, де є потреба у професійному доборі;
- розроблення та впровадження моделі навчального семінару з питань охорони праці для суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу під час їх державної реєстрації;

- розширення системи інформаційного забезпечення громадськості з питань охорони праці;

- підвищення рівня культури безпеки праці шляхом пропагування безпеки праці та способів запобігання виникненню ризиків виробничого травматизму, професійних захворювань та аварій на виробництві, формування відповідального ставлення працівників до особистої безпеки та безпеки оточуючих, а також до виробничого середовища та навколишнього природного середовища;

- підвищення рівня наукових і науково-технічних досліджень стану охорони праці, розв'язання проблем профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань, координації науково-технічної діяльності у цій сфері та забезпечення впровадження в практику позитивних результатів такої діяльності;

- використання передового вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань поліпшення умов і безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

ЗАВДАННЯ І ЗАХОДИ

Завдання і заходи Програми з визначенням обсягів та джерел фінансування (з розбивкою за роками), спрямовані на поліпшення економічного стану держави, зниження ризику виробничого травматизму, професійних захворювань та аварій на виробництві, що сприятиме зменшенню видатків з державного бюджету на ліквідацію їх наслідків та відшкодування шкоди потерпілим на виробництві.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ, ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ

Виконання Програми дасть змогу:

- сформуванню сучасне безпечне та здорове виробниче середовище;
- мінімізувати ризики виробничого травматизму, професійних захворювань та аварій на виробництві;

- знизити до 2016 року коефіцієнт частоти виробничого травматизму і коефіцієнт частоти виробничого травматизму із смертельним наслідком до показників 0,7 і 0,03 відповідно;

- зберегти здоров'я та життя 850 і 270 працівників відповідно;
- забезпечити скорочення соціальних і економічних втрат від негативних наслідків на виробництві;

- забезпечити стаке зростання національної економіки.

Ефективність виконання Програми забезпечується шляхом оптимізації матеріально-технічних, фінансових, трудових витрат, спрямованих на поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища для забезпечення реалізації конституційного права громадян на належні, безпечні та здорові умови праці, збереження та розвиток трудового потенціалу держави.

ОБСЯГИ ТА ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ

Фінансування заходів Програми здійснюється у межах видатків, передбачених у державному бюджеті Держгірпромнагляду, МВС, Мінагрополітики, Міненерговугілля, Мінприроди, МОЗ, Держгеонадрам, Національній академії медичних наук, а також за рахунок коштів Фонду

соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Прогнозний обсяг фінансування Програми становить 261,33 млн гривень, з них з державного бюджету — 141,01 млн гривень, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань — 120,32 млн гривень.

Розрахунок прогнозних обсягів та джерел фінансування наведені у додатку 1. Обсяг бюджетних коштів для виконання завдань і заходів Програми визначається у відповідних бюджетних програмах головних розпорядників бюджетних коштів, відповідальних за виконання відповідних завдань і заходів Програми, під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік, виходячи з можливостей державного бюджету.

Програмою не передбачається фінансування видатків, спрямованих на капітальні вкладення та інноваційну діяльність.

6.2. НАЦІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ ПОЛІПШЕННЯ СТАНУ БЕЗПЕКИ, ГІГІЄНИ ПРАЦІ ТА ВИРОБНИЧОГО СЕРЕДОВИЩА. (ПРОПОЗИЦІЯ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОФСПЛОК УКРАЇНИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ)

Критична ситуація в Україні у сфері безпеки праці

Вона характеризується такими чинниками:

- безповоротними втратами економіки країни, яких вона зазнає через значну загальну захворюваність працівників з тимчасовою втратою працездатності, високі рівні виробничого травматизму, професійної захворюваності та інвалідизації, внаслідок чого держава втрачає кваліфікованого працівника, а натомість отримує особу, якій потрібно надавати соціальні послуги;

- незадовільним фінансуванням роботодавцями на підприємствах усіх форм власності заходів з охорони праці;

- розбалансованістю системи управління охороною праці в центральних органах виконавчої влади, обласних і міських держадміністраціях та органах місцевого самоврядування;

- багаторічною практикою приховування значної кількості нещасних випадків на виробництві від розслідування і обліку, або не завжди об'єктивну кваліфікацію їх як неповязаних з виробництвом;

- відсутністю об'єктивної інформації про реальний стан охорони праці, кількість нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

- зруйнованою системою трудової (промислової) медицини, що вкрай негативно впливає на виявлення профпатології і професійних захворювань на ранніх стадіях, відсутністю ефективної системи медичної і професійної реабілітації працівників (згортання регулярних профілактичних медичних оглядів, загальної диспансеризації працюючих, закриття більшості санаторіїв-профілакторіїв), що призводить до погіршення їх здоров'я, зниження

продуктивності праці, професійної непридатності, стримує інноваційний та інвестиційний розвиток провідних галузей економіки.

Правові, економічні і соціальні пріоритети державної політики у сфері охорони праці

Національна Стратегія охорони праці спрямовується на забезпечення:

- конституційного права працівників на безпечні і здорові умови праці, створення ефективної системи запобігання нещасним випадкам на виробництві і виникненню професійних захворювань;

- зменшення втрат економіки України в результаті виробничого травматизму і професійних захворювань, інвалідизації, внаслідок яких виробництво втрачає професійно підготовлені кадри, створення умов для забезпечення інноваційного розвитку економіки здоровими, продуктивними і професійними робітничими кадрами.

- створення належних гарантій соціального захисту потерпілих на виробництві та сімей загиблих на виробництві.

Відновлення комплексного управління охороною праці

Побудова належної системи охорони праці потребує відновлення вертикалі державних органів управління охороною праці. Для цього необхідно:

- поновити структурні підрозділи (управління, відділи, сектори тощо) у штатах галузевих міністерств, місцевих державних адміністрацій та органах місцевого самоврядування для координації роботи, методичного та інформаційного забезпечення заходів з охорони праці роботодавців, здійснення контролю за їх своєчасністю і повнотою проведення, зокрема за атестацією робочих місць за умовами праці, усуненням або істотним зменшенням негативної дії шкідливих виробничих факторів на робочих місцях;

- регулярно розглядати і оцінювати на засіданнях Рад з безпеки життєдіяльності всіх рівнів стан охорони праці в галузях промисловості, на підприємствах та приймати рішення щодо його поліпшення;

- законодавчо впроваджувати європейські стандарти і вимоги Конвенцій Міжнародної Організації Праці (МОП) у практику управління охороною праці;

- органам державного управління усіх рівнів реалізовувати політику заохочення роботодавців до організації внутрішнього корпоративного управління охороною праці на підприємствах, в акціонерних товариствах, холдингах та інших суб'єктах економічної діяльності;

- забезпечити підготовку у вищих навчальних закладах дипломованих спеціалістів з охорони праці, включення відповідних програм до курсу підготовки спеціалістів для галузей народного господарства та післядипломного навчання, затвердження відповідної загальнодержавної програми.

Реформа державного нагляду за станом охорони праці та його ефективне поєднання з контролем профспілок і роботодавців

- перегляд функцій центральних органів виконавчої влади у сфері державного нагляду за охороною праці, їх концентрація та приведення у відповідність з вимогами Конвенцій МОП з метою істотного підвищення ефективності нагляду;

- впровадження аудиту з охорони праці;

- у розвиток норм Закону України «Про престижність шахтарської праці» здійснити законодавче закріплення за технічною інспекцією праці профспілок частини повноважень державного нагляду за охороною праці на підприємствах, які вона використовувала до 1994 року з фінансуванням утримання відповідних штатів за рахунок Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Впровадження загальнодержавної системи запобігання виробничому травматизму і професійним захворюванням

Своєчасне виявлення та усунення причин виникнення виробничих травм і професійних захворювань, а також вжиття відповідних профілактичних заходів дозволяє значно знизити рівень виробничого травматизму та захворюваності, економічні втрати підприємств, зберегти здоров'я, високу професійну працездатність працівників.

Для організації системної роботи у цій сфері необхідно забезпечити:

- розробку сучасної технології соціально-гігієнічного моніторингу умов праці і здоров'я працюючих, яка б передбачала зокрема проведення комплексної атестації робочих місць не тільки за умовами праці, але і на їх відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці, оцінку та прогнозування професійних ризиків, створення та підтримування в актуальному стані відповідної єдиної інформаційної бази;

- розробку і запровадження на загальнодержавному, галузевому, регіональному рівнях, а також на рівні підприємств, установ, організацій системи запобігання (профілактики) виробничому травматизму і професійним захворюванням, з чіткими законодавчо визначеними завданнями і сферами відповідальності;

- забезпечення працівників засобами колективного та індивідуального захисту згідно з діючими нормами та колективними договорами;

- відновлення трудової (промислової) медицини, системи періодичних медичних оглядів, загальної диспансеризації працюючого населення, ранньої діагностики професійної патології та професійних захворювань на виробництві;

- фінансування роботодавцями заходів з охорони праці відповідно до вимог статті 19 Закону України «Про охорону праці»;

- проведення роботодавцями в установлені законодавством терміни атестації робочих місць на відповідність вимогам нормативно-правових актів з охорони праці та реалізацію заходів з поліпшення умов праці, усунення або істотного зменшення негативної дії шкідливих факторів виробництва на робочих місцях, приведення у відповідність з вимогами охорони праці режимів роботи, технічних засобів, у тому числі засобів індивідуального захисту, обладнання;

- підвищення економічної відповідальності власників підприємств за створення безпечних і здорових умов праці;

- впровадження економічних стимулів роботодавцю за створення належних умов праці;

- внесення змін до законодавства спрямованих на недопущення підміни офіційних трудових відносин цивільно-правовими угодами при виконанні робіт

підвищеної небезпеки, а також застосування інших нетипових видів найманої праці з метою виведення працівника з під дії Закону України «Про охорону праці», Кодексу Законів про працю України та інших нормативно-правових актів з охорони праці;

- удосконалення нормативно-правової бази з охорони праці, гармонізація її з Європейським законодавством.

Побудова сучасної системи реагування на випадки виробничого травматизму і професійного захворювання на основі:

– забезпечення об'єктивного і повного розслідування нещасних випадків на виробництві;

– удосконалення порядку розслідування нещасних випадків на виробництві, гострих професійних отруень і професійних захворювань, запровадження системи правових і організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення чесного і об'єктивного їх розслідування;

– запобігання масовим випадкам приховування нещасних випадків від розслідування і обліку;

– розвитку системи невідкладної медичної допомоги постраждалим на виробництві, їх лікування, медична та професійна реабілітація, повернення до професійної діяльності;

– підвищення адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення законних прав потерпілих, порядку обліку і розслідування випадків травматизму;

– забезпечення невідкладної медичної допомоги на виробництві;

– формування системи медичної та професійної реабілітації потерпілих на виробництві.

Створення єдиної державної інформаційної бази з охорони праці яка б включала:

- дані про виробничий травматизм, професійну захворюваність, атестацію робочих місць за умовами праці і на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці, про відповідні рівні ризику у галузях економічної діяльності, витрати на охорону праці, соціально-економічні втрати від виробничого травматизму та професійних захворювань, дані про підприємства (вітчизняні і зарубіжні) що виготовляють засоби індивідуального і колективного захисту, про наукові розробки у сфері охорони праці, та наукові заклади, які здійснюють такі розробки та інше.

Правове і науково-методичне забезпечення охорони праці

– встановити єдиний порядок атестації робочого місця і вдосконалити нормативну базу з її проведення;

– ратифікувати Конвенції МОП з питань охорони та гігієни праці;

– організувати розробки перспективних науково-дослідних робіт з охорони праці, зокрема з економічних аспектів виробничого травматизму та професійних захворювань, їх економічних наслідків для роботодавців і держави в цілому, розробку методик визначення вартості життя людини з метою розрахунку економічних втрат у результаті загибелі працівника на виробництві та інших;

– створити обласні інформаційно-методичні центри з охорони праці при обласних державних адміністраціях для надання консультативно-правової допомоги з питань охорони праці профспілковому активу, роботодавцям і працівникам підприємств;

– проводити регулярні перспективні наукові дослідження з охорони праці з метою вивчення:

а) впливу виробничого травматизму, захворювань, у тому числі професійних, і смертності працівників на економіку України; обсягів додаткових соціальних витрат держави;

б) оцінку необхідних витрат держави і роботодавців для забезпечення необхідного рівня професійної підготовки і стану здоров'я працюючих;

– забезпечити розробку і реалізацію спільних програм з наукового та науково-практичного співробітництва МОЗ з Фондом соціального страхування, об'єднаннями роботодавців щодо створення здорових та безпечних умов праці, поліпшення медичного обслуговування працюючих громадян України.

Удосконалення соціального захисту постраждалих та сімей загиблих на виробництві

Удосконалення соціального захисту постраждалих та сімей загиблих на виробництві – як одна із складових Національної стратегії з охорони праці передбачатиме:

– врахування при розробці рівня страхових тарифів для підприємств стану умов праці, наслідків травмування працівника та виникнення професійного захворювання;

– введення додаткових матеріальних виплат постраждалим на тривале стаціонарне лікування, придбання дорогоцінних ліків, медичну і професійну реабілітацію постраждалих та хворих з професійними захворюваннями;

– створення нових центрів з медичної і професійної реабілітації постраждалих на виробництві, в тому числі в структурі Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України;

– створення державної системи удосконалення і перепідготовки кадрів для її використання при медичній і професійній реабілітації постраждалих на виробництві;

– поступове збільшення розміру відшкодувань та компенсацій, а також пенсійного забезпечення потерпілим на виробництві.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Контрольні запитання

1. Коли було схвалено Концепцію Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки?
2. Що є основною метою Загальнодержавної цільової соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки?
3. Які способи розв'язання проблем у сфері охорони праці передбачає Загальнодержавна цільова програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки?
4. Які очікувані результати виконання Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки?
5. Які джерела фінансування Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки?
6. Які основні положення національної Стратегії поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища?
7. Які правові, економічні і соціальні пріоритети державної політики у сфері охорони праці визначає національна Стратегія поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища?
8. Якими чинниками характеризується критична ситуація в сфері охорони праці в Україні?
9. Що передбачає реформа державного нагляду за станом охорони праці та його ефективне поєднання з контролем профспілок і роботодавців?
10. На основі чого повинна будуватися сучасна система реагування на випадки виробничого травматизму і професійного захворювання?

Теми рефератів

1. Вимоги безпеки до лабораторних приміщень та обладнання для наукових досліджень.
2. Організація наукових досліджень та основні наукові проблеми в галузі охорони праці
3. Наукова база охорони праці. Національний науково-дослідний інститут промислової безпеки та охорони праці, галузеві науково-дослідні інститути з питань охорони праці, відділи та лабораторії з питань охорони праці галузевих науково-дослідних інститутів.
4. Програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.
5. Загальнодержавна (національна), галузеві, регіональні програми.
6. Аналіз професійного та виробничого ризиків.

7. Аналіз, прогнозування, профілактика травматизму та професійної захворюваності. Мета і методи аналізу.
8. Використання статистичної звітності і актів розслідування нещасних випадків і професійних захворювань в аналітичній роботі
9. Показники частоти та тяжкості травматизму
10. Автоматизовані системи управлінні охороною праці, обліку, аналізу та дослідження травматизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 889-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки» [Елек-тронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889-2011-p>
2. Атаманчук П.С. Основи охорони праці: навч. посіб. / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.П. Панчук, О.Г. Чорна.– К.: Центр учбової літератури, 2011.–224 с.
3. Гандзюк М.П. Основи охорони праці: підруч. / М.П.Гандзюк, Є.П. Желібо, М.О. Халімовський; 5-те видання / За ред. М.П. Гандзюка.– К.:Каравелла, 2011.– 384 с.
4. Зеркалов Д.В. Охорона праці в галузі. Загальні вимоги: навч. посіб. / Д.В. Зеркалов.– К.: Основа, 2011.–511 с.
5. Охорона праці в галузі: навч. посіб. / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.П. Панчук, Р.М. Білий .– К.: Центр учбової літератури, 2013.– 322 с.

ТЕМА 7 ОСНОВНІ ЗАХОДИ ПОЖЕЖНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НА ГАЛУЗЕВИХ ОБ'ЄКТАХ

- 7.1 Категорії приміщень і будівель за вибухопожежною і пожежною небезпекою.
- 7.2 Класифікація будівель і споруд за ступенем вогнестійкості.
- 7.3 Основні причини виникнення горючого середовища і загорання в електричному устаткуванні.
- 7.4 Утримання евакуаційних шляхів і виходів.
- 7.5 Експертиза проектної документації на пожежну безпеку.
- 7.6 Первинні засоби гасіння пожеж.
- 7.7 Оснащення об'єктів первинними засобами пожежогашіння.
- 7.8 Забезпечення безпечної евакуації персоналу.

7.1. КАТЕГОРІЇ ПРИМІЩЕНЬ І БУДІВЕЛЬ ЗА ВИБУХОПОЖЕЖНОЮ І ПОЖЕЖНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ

Основою для встановлення нормативних вимог щодо конструктивних та планувальних рішень на промислових об'єктах, а також інших питань забезпечення їх вибухопожежобезпеки є визначення категорій приміщень та будівель виробничого, складського та невиробничого призначення за вибухопожежною та пожежною небезпекою.

Категорія пожежної небезпеки приміщення (будівлі, споруди) – це класифікаційна характеристика пожежної небезпеки об'єкта, що визначається кількістю і пожежонебезпечними властивостями речовин і матеріалів, які знаходяться (обертаються) в них з урахуванням особливостей технологічних процесів розміщених в них виробництв.

Відповідно до *НАПБ Б.03.002-2007* приміщення за вибухопожежною та пожежною небезпекою поділяють на п'ять категорій (А, Б, В, Г, Д). Якісним критерієм вибухопожежної небезпеки приміщень (будівель) є наявність в них речовин з певними показниками вибухопожежної небезпеки. Кількісним критерієм визначання категорії є надмірний тиск (Р), який може розвинутиися при вибуховому загорянні максимально можливого скупчення (навантаження) вибухонебезпечних речовин у приміщенні.

Категорія А (вибухопожежонебезпечна)

Приміщення, в яких знаходяться горючі гази (ГГ), легкозаймисті рідини (ЛЗР) з температурою спалаху не більше 28°C у такій кількості, що можуть утворювати вибухонебезпечні газопароповітряні суміші, у разі займання яких розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху у приміщенні, який перевищує 5 кПа.

Речовини і матеріали, здатні вибухати і горіти при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним, у такій кількості, що розрахунковий надлишковий тиск вибуху в приміщенні перевищує 5 кПа.

Категорія Б (вибухопожежонебезпечна)

Приміщення, в яких знаходяться горючий пил, волокна, легкозаймисті рідини з температурою спалаху більше 28°C, горючі рідини (ГР) у такій кількості, що можуть утворювати вибухонебезпечні пилоповітряні або пароповітряні суміші, у разі займання яких розвивається розрахунковий надлишковий тиск вибуху у приміщенні, що перевищує 5 кПа.

Категорія В (пожежонебезпечна)

Приміщення, в яких знаходяться горючі гази (ГГ), легкозаймисті, горючі і важкогорючі рідини, а також речовини та матеріали, які здатні при взаємодії з водою, киснем повітря або один з одним вибухати і горіти або тільки горіти; горючий пил і волокна, тверді горючі та важкогорючі речовини і матеріали, за умови, що приміщення, в яких вони знаходяться (обертаються), не відносяться до категорій А, Б і питома пожежна навантага для твердих і рідких легкозаймистих та горючих речовин на окремих ділянках¹ площею не менше 10 м² кожна перевищує 180 МДж/м²

Категорія Г

Приміщення, в яких знаходяться негорючі речовини і матеріали у гарячому, розпеченому або розплавленому стані, процес обробки яких супроводжується виділенням променистого тепла, іскор та полум'я; горючі гази (ГГ), рідини та тверді речовини, що спалюються або утилізуються як паливо

Категорія Д

Приміщення, в яких знаходяться речовини і матеріали, що зазначені вище для категорій приміщень А, Б, В (крім горючих газів) у такій кількості, що їх питома пожежна навантага для твердих і рідких горючих речовин на окремих ділянках площею не менше 10 м² кожна не перевищує 180 МДж/м², а також, негорючі речовини і/або матеріали в холодному стані, за умови, що приміщення, в яких знаходяться (обертаються) вищевказані речовини і матеріали, не відносяться до категорій А, Б і В.

Після визначення категорії приміщень за вибухопожежною та пожежною небезпекою визначається категорія будівель у цілому.

В окремих випадках за вибухопожежною і пожежною небезпекою категоруються не весь будинок, а його протипожежні відсіки, які є частинами будинку та відокремлені один від одного протипожежною стіною за всією висотою та шириною (або довжиною) будинку. При цьому такі протипожежні стіни повинні спиратися на фундаменти або фундаментні балки і перетинати всі конструкції та поверхи будинку.

Будинок (протипожежний відсік) відноситься до категорії А, якщо в ньому сумарний об'єм приміщень категорії А перевищує 5% загального об'єму будинку (протипожежного відсіку).

Будинок або протипожежний відсік відносять до категорії Б, якщо одночасно виконуються дві умови:

будинок або протипожежний відсік не відносять до категорії А;

сумарний об'єм приміщень категорій А і Б перевищує 5 % об'єму будинку або протипожежного відсіку.

Будинок або протипожежний відсік відноситься до категорії В, якщо одночасно виконуються дві умови:

будинок або протипожежний відсік не відносять до категорій А або Б;

сумарний об'єм приміщень категорій А, Б і В перевищує 5 % (10 %, якщо в будинку відсутні приміщення категорій А і Б) об'єму будинку або протипожежного відсіку.

Будинок або протипожежний відсік відносять до категорії Г, якщо одночасно виконуються дві умови:

будинок або протипожежний відсік не відносять до категорій А, Б або В;

сумарний об'єм приміщень категорій А, Б, В і Г перевищує 5 % об'єму будинку або протипожежного відсіку.

Будинок або протипожежний відсік відносять до категорії Д, якщо він не відноситься до категорій А, Б, В або Г.

7.2. КЛАСИФІКАЦІЯ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД ЗА СТУПЕНЕМ ВОГНЕСТІЙКОСТІ

Потенційна пожежна небезпека будівель та споруд залежить як від кількості та властивостей матеріалів, що знаходяться усередині, так і від горючості та здатності чинити опір дії пожежі будівельних конструкцій, яка характеризується їх вогнестійкістю.

Ступінь вогнестійкості – це нормована характеристика вогнестійкості будинків і споруд, що визначається межею вогнестійкості основних будівельних конструкцій.

Вогнестійкість (вогнетривкість) – здатність конструкції зберігати несучі та (або) огорожувальні функції в умовах пожежі.

Ступінь вогнестійкості будівель та споруд залежить від меж вогнестійкості будівельних конструкцій та меж поширення вогню по них.

Межа вогнестійкості конструкцій – показник вогнестійкості конструкції, який визначається часом від початку вогневого випробування за стандартного температурного режиму до настання одного з нормованих для цієї конструкції граничних станів з вогнестійкості.

До граничного стану належать:

- втрата несучої здатності (R);
- втрата цілісності (E);
- втрата теплоізолювальної здатності (I).

Втрата несучої здатності визначається заваленням конструкції або виникненням її граничних деформацій.

Втрата цілісності – це вид граничного стану конструкції за вогнестійкістю, що характеризується утворенням у конструкціях наскрізних тріщин або наскрізних отворів, через які проникають продукти горіння або полум'я.

Втрата теплоізолювальної здатності – вид граничного стану конструкції за вогнестійкістю, що характеризується підвищенням температури на поверхні, що не обігрівається, до встановлених граничних значень. Вона визначається підвищенням температури на поверхні конструкції, що не обігрівається, в середньому більше ніж на 140 °С або в будь-якій точці цієї поверхні – більше ніж на 180 °С у порівнянні з температурою конструкції до випробування.

Для колон, балок, ферм, стовпів межа вогнестійкості визначається тільки втратою несучої здатності конструкцій. Для зовнішніх несучих стін та покриттів – втратою несучої здатності та цілісності. Для ненесучих внутрішніх стін та перегородок – втратою цілісності та теплоізолювальної здатності. Для несучих внутрішніх стін та протипожежних перешкод – всіма трьома граничними станами.

Фактичні межі вогнестійкості визначаються у більшості випадків експериментальним шляхом. Суть методу випробувань конструкцій на вогнестійкість полягає в тому, що зразок конструкції, нагрівають у спеціальній печі та одночасно піддають дії нормативних навантажень. При цьому визначають тривалість часу від початку випробувань до з'явлення одного з граничних станів.

Для випробування будівельних конструкцій на вогнестійкість дані про температури на реальних пожежах були покладені в основу температурних режимів, прийнятих стандартами низкою держав світу. Як результат, Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) була рекомендована стандартна температурна крива.

Фактичні температури на пожежах бувають вищі або нижчі вказаних стандартною температурною кривою, яку необхідно розглядати як усереднений температурний режим для співставлення даних про вогнестійкість будівельних конструкцій.

Під час випробувань температура у вогневій камері печі змінюється за часом саме за стандартною температурною кривою. Температуру в печі вимірюють не менше, ніж у п'ятих точках за допомоги термопар. Нагрівання зразків конструкцій виконують згідно з реальними вимогами до роботи конструкцій та можливими напрямками дії вогню при пожежі. Тому при випробуванні колони, як правило, обігрівають з чотирьох боків; балки – з трьох; покриття – з боку нижньої поверхні; стіни, перегородки, двері – з одного боку.

Випробують не менш двох однакових серійно або спеціально виготовлених зразків у спеціальних випробувальних установках.

Межею розповсюдження вогню будівельними конструкціями визначають розміри пошкодження конструкції у сантиметрах внаслідок її горіння за межами зони нагрівання – у **контрольній зоні**.

Будівлі та споруди за **вогнестійкістю** поділяються на ступені (ДБН В.1.1-7-2002), які визначаються мінімальними межами вогнестійкості основних будівельних конструкцій та максимальними межами розповсюдження по них вогню.

Ці Норми встановлюють пожежно-технічну класифікацію будівельних матеріалів, конструкцій, протипожежних перешкод, зовнішніх пожежних драбин, сходів та сходових кліток, будинків і споруд (надалі – будинків), приміщень, а також загальні вимоги щодо забезпечення безпеки людей у разі виникнення пожежі, пожежної безпеки конструктивних та об'ємно-планувальних рішень, обладнання будинків, приміщень інженерно-технічними засобами захисту від пожежі. Норми поширюються на нове будівництво, розширення, реконструкцію, технічне переоснащення, реставрацію, капітальний ремонт будинків і приміщень різного призначення.

Вимоги щодо забезпечення пожежної безпеки під час експлуатації будинків і приміщень встановлюються відповідними нормативними документами (НД) системи стандартизації та нормування в будівництві, а також нормативно-правовими актами з питань пожежної безпеки.

Межі вогнестійкості та межі розповсюдження вогню по будівельних конструкціях визначаються на основі випробування зразків у спеціальних печах. Мінімальні межі вогнестійкості та максимальні межі розповсюдження вогню по будівельних конструкціях залежно від ступеня вогнестійкості будівель та споруд приведені у ДБН В 1.1-7-2002 «Пожежна безпека об'єктів будівництва», який передбачає вісім ступенів вогнестійкості – I, II, III, IIIa, IIIб, IV, IVa, V (табл. 2.7.1).

Таблиця 7.1. Конструктивні характеристики будинків залежно від їх ступеня вогнестійкості

Ступінь вогнестійкості	Конструктивні характеристики
I, II	Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з природних або штучних кам'яних матеріалів, бетону, залізобетону із застосуванням листових і плитних негорючих матеріалів
III	Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з природних або штучних кам'яних матеріалів, бетону, залізобетону. Для перекриттів дозволяється застосовувати дерев'яні конструкції, захищені штукатуркою або негорючими листовими, плитними матеріалами або матеріалами груп горючості Г1, Г2. До елементів покриттів не висуваються вимоги щодо межі вогнестійкості, поширення вогню, при цьому елементи горищного покриття з деревини повинні мати вогнезахисну обробку
IIIa	Будинки переважно з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з металевих незахищених конструкцій. Огороджувальні конструкції – з металевих профільованих листів або інших негорючих листових матеріалів з негорючим утеплювачем або утеплювачем груп горючості Г1, Г2
IIIб	Будинки переважно одноповерхові з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з деревини, піддані вогнезахисній обробці. Огороджувальні конструкції виконують із застосуванням деревини або матеріалів на її основі. Деревина та інші матеріали груп горючості Г3, Г4 огорожувальних конструкцій мають бути піддані вогнезахисній обробці або захищені від дії вогню та високих температур

IV	Будинки з несучими та огорожувальними конструкціями з деревини або інших горючих матеріалів, захищених від дії вогню та високих температур штукатуркою або іншими листовими, плитними матеріалами. До елементів покриттів не висуваються вимоги щодо межі вогнестійкості та межі поширення вогню, при цьому елементи горищного покриття з деревини повинні мати вогнезахисну обробку
IVa	Будинки переважно одноповерхові з каркасною конструктивною схемою. Елементи каркаса – з металевих незахищених конструкцій. Огорожувальні конструкції – з металевих профільованих листів або інших негорючих матеріалів з утеплювачем груп горючості Г3, Г4
V	Будинки, до несучих і огорожувальних конструкцій яких не висуваються вимоги щодо межі вогнестійкості та межі поширення вогню

Лати дахів та крокви у будівлях із горищами, перегородки, підлоги, облицювання стін, перегородок та підлоги, а також двері, ворота, рами вікон і ліхтарів у будівлях усіх ступенів вогнестійкості можуть бути виконані з горючих матеріалів. Облицювання горючими матеріалами поверхонь конструкцій у коридорах, сходових клітках, вестибюлях, холах та фойє будівель (за виключенням будівель V ступеня вогнестійкості), а також улаштування в зазначених приміщеннях підлоги із горючих матеріалів не допускається.

Металеві засклені перегородки допускається застосовувати у будівлях усіх ступенів вогнестійкості. Каркаси підвісних стель повинні виконуватися із негорючих матеріалів.

Підвісні стелі (за виключенням улаштованих у загальних коридорах, на сходах сходових кліток, вестибюлях, холах I–IV ступенів вогнестійкості) допускається заповнювати горючими матеріалами.

Противопожежні перешкоди у будівлях та приміщеннях, до яких належать протипожежні стіни, перегородки, перекриття, двері, ворота, люки, тамбури, шлюзи та вікна, повинні виконуватися із негорючих матеріалів.

Заповнення отворів у протипожежних перешкодах, конструкціях огорож шахт та ніш для комунікацій (протипожежні двері, люки та інші пристрої) допускається виконувати із важкогорючих матеріалів. Загальна площа отворів не повинна перевищувати 25 % площі протипожежних перешкод. Протипожежні двері та ворота у протипожежних перешкодах повинні мати пристосування для самозакриття та ущільнювачі у стулках. Протипожежні вікна не повинні відкриватися.

Усі виробничі приміщення та зовнішні установки (у яких експлуатується електрообладнання) розташовані зовні приміщення відкрито або під навісом за сітчастими чи решітчастими огорожами Правилами улаштування електроустановок ПУЕ-86 діляться за вибухонебезпекою на класи вибухонебезпечних зон. Клас вибухонебезпечної зони, відповідно до якого вибирається електрообладнання, визначають технологи спільно із спеціалістами-електриками проектною або експлуатуючою організацією.

7.3. ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ГОРЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА І ЗАГОРАННЯ В ЕЛЕКТРИЧНОМУ УСТАТКУВАННІ

Горюче середовище є обов'язковою передумовою виникнення пожежі. Пожежі або вибухи в будівлях та спорудах можуть виникати або через вибух устаткування, що в них знаходиться, або внаслідок пожежі чи вибуху безпосередньо в приміщенні, де використовуються горючі речовини та матеріали. Залежно від агрегатного стану та ступеня подрібненості речовин, горюче середовище може утворюватися твердими речовинами, легкозаймистими та горючими рідинами, горючим пилом та горючими газами.

Тверді горючі речовини, що зберігаються у приміщеннях та на складах, застосовуються у технологічному процесі, утворюють разом із повітрям стійке горюче середовище. Вони, як правило, не ізолюються від кисню повітря і можуть горіти безпосередньо у будівлях, приміщеннях, машинах та апаратах. Прикладами можуть бути паперові та книжкові фабрики, деревообробні комбінати, швацькі підприємства, склади та квартири.

При проведенні аналізу пожежної небезпеки такого середовища слід враховувати кількість матеріалів, інтенсивність та тривалість можливого горіння.

Легкозаймисті та горючі рідини знаходять застосування у багатьох технологіях. З метою прискорення хімічних реакцій за участю цих рідин можуть штучно створюватися високі температури, підвищений тиск або вакуум, що обов'язково повинно враховуватись під час аналізу пожежної небезпеки. Необхідно детально вивчати причини утворення горючого середовища такого роду на усіх стадіях технологічного процесу: зливання, наливання, перекачування рідин, а також усередині апаратів, трубопроводів, сховищ.

Виникнення пожежонебезпечного горючого середовища усередині апаратів з легкозаймистими та горючими рідинами можливе за наявності пароповітряного простору та температури у діапазоні температурних меж спалахування.

При обробці низки твердих речовин (деревини, бавовни, ін.) утворюється горючий пил, який перебуває у зваженому стані в повітрі або осідає на будівельних конструкціях, машинах, устаткуванні. При цьому як у першому, так і в другому випадку пил знаходиться в повітряному середовищі.

Таким чином, у суміші з повітрям горючий пил утворює горюче середовище підвищеної небезпеки, а також може вибухати.

Горюче середовище у приміщеннях виникає в разі виходу пилу через нещільності апаратів та трубопроводів, а всередині апаратів та трубопроводів – коли співвідношення горючого пилу з повітрям складає вибухонебезпечну концентрацію.

Під час аналізу пожежної небезпеки технологій, в яких спостерігається утворення горючого пилу, слід додатково встановлювати його походження (органічний чи неорганічний), розмір частинок (ступінь здрібнення) та умови його займання та горіння (в окремих випадках – і вибуху).

Горючі гази мають здатність проникати через незначні нещільності та тріщини. Тому їх зберігають у герметичних посудинах і апаратах. Але в разі пошкоджень або порушень правил експлуатації останніх, гази можуть виходити у навколишнє середовище і утворювати з повітрям пожежовибухонебезпечні суміші.

У середині апаратів гази можуть утворювати горюче- та вибухонебезпечне середовище, коли вони досягають вибухонебезпечних концентрацій при певних співвідношеннях з киснем повітря.

Під час аналізу пожежовибухонебезпеки технологічного устаткування необхідно також оцінювати можливість утворення вибухонебезпечного середовища при параметрах стану, відмінного від нормального.

Враховуючи поширеність та небезпеку пожеж, що виникають унаслідок теплового прояву електричного струму, розглянемо детальніше причини загорянь в електричному устаткуванні та установках.

Причини загорянь кабелів і проводів:

- ❖ *Перегрів від короткого замикання між жилами кабелів, жилами кабелю та землею, який можливий внаслідок:*
  - пробою ізоляції підвищеною напругою, в тому числі від перевантаження, викликаного блискавкою;
  - пробою ізоляції в місці механічного пошкодження в процесі експлуатації;
  - пробою ізоляції при виникненні мікротріщин внаслідок заводського дефекту;
  - пробою ізоляції від її старіння;
  - пробою ізоляції в місці локального зовнішнього чи внутрішнього перегрівання;
  - пробою ізоляції в місці локального підвищення вологості або агресивності середовища;
  - випадкового або навмисного з'єднання струмопровідних жил кабелів та проводів між собою чи з'єднання струмопровідних жил із землею.
- ❖ *Перегрів від струмового перевантаження, який може статися у таких випадках:*
  - підключення споживача завищеної потужності;
  - появи значного струму витoku між струмопровідними проводами, між струмопровідними проводами та землею;
  - підвищення навколишньої температури на ділянці або в одному місці, погіршення тепловідводу чи вентиляції.
- ❖ *Перегрів у місцях перехідних опорів, який може виникнути при:*
  - послабленні контактного тиску в місці з'єднання двох або більше струмопровідних жил, що призводить до значного підвищення перехідного опору;
  - окисненні у місцях з'єднання провідників електричного струму.

Причини виникнення загорянь у електронагрівальних приладах, апаратах, устаткуванні:

- ❖ *Перегрів приладів, апаратів та устаткування від замикання електронагрівальних елементів* внаслідок:
  - руйнування ізоляції від її старіння;
  - руйнування електроізоляційних елементів від зовнішньої механічної дії;
  - пробою електроізоляції конструктивних елементів підвищеною напругою живлення;
  - окиснення та послаблення контактного тиску в місцях підімкнення струмопровідних елементів, що викликає значне підвищення перехідного опору;
  - википання води чи іншої рідини, яка підлягає нагріванню, що призводить до деформації та зруйнування нагрівача;
  - нашарування струмопровідного забруднення між струмопровідними конструктивними елементами.
- ❖ *Загоряння від електронагрівальних приладів* бувають у разі:
  - теплового опромінювання горючих речовин від поверхні електронагрівальних приладів;
  - попадання горючих речовин на нагріту поверхню електронагрівальних приладів, апаратів, устаткування;
  - недотримання безпечних відстаней від нагрітих поверхонь таких приладів до горючих матеріалів.

Причини, загоряння освітлювальної апаратури:

- ❖ *Перегрів від електричного пробою*, який може виникнути в разі:
  - зниження електроізоляційних якостей конструктивних елементів;
  - механічного зміщення струмопровідних елементів до взаємного зіткнення різними потенціалами;
  - послаблення контактного тиску та підвищення перехідного опору в місцях підімкнення проводів та джерел світла;
  - використання джерел світла завищеної потужності;
  - окиснення поверхонь, що контактують, і підвищення перехідного опору у місцях підімкнення джерел світла (ламп у цоколі, патроні, лампотримачі) до живильної напруги.
- ❖ *Перегрів у елементах пускорегулювальної апаратури люмінесцентних ламп та ламп типу ДРЛ* внаслідок:
  - електричного пробою конденсатора, що призводить до струмового пробою дроселя;
  - погіршення природного охолодження елементів конструкції освітлювача, зокрема дроселя, при сильному запиленні або неправильному встановленні;
  - «залипання» стартера, що спричиняє струмові перевантаження дроселя;
  - «залипання» стартера, яке спричиняє розплавлення електропроводів, перегрів цоколя лампи та лампотримача;

- підвищеного розсіювання потужності у дроселі внаслідок послаблення кріплення магнітного осердя;
- міжвиткового замикання у трансформаторі для безстартерних схем пуску та живлення.

Основні причини виникнення загорянь електродвигунів, генераторів та трансформаторів:

- ❖ *Перегрів від коротких замикань в обмотках та на корпус, який виникає, коли має місце:*
  - міжвитковий пробій ізоляції від старіння;
  - міжвитковий пробій в одній обмотці електроізоляції підвищеною напругою;
  - міжвитковий пробій ізоляції в місці виникнення мікротріщин при наявності заводського дефекту;
  - міжвитковий пробій ізоляції під впливом вологи або агресивного середовища;
  - міжвитковий пробій електроізоляції, що виникає внаслідок впливу локального зовнішнього чи внутрішнього перегріву;
  - міжвитковий пробій ізоляції при механічному пошкодженні;
  - пробій ізоляції обмоток на корпус підвищеною напругою;
  - пробій ізоляції обмоток на корпус у разі її старіння;
  - пробій ізоляції обмоток на корпус від механічного пошкодження електроізоляції;
  - пробій ізоляції обмоток на корпус під впливом вологи чи агресивного середовища;
  - пробій ізоляції обмоток на корпус від зовнішнього чи внутрішнього перегріву.
- ❖ *Перегрів від струмового перевантаження, який може спостерігатися у таких випадках:*
  - гальмування ротора у підшипниках від механічного спрацювання та відсутності змащення;
  - роботи трифазного електродвигуна на двох фазах;
  - роботи електродвигуна у разі зниженої живильної напруги при номінальному навантаженні на валу;
  - підвищеної напруги живлення;
  - тривалої безперервної роботи під максимальним навантаженням;
  - порушення охолодження;
  - завищення частоти реверсування електродвигунів;
  - порушення режиму пуску.
- ❖ *Перегрів від іскріння у контактних кільцях та колекторі, який можливий за умов:*
  - забруднення, окиснення контактних кілець, колектора;
  - механічного спрацювання контактних кілець, колектора та щіток, що може призвести до послаблення контактного тиску;
  - механічного пошкодження контактних кілець, колектора та щіток;

- порушення місць установлення струмознімальних елементів на колекторі;
- перевантаження на валу (для електродвигунів);
- струмового перевантаження в ланцюзі генератора.

Причини загорянь у розподільних пристроях, електричних апаратах пуску, перемикачів, керування та захисту:

- ❖ *Перегрів обмотки електромагніту при міжвитковому замиканні через пробій ізоляції* внаслідок:
  - її старіння;
  - підвищеної напруги;
  - виникнення мікротріщин як виробничого дефекту;
  - механічного пошкодження в процесі експлуатації;
  - локального зовнішнього перегріву від контактів, що іскрять;
  - підвищеної вологості або агресивності середовища.
- ❖ *Перегрів від струмового перевантаження в обмотці електромагніту, коли має місце:*
  - підвищена напруга живлення обмотки електромагніту;
  - підвищена частота (кількість) вмикань–вимикань;
  - періодичне недотягнення рухомої частини осердя до замикання магнітної системи при механічних пошкодженнях конструктивних пристроїв;
  - тривалий розімкнутий стан магнітної системи при вмиканні під напругою обмотки.
- ❖ *Перегрів конструктивних елементів* внаслідок:
  - окиснення в місцях підімкнення струмопровідних провідників та елементів, що призводить до значного підвищення перехідного опору;
  - послаблення контактного тиску в місцях підімкнення струмопровідних елементів;
  - іскріння робочих контактів при спрацюванні контактних поверхонь;
  - іскріння робочих контактів при окисненні контактних поверхонь;
  - іскріння робочих контактів у разі перекосів контактних поверхонь, що призводить до підвищення контактного опору в місцях контактування;
  - сильного іскріння нормальних робочих контактів при вилучених іско-, дугогасниках;
  - іскріння в разі електричного пробоя проводів на корпус.

Причини загоряння від запобіжників:

- нагрівання в місцях робочих контактів від зниження контактного тиску та зростання перехідного опору;
- нагрівання у місцях робочих контактів від окиснення;
- розбризкування частинок розплавленого металу плавкої вставки при руйнуванні корпусу запобіжника, викликаному застосуванням нестандартних плавких уставок («жучків»);
- розбризкування частинок розплавленого металу нестандартних відкритих плавких уставок.

Значна кількість пожеж від теплового прояву електричного струму трапляється внаслідок використання саморобних електронагрівальних приладів, недотримання безпечних відстаней, експлуатації несправного електроустаткування, неправильного вибору його виконання (ступеня захисту) залежно від класів зон.

7.4. УТРИМАННЯ ЕВАКУАЦІЙНИХ ШЛЯХІВ І ВИХОДІВ

Евакуаційні шляхи і виходи повинні утримуватися вільними, нічим не захащуватися і у разі виникнення пожежі забезпечувати безпеку під час евакуації всіх людей, які перебувають у приміщеннях будівель та споруд.

Кількість та розміри евакуаційних виходів з будівель і приміщень, їх конструктивні й планувальні рішення, умови освітленості, забезпечення незадимленості, протяжність шляхів евакуації, їх облицювання (оздоблення) повинні відповідати протипожежним вимогам будівельних норм.

У разі розміщення технологічного, експозиційного та іншого обладнання у приміщеннях мають бути забезпечені евакуаційні проходи до сходових кліток та інших шляхів евакуації відповідно до будівельних норм.

У приміщенні, яке має один евакуаційний вихід, дозволяється одночасно розміщувати (дозволяється перебування) не більше 50 осіб.

Двері на шляхах евакуації повинні відчинятися в напрямку виходу з будівель (приміщень).

Допускається улаштування дверей з відчиненням усередину приміщення у разі одночасного перебування в ньому не більше 15 осіб, а також у санвузлах, з балконів, лоджій, площадок зовнішніх евакуаційних сходів (за винятком дверей, що ведуть у повітряну зону незадимлюваної сходової клітки).

При наявності людей у приміщенні двері евакуаційних виходів можуть замикатися лише на внутрішні запори, які легко відмикаються.

Килими, килимові доріжки й інші покриття підлоги у приміщеннях з масовим перебуванням людей повинні надійно кріпитися до підлоги і бути малонебезпечними щодо токсичності продуктів горіння, а також мати помірну димоутворюючу здатність.

На сходових маршах і площадках мають бути справні огорожі з поручнями, котрі не повинні зменшувати встановлену будівельними нормами ширину сходових маршів і площадок.

У сходових клітках (за винятком незадимлюваних) дозволяється встановлювати прилади опалення, у тому числі на висоті 2,2 м від поверхні проступів та сходових площадок, сміттепроводи, поверхові сумісні електрощити, поштові скриньки та пожежні крани за умови, що це обладнання не зменшує нормативної ширини проходу сходовими площадками та маршами. У незадимлюваних сходових клітках допускається встановлювати лише прилади опалення.

Сходові клітки, внутрішні відкриті та зовнішні сходи, коридори, проходи та інші шляхи евакуації мають бути забезпечені евакуаційним освітленням відповідно до вимог будівельних норм та правил улаштування електроустановок.

Світильники евакуаційного освітлення повинні вмикатися з настанням сутінків у разі перебування в будівлі людей.

Шляхи евакуації, що не мають природного освітлення, мають постійно освітлюватися електричним світлом (у разі наявності людей).

У готелях, театральних-видовищних, лікувальних закладах, приміщеннях інших громадських і допоміжних будівель, де можуть перебувати одночасно більше 100 осіб, у виробничих приміщеннях без природного освітлення за наявності більше 50 працюючих (або якщо площа перевищує 150 м²), а також в інших випадках, зазначених у нормативних документах, евакуаційні виходи повинні бути позначені світловими покажчиками з написом «Вихід» білого кольору на зеленому фоні, приєднаними до джерела живлення евакуаційного (аварійного) освітлення, або такими, що перемикаються на нього автоматично у разі зникнення живлення на їх основних джерелах живлення.

Світлові покажчики «Вихід» повинні постійно бути справними. У глядачевих, виставочних та інших подібних приміщеннях (залах) їх слід вмикати на весь час перебування людей (проведення заходу).

На випадок вимкнення електроенергії обслуговуючий персонал будівель, де у вечірній та нічний час можливе масове перебування людей (театри, кінотеатри, готелі, гуртожитки, ресторани, лікарні, інтернати, дитячі дошкільні заклади та ін.), повинен мати електричні ліхтарі. Кількість ліхтарів визначається адміністрацією, виходячи з особливостей об'єкта, наявності чергового персоналу, кількості людей у будівлі (але не менше одного ліхтаря на кожного працівника, який чергує на об'єкті у вечірній або нічний час).

Не допускається:

- ◆ улаштовувати на шляхах евакуації пороги, виступи, турнікети, розсувні, підйомні двері, такі двері, що обертаються, та інші пристрої, які перешкоджають вільній евакуації людей;

- ◆ захарашувати шляхи евакуації (коридори, проходи, сходові марші і площадки, вестибюлі, холи, тамбури тощо) меблями, обладнанням, різними матеріалами та готовою продукцією, навіть якщо вони не зменшують нормативну ширину;

- ◆ забивати, заварювати, замикати на навісні замки, болтові з'єднання та інші запори, що важко відчиняються зсередини, зовнішні евакуаційні двері будівель;

- ◆ застосовувати на шляхах евакуації (крім будівель V ступеня вогнестійкості) горючі матеріали для облицювання стін і стель, а також сходів та сходових площадок;

- ◆ розташовувати у тамбурах виходів, за винятком квартир та індивідуальних житлових будинків, гардероби, вішалки для одягу, сушарні, пристосовувати їх для торгівлі, а також зберігання, у тому числі тимчасового, будь-якого інвентаря та матеріалу;

- ◆ захарашувати меблями, устаткуванням та іншими предметами двері, люки на балконах і лоджіях, переходи в суміжні секції та виходи на зовнішні евакуаційні драбини;

- ◆ знімати встановлені на балконах (лоджіях) драбини;
- ◆ улаштовувати у сходових клітках приміщення будь-якого призначення, у т.ч. кіоски, ларки, а також виходи з вантажних ліфтів (підйомників), прокладати промислові газопроводи, трубопроводи з ЛЗР та ГР, повітроводи;
- ◆ улаштовувати у загальних коридорах комори і вбудовані шафи, за винятком шаф для інженерних комунікацій; зберігати в шафах (нішах) для інженерних комунікацій горючі матеріали, а також інші сторонні предмети;
- ◆ розташовувати в ліфтових холах комори, кіоски, ларки тощо;
- ◆ встановлювати телекамери в проходах таким чином, щоб вони перешкоджали евакуації людей;
- ◆ робити засклення або встановлення жалюзі і отворів повітряних зон у незадимлюваних сходових клітках;
- ◆ знімати передбачені проектом двері вестибюлів, холів, тамбурів і сходових кліток;
- ◆ замінити армоване скло на звичайне у дверях та фрамугах всупереч передбаченому за проектом;
- ◆ знімати пристрої для самозачинення дверей сходових кліток, коридорів, холів, тамбурів тощо, а також фіксувати самозакривні двері у відчиненому положенні;
- ◆ зменшувати нормативну площу фрамуг у зовнішніх стінах сходових кліток або закладати їх;
- ◆ розвішувати у сходових клітках на стінах стенди, панно тощо.

7.5 ЕКСПЕРТИЗА ПРОЕКТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ НА ПОЖЕЖНУ БЕЗПЕКУ

Порядок проведення експертизи проектної та іншої документації на пожежну безпеку визначає терміни проведення експертизи (перевірки) проектної та іншої документації на нове будівництво, реконструкцію, розширення, технічне переоснащення об'єктів виробничого та іншого призначення, впровадження нових технологій, випуск пожежонебезпечної продукції на відповідність цієї документації нормативним актам з пожежної безпеки, а також повноваження органів державного пожежного нагляду щодо проведення експертизи, взаємовідносини між ними і замовником та автором проекту.

Експертизі підлягають усі типові проекти, проекти, робочі проекти на нове будівництво, реконструкцію, розширення, технічне переноснащення будівель та споруд, документація на випуск пожежонебезпечної продукції незалежно від форм власності та джерел фінансування.

Основними завданнями експертизи є виявлення відхилень від вимог діючих нормативних актів з пожежної безпеки; визначення достатності і якості проектних рішень щодо забезпечення пожежної безпеки.

Експертиза виконується центральним, територіальними й місцевими органами державного пожежного нагляду. Для проведення експертизи можуть

залучатися вищі навчальні заклади та інші установи, а також окремі учені, висококваліфіковані фахівці.

7.6. ПЕРВИННІ ЗАСОБИ ГАСІННЯ ПОЖЕЖ

Первинні засоби пожежогасіння призначені для гасіння пожеж у початковій стадії їх розвитку силами персоналу підприємства до прибуття штатних підрозділів пожежної охорони, а також – ліквідації невеликих осередків пожеж. Вони є у всіх виробничих приміщеннях, цехах, складах, лабораторіях, майстернях і передаються під охоронну відповідальність безпосередньо керівникам цих об'єктів або іншим посадовим особам з числа інженерно-технічних працівників.

До первинних засобів гасіння пожежі належать вогнегасники, як ручні так і пересувні, бочки з водою, відра, сокири, багри, лопати, ящики з піском, азбестові полотна, повстяні мати, шерстяні ковдри, ломи, пилки тощо.

На промислових підприємствах застосовуються в основному пінні, рідинні, вуглекислотні, вуглекислотно-брометилові, аерозольні та порошкові вогнегасники.

При правильній експлуатації, належному технічному обслуговуванні та кваліфікованому застосуванні вогнегасники є ефективним первинним засобом гасіння пожеж. Користування поданими відомостями допоможе підвищити рівень пожежної безпеки об'єктів, і, тим самим, зменшити матеріальні збитки та людські жертви.

Вогнегасники застосовують для ліквідації пожеж на початковій стадії їх розвитку.

Будівлі, споруди, приміщення, технологічні установки повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, ящиками з піском, бочками з водою, покривалами з негорючого теплоізоляційного полотна, грубововняної тканини, повсті, пожежними відрами, совковими лопатами, пожежним інструментом (гаками, ломачами, сокирами тощо), які використовуються для локалізації і ліквідації пожеж у їх початковій стадії розвитку.

Ця вимога стосується також будівель, споруд та приміщень, обладнаних будь-якими типами установок пожежогасіння, пожежної сигналізації або внутрішніми пожежними кранами.

Вперше збудовані, після реконструкції, розширення, капітального ремонту об'єкти (будівлі, споруди, приміщення, технологічні установки) повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння (згідно з нормами належності) до початку їх експлуатації.

Норми належності первинних засобів пожежогасіння для конкретних об'єктів повинні встановлюватися нормами технологічного проектування та галузевими правилами пожежної безпеки з урахуванням рекомендацій, викладених вище.

Для зазначення місця розміщення первинних засобів пожежогасіння слід встановлювати вказівні знаки згідно з чинними державними стандартами.

Знаки повинні бути розміщені на видних місцях на висоті 2–2,5 м від рівня підлоги як всередині, так і поза приміщеннями (за потреби).

Для розміщення первинних засобів пожежогасіння у виробничих, складських, допоміжних приміщеннях, будівлях, спорудах, а також на території підприємств, як правило, слід встановлюватися спеціальні пожежні щити (стенди).

На пожежних щитах (стендах) повинні розміщуватися ті первинні засоби гасіння пожежі, які можуть застосовуватися у відповідному приміщенні, споруді, установці. Пожежні щити (стенди) та засоби пожежогасіння мають бути пофарбовані у відповідні кольори за чинним державним стандартом.

Пожежний інвентар повинен мати червоно-біле пофарбування і відповідні написи. Пожежний інструмент фарбується у чорний колір. На пожежних щитах (стендах) необхідно вказувати їх порядкові номери та номер телефону для виклику пожежної охорони. Порядковий номер пожежного щита вказують після літерного індексу «ПШ».

Пожежні щити (стенди) повинні забезпечувати:

- ◆ захист вогнегасників від потрапляння прямих сонячних променів, а також захист знімних комплектуючих виробів від використання сторонніми особами не за призначенням (для щитів та стендів, установлених поза приміщеннями);

- ◆ зручність та оперативність зняття (витягання) закріплених на щиті (стенді) комплектуючих виробів.

Немеханізований пожежний ручний інструмент, розміщений на об'єкті у складі комплектації пожежних щитів (стендів), підлягає періодичному обслуговуванню, яке включає такі операції:

- очищення від пилу, бруду та слідів корозії;
- відновлення пофарбування з урахуванням вимог стандартів;
- випрямлення ломів та суцільнометалевих гаків для виключення залишкових деформацій після використання;
- відновлення потрібних кутів загострювання інструмента з дотриманням вимог стандартів.

Вогнегасники слід встановлювати у легкодоступних та помітних місцях (коридорах, біля входів або виходів з приміщень тощо), а також у пожежонебезпечних місцях, де найбільш вірогідна поява осередків пожежі. При цьому необхідно забезпечити їх захист від попадання прямих сонячних променів і безпосередньої (без загороджувальних щитків) дії опалювальних та нагрівальних приладів.

Пожежні щити (стенди), інвентар, інструмент, вогнегасники в місцях установлення не повинні створювати перешкоди під час евакуації.

Переносні вогнегасники повинні розміщуватися шляхом:

- ❖ навішування на вертикальні конструкції на висоті не більше 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника і на відстані від дверей, достатній для її повного відчинення;

❖ встановлювання у пожежні шафи поруч з пожежними кранами, у спеціальні тумби або на пожежні щити (стенди).

Навішування вогнегасників на кронштейни, розміщення їх у тумбах або пожежних шафах мають забезпечувати можливість прочитування маркувальних написів на корпусі.

Експлуатація та технічне обслуговування вогнегасників повинні здійснюватися відповідно до паспортів заводів-виготовлювачів, а також затвердженими у встановленому порядку регламентами технічного обслуговування.

Вогнегасники, допущені до введення в експлуатацію, повинні мати:

- облікові (інвентарні) номери за прийнятою на об'єкті системою нумерації;
- пломби на пристроях ручного пуску;
- бирки та маркувальні написи на корпусі, червоне сигнальне пофарбування згідно з державними стандартами.

Зарядження й перезарядження вогнегасників усіх типів повинні виконуватися відповідно до інструкції з експлуатації. Газові та закачні вогнегасники, в яких маса вогнегасного заряду або тиск середовища менше або більше номінальних значень на 5% (за температури $20\pm 2^{\circ}\text{C}$), підлягають дозарядженню (перезарядженню).

Використані вогнегасники, а також вогнегасники із зірваними пломбами необхідно негайно направляти на перезарядження або перевірку. Вогнегасники, відправлені з об'єкта на перезарядження, повинні бути замінені відповідною кількістю заряджених вогнегасників.

Вогнегасники, встановлені за межами приміщень або в неопалюваних приміщеннях та не призначені для експлуатації за мінусових температур, повинні зніматися на холодний період. У таких випадках на пожежних щитах та стендах має вміщуватися інформація про місце розташування найближчого вогнегасника.

Відповідальність за своєчасне і повне оснащення об'єктів вогнегасниками та іншими засобами пожежогасіння, забезпечення їх технічного обслуговування, навчання працівників правил користування вогнегасниками несуть власники цих об'єктів (або орендарі згідно з договором оренди).

Успішне гасіння пожежі пов'язане з правильним вибором типу й виду вогнегасника.

Класифікація пожеж дає змогу обрати необхідний вогнегасник, тому що в кожен клас об'єднано пожежі, пов'язані з горінням речовин, що мають подібні характеристики. Для успішної боротьби з пожежами та з метою запобігання використанню непризначеного або неефективного для гасіння цього класу пожежі вогнегасника необхідне знання цих класів, тому що їх символи вказано на корпусах вогнегасників.

Вогнегасні речовини (ВР) – це речовини, що мають фізикохімічні властивості, які дають змогу створити умови для припинення горіння.

Нині широко використовуються такі вогнегасні речовини: вода, вода з домішками, піна (хімічна або хімічно-механічна), вогнегасні порошки, вуглекислий газ, галогеновані вуглеводні.

Вода – рідина за температури від 0 до 100°C. Способи подання – компактний або розпилений струмінь.

Вода з домішками. З метою поліпшення якості та підвищення ефективності гасіння у воду додають різноманітні речовини. Для зниження поверхневого натягу вживають поверхневоактивні (ПАР), (піноутворювачі, сульфаноли та ін.).

Піна – дисперсна система, що складається з комірок – міхурців газу, розділених плівками рідини. За способом видобутку піни розподіляються на хімічні та повітряно-механічні. Хімічна піна утворюється у результаті хімічної реакції між лужною та кислотною частинами заряду. Повітряно-механічна піна утворюється в результаті механічного розпилення розчину піноутворювача та його змішування з повітрям у піногенераторах.

Вогнегасні порошки – дрібноподрібнені мінеральні солі з різноманітними домішками. Вони розподіляються на порошки загального та спеціального призначення. Вогнегасні порошки загального призначення застосовуються для гасіння пожеж класів А, В, С та електрообладнання під напругою. Вогнегасні порошки спеціального призначення використовуються для гасіння пожеж горючих металів.

Вуглекислий газ – безкольоровий газ без запаху й смаку при 0°C та 760 мм. рт. ст. температура замерзання мінус 56,6°C. Критична температура мінус 31°C.

Галогеновані вуглеводні – речовини, основними компонентами яких є бромистий етил, бромистий метил, дібромтетрафторетан та ін. Вони складаються з атомів вуглецю, водню та галоїдів фтору, хлору, бром, йоду. У практиці пожежогасіння використовуються головним чином бромфторхлорпохідні метану й етану, котрі мають промислові назви «фреони» або «хладони».

7.7. ОСНАЩЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПЕРВИННИМИ ЗАСОБАМИ ПОЖЕЖОГАСІННЯ

До первинних засобів пожежогасіння належать: вогнегасники, пожежний інвентар (покривала з негорючого теплоізоляційного полотна, грубо-вовняної тканини або повсті, ящики з піском, бочки з водою, пожежні відра, совкові лопати) та пожежний інструмент (гаки, ломи, сокири тощо).

Для визначення видів та кількості первинних засобів пожежогасіння слід враховувати фізико-хімічні та пожежонебезпечні властивості горючих речовин, їх взаємодію з вогнегасними речовинами, а також розміри площ виробничих приміщень, відкритих майданчиків та установок.

Необхідну кількість первинних засобів пожежогасіння визначають окремо для кожного поверху та приміщення, а також для етажерок відкритих установок. Якщо одному приміщенню розміщені кілька різних за пожежною небезпекою виробництв, не відділених одне від одного протипожежними стінами, усі ці

приміщення забезпечують вогнегасниками, пожежним інвентарем та іншими видами засобів пожежогасіння за нормами найбільш небезпечного виробництва.

Покривала повинні мати розмір не менш як 1×1 м. Вони призначені для гасіння невеликих осередків пожеж у разі займання речовин, горіння яких не може відбуватися без доступу повітря. У місцях застосування та зберігання ЛЗР та ГР розміри покривал можуть бути збільшені до: 2×1,5 м, 2×2 м.

Бочки з водою встановлюються у виробничих, складських та інших приміщеннях, спорудах у разі відсутності внутрішнього протипожежного водогону та за наявності горючих матеріалів, а також на території об'єктів, у садибах індивідуальних жилих будинків, дачних будиночків тощо. Їх кількість у приміщеннях визначається з розрахунку установки однієї бочки на 250–300 м² захищеної площі.

Бочки для зберігання води з метою пожежогасіння повинні мати місткість не менше 0,2 м³ і бути укомплектовані пожежним відром місткістю не менше 0,008 м³.

Пожежні щити (стенди) встановлюються на території об'єкта з розрахунку один щит (стенд) на площу 5000 м².

До комплекту засобів пожежогасіння, які розміщуються на ньому, слід включати: вогнегасники – 3 шт., ящик з піском – 1 шт., покривало з негорючого теплоізоляційного матеріалу або повсті розміром 2х2 м – 1 шт., гаки – 3 шт., лопати – 2 шт., лом – 2 шт., сокири – 2 шт.

Ящики для піску повинні мати місткість 0,5, 1,0 або 3,0 м³ та бути укомплектованими совковою лопатою.

Вмістилища для піску, що є елементом конструкції пожежного стенду, повинні мати місткість не менше 0,1 м³. Конструкція ящика (вмістилища) повинна забезпечувати зручність діставання піску та виключати попадання опадів.

Склади лісу, тари та волокнистих матеріалів слід забезпечувати збільшеною кількістю пожежних щитів з набором первинних засобів пожежогасіння, виходячи з місцевих умов.

Будівлі та споруди, які зводяться та реконструюються, мають бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння з розрахунку:

- ◆ на 200 м² площі підлоги – один вогнегасник (якщо площа поверху менша 200 м² – два вогнегасники на поверх), бочка з водою, ящик з піском;

- ◆ на кожні 20 м довжини риштування (на поверхах) – один вогнегасник (але не менше двох на поверсі), а на кожні 100 м довжини риштування – бочка з водою;

- ◆ на 200 м² площі покриття з горючим утеплювачем або горючими покрівлями – один вогнегасник, бочка з водою, ящик з піском;

- ◆ на кожну люльку агрегата для будівництва градирень – по два вогнегасники;

- ◆ у місці встановлення теплогенераторів, калориферів – два вогнегасники та ящик з піском на кожний агрегат.

У вищезазначених місцях слід застосовувати вогнегасники пінні чи водяні місткістю 10 л або порошкові місткістю не менше 5 л. Місткість бочок з водою та ящиків з піском, а також їх укомплектованість інвентарем (відрами, лопатами) – має відповідати вимогам пунктів 6 та 8 цього додатка.

На території будівництва в місцях розташування тимчасових будівель, складів, майстерень встановлюються пожежні щити (стенди) та бочки з водою.

Вибір типу та визначення необхідної кількості вогнегасників. Вибір типу та визначення потрібної кількості вогнегасників здійснюється згідно з нормами залежно від їх вогнегасної спроможності, граничної площі, класу пожежі горючих речовин та матеріалів у захищуваному приміщенні або на об'єкті, що потребує захисту:

клас А – пожежі твердих речовин, переважно органічного походження, горіння яких супроводжується тлінням (деревина, текстиль, папір);

клас В – пожежі горючих рідин або твердих речовин, які розтоплюються;

клас С – пожежі газів;

клас Д – пожежі металів та їх сплавів;

клас (Е) – пожежі, пов'язані з горінням електроустановок.

Крім перерахованих параметрів, береться до уваги також категорія приміщень за вибухопожежною та пожежною небезпекою.

Вибір типу вогнегасника (пересувний чи переносний) обумовлений розмірами можливих осередків пожеж; у разі збільшених їх розмірів рекомендується використовувати пересувні вогнегасники.

Для гасіння великих площ горіння, коли застосування ручних та пересувних вогнегасників є недостатнім, на об'єкті мають бути передбачені додатково ефективні засоби пожежогасіння.

Необхідно враховувати кліматичні умови експлуатації будівель та споруд, вибираючи вогнегасник з відповідною температурною межею використання.

Якщо на об'єкті можливі комбіновані осередки пожеж, то перевага у виборі вогнегасника віддається більш універсальному щодо області застосування.

Громадські будівлі та споруди повинні мати на кожному поверсі не менше двох переносних вогнегасників.

Комплектування технологічного устаткування вогнегасниками здійснюється відповідно до вимог технічних умов (паспортів) на це устаткування або відповідних галузевих правил пожежної безпеки, затверджених у встановленому порядку.

Комплектування імпортного устаткування вогнегасниками здійснюється згідно з умовами договору на його поставку.

У місцях зосередження коштовної апаратури й устаткування кількість засобів пожежогасіння може бути збільшена.

Коли від пожежі захищаються приміщення з ЕОМ, телефонних станцій, музеїв, архівів тощо, слід враховувати специфіку вогнегасних речовин у вогнегасниках, які призводять під час гасіння до псування обладнання. Ці приміщення рекомендується оснащувати вуглекислотними вогнегасниками з урахуванням гранично допустимої концентрації вогнегасної речовини.

Виробничі приміщення категорії Д, а також такі, що містять негорючі речовини й матеріали, можуть не оснащуватися вогнегасниками, якщо їх площа не перевищує 100 м². Необхідність встановлення вогнегасників у таких приміщеннях визначають керівники підприємств.

Відстань від можливого осередку пожежі до місця розташування вогнегасника не повинна перевищувати 20 м для громадських будівель та споруд; 30 м – для приміщень категорій А, Б, В (горючі гази та рідини); 40 м – для приміщень категорій В, Г; 70 м – для приміщень категорії Д.

За наявності декількох невеликих приміщень з однаковим рівнем пожежонебезпеки кількість необхідних вогнегасників визначається згідно з урахуванням сумарної площі цих приміщень.

Окремі пожежонебезпечні виробничі установки (фарбувальні камери, загартовувальні ванни, випробувальні стенди, установки для миття та знежирювання деталей, сушильні камери тощо) обладнуються не менше ніж двома вогнегасниками кожна або однією стандартною установкою пожежогасіння.

Окремо розташовані відкриті ректифікаційні, адсорбційні колони та інші технологічні установки забезпечуються вогнегасниками, покривалами, ящиками з піском, паровими шлангами. Їх кількість визначається адміністрацією об'єкта залежно від потужності установок і кількості горючих та легкозаймистих рідин і газів, які містяться в апаратах.

У місцях наявності великої кількості ЛЗР, ГР та легкогорючих матеріалів (каучук, гума тощо) доцільно встановлювати стаціонарні або пересувні вогнегасники.

Приміщення, обладнані автоматичними стаціонарними установками пожежогасіння, забезпечуються вогнегасниками на 50%, виходячи з їх розрахункової кількості.

7.8. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ

Для забезпечення організованого руху людей у умовах змушеної евакуації розробляють план евакуації в основному для громадських будинків.

Рекомендується мати такий план і для виробничих будинків з масовим перебуванням людей. Він включає заходи, які забезпечують своєчасно оповіщення про пожежу чи про аварію; вивід всіх людей з приміщення найкоротшими та безпечними шляхами; спокій та порядок при русі; порядок та послідовність евакуації майна та гасіння пожежі первинними засобами.

План евакуації складається з двох частин: текстової (інструкції) та графічної. В інструкції подаються обов'язки осіб, які здійснюють евакуацію, порядок виконання обов'язків. У графічній частині показані маршрут руху та відповідні пояснення до них.

Для складання плану евакуації призначають спеціальну особу чи створюють комісію (для великих об'єктів). У склад комісії входять: голова пожежно-технічної комісії, заступник директора (завідувач) з адміністративно-господарської частини та начальник охорони об'єкта або начальник добровільної пожежної дружини.

Комісія чи спеціально призначена особа вивчає планування будинку, щоб вияснити можливі схеми руху людей при евакуації, а також шляхи для їх рятування. Планування вивчають простим оглядом будинку, а при складних об'єктах — шляхом вивчення проектних матеріалів та розрахунків процесу евакуації.

При огляді будинку усувають всі порушення правил стану шляхів евакуації та евакуаційних виходів. Одночасно з тим вивчають наявні акти та приписи протипожежних оглядів, щоб усунути порушення правил пожежної безпеки на шляхах евакуації. При відсутності розрахунку евакуації для театрів комісія робить його сама або запрошує спеціаліста. На основі вивчення планування, проектних та розрахункових матеріалів складають маршрути руху людей з різних приміщень.

Виходячи з конкретних маршрутів руху, комісія призначає відповідальних з безпечної евакуації людей, повідомлення про пожежу та зустріч пожежної команди, а також з евакуації майна та гасіння пожежі первинними засобами.

При встановленні порядку евакуації майна комісія уточнює місця збереження документації та пожежонебезпечних матеріалів, а також діючі та запасні в'їзди на територію установи, які придатні для проїзду пожежних автомобілів.

План евакуації затверджує керівник і оголошує наказ по установі про вступ його в дію. Потім призначають термін вивчення і практичного опрацювання цього плану із співробітниками установи. Вивчення плану полягає у загальному ознайомленні з ним, вивчення особами, відповідальними за евакуацію, їх обов'язків, порядку виконання цих обов'язків, практичних навичок на умовній пожежі.

План евакуації складається у двох примірниках: один з них вивішують у приміщенні, інший зберігають у справі.

Контроль за вивченням плану евакуації і навчанням персоналу покладається на керівника установи. Для обліку проведених занять та перевірки стану шляхів евакуації корисно завести спеціальний журнал. Практичне відпрацювання плану евакуації проводиться особою, яка призначається адміністрацією установи.

Керівник установи зобов'язаний зі зміною обставин своєчасно вносити корективи в план евакуації, замінюючи працівників, які звільнилися з установи, новими. При коректуванні плану керівник повинен ознайомити новоприбулих співробітників з їхніми обов'язками згідно з планом евакуації під розписку.

ЗМІСТ ІНСТРУКЦІЇ ДО ПЛАНУ ЕВАКУАЦІЇ

На початку інструкції вказують особу, яка відповідає за евакуацію людей та майна, його місцезнаходження в умовах можливої пожежі чи аварії та спосіб оголошення початку евакуації.

Звичайно рішення з евакуації приймає керівник об'єкта, а за його відсутності — заступник чи керівник пожежної охорони об'єкта. У випадку прямої загрози рішення про евакуацію приймає будь-яка особа адміністрації об'єкта.

Велике значення має спосіб оголошення евакуації. Навіть при наявності системи евакуаційних виходів та шляхів, які відповідають усім вимогам безпеки, відсутність розпорядження та правильного оголошення про початок евакуації можуть призвести до згубних наслідків..

Як правило, оголошення про евакуацію має робити офіційна особа. У плані евакуації має бути підкреслено, хто оголошує необхідність евакуації і що має бути оголошено. Не слід завжди говорити про правдиву причину евакуації, а пояснити її технічною несправністю. Оголошення про пожежу та організацію руху людей можливе по радіотрансляційній мережі об'єкта.

В інструкції до плану евакуації подаються обов'язки осіб адміністративного персоналу, які забезпечують спокійний та організований рух людей, спосіб оповіщення про пожежу, а також порядок евакуації майна.

У плані евакуації вказані дії та обов'язки осіб обслуговуючого персоналу з гасіння пожежі первинними засобами. Особи, які призначені для цієї мети, мають добре знати правила користування засобами гасіння пожеж, знати місця, де вони знаходяться, і діяти рішуче та швидко. У приміщенні, яке горить і де є газова мережа, необхідно якнайшвидше виключити газ.

ГРАФІЧНА ЧАСТИНА ПЛАНУ ЕВАКУАЦІЇ

Це план приміщень з вказаними маршрутами руху евакуації людей (їх слід складати в масштабі 1:100 або 1:200). План будинку можна викреслювати в одну лінію. Напрямок руху евакуаційних потоків відмічають кольоровими стрілками. Для будинків складної конфігурації з різними комплексами приміщень викреслюються декілька планів евакуації, для багатопверхових будинків – плани евакуації по поверхах з показом маршрутів руху. При різній планівці поверхів, плани евакуації складаються окремо для кожного поверху. Для поверхів, які мають однакове планування, складають один план з відміткою поверхів, до яких він відноситься.

На планах позначають приміщення (палата, аудиторія, балкон першого ярусу, коридор та ін.) цифрами чи буквами. Нумерують також всі евакуаційні виходи та сходи. Це дозволяє простіше позначити схеми руху. На плані евакуації показують двері у відкритому вигляді. Важливо, щоб вони відкривалися за ходом руху. У протилежному випадку необхідно перевісити двері на бік виходу назовні. Якщо окремі евакуаційні виходи в нормальних умовах закриті, на плані пройму показують закритою і відмічають місце збереження ключів. Іноді ключі від зовнішніх дверей зберігають у ящиках, прикріплених до зовнішньої стіни поряд з виходом.

Графічна частина плану евакуації

План евакуації склали: _____ /Дата/

Експлікація приміщень:

В цьому випадку на плані евакуації позначається кріплення скриньки з написом «Скринька з ключами від зовнішніх дверей».

При наявності іншого евакуаційного виходу на зовнішніх пожежних сходах його зазначають, у плані написом: «Запасний евакуаційний вихід». У пояснювальній записці до плану евакуації відмічають, в яких випадках треба

користуватися цим виходом. Напрямок руху в такому разі вказують на основних шляхах евакуації.

Правила пожежної безпеки у навчальних та наукових закладах

1. У навчальних класах та кабінетах слід розміщувати лише необхідні для забезпечення навчально-виховного процесу меблі, прилади, моделі, речі, приладдя тощо, які повинні зберігатися у шафах, на стелажах або на стаціонарно встановлених стояках.

Зберігання фільмокопій, діапозитивів, слайдів, магнітних стрічок тощо повинно здійснюватися в обмежених кількостях, лише для забезпечення навчального процесу відповідно до затверджених програм і в приміщеннях лаборантських (препараторських) при відповідних навчальних кабінетах.

Після закінчення занять усі пожежовибухонебезпечні речовини та матеріали повинні бути прибрані з навчальних класів, кабінетів, майстерень у спеціально виділені і обладнані приміщення.

2. Кількість парт (столів) у навчальних класах та кабінетах не повинна перевищувати граничну нормативну наповнюваність класних груп, встановлювану Міністерством освіти і науки України, а також показників, установлених чинними нормами проектування навчальних закладів.

3. У багатоповерхових будівлях шкіл, шкіл-інтернатів класи дітей молодшого віку слід розміщувати на нижчих поверхах з урахуванням вимог будівельних норм.

4. У навчальних закладах забороняється використання побутових електрокип'ятильників, прасок та інших електронагрівальних пристроїв за межами спеціально відведених і обладнаних приміщень.

Не дозволяється розміщення в будівлях діючих навчальних закладів вибухопожежонебезпечних, пожежонебезпечних приміщень та складів, у тому числі на основі оренди.

5. Співробітники навчальних закладів та наукових установ зобов'язані знати пожежну небезпеку застосовуваних хімічних речовин і матеріалів, засоби їх гасіння дотримуватися заходів безпеки під час роботи з ними.

6. У лабораторіях, де застосовуються ЛЗР, ГР та газу, необхідно передбачати централізоване постачання й роздачу їх на робочі місця й застосуванням закритої безпечної тари.

На робочих місцях кількість цих речовин не повинна перевищувати змінну потребу. Змінна кількість ЛЗР та ГР повинна зберігатися в металевих ящиках або шафах.

7. Усі роботи, пов'язані з можливістю виділення токсичних або пожежовибухонебезпечних парів та газів, повинні проводитися лише у витяжних шафах, коли працює вентиляція.

Користуватися витяжними шафами з розбитим склом або несправною вентиляцією, а також якщо в них є речовини, матеріали та устаткування, що не мають стосунку до виконуваних операцій, забороняється.

8. Витяжні шафи, у яких проводяться такі роботи, повинні мати верхні та нижні відсоси, а також бортики, котрі запобігають стіканню рідини на підлогу.

9. Відпрацьовані ЛЗР та ГР слід збирати у спеціальну герметичну тару, яку наприкінці робочого дня видаляють з приміщення для регенерації або утилізації.

10. Посудини, в яких проводилися роботи з ЛЗР та ГР, після закінчення досліджень повинні негайно промиватися пожежобезпечними розчинами.

11. Після закінчення роботи у фотолабораторіях, приміщеннях із рентгенівськими установками проявлені плівки треба здавати на зберігання до архіву. У невеликих кількостях (не більше 10 кг) дозволяється їх зберігання у вогнетривкій шафі на робочому місці.

12. Проведення робіт на дослідних установках, де застосовуються пожежовибухонебезпечні речовини і матеріали, допускається лише після прийняття їх в експлуатацію спеціальною комісією, призначеною наказом керівника установи. Комісія повинна підготувати висновок (акт) про можливість використання таких установок у цьому приміщенні.

Пожежна сигналізація. Надійним і швидким засобом повідомлення про пожежу є електрична пожежна сигналізація автоматичної або ручної дії. Ручні сповісники встановлюються поза межами приміщень на відстані 150 м, всередині приміщень на відстані 50 м один від одного.

У плавких автоматичних сповісниках пружини спаяні легкоплавким сплавом, при підвищенні температури сплав розплавляється, пружини розходяться і замикають сигнальне коло. До аналогічного результату призводить викривлення пластинок біметалевого сповісника при підвищенні температури. Біметалевий сповісник забезпечує плавне регулювання пристроя спрацювання, який відновлюється після припинення пожежі.

У термісторному сповіснику при підвищенні температури знижується опір напівпровідникового шару, через який замикається коло електромагніта, що вмикає пожежну сигналізацію.

Фотоелектричні сповісники (фотореле) спрацьовують внаслідок затемнення димом світлового променя, спрямованого на випромінювач. Дим проникає в камеру з штучно іонізованим повітрям та збільшує опір струму іонізації; потенціал сітки лампи зростає, лампа відкривається і вмикає реле пожежної сигналізації.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Контрольні запитання

1. На які категорії поділяють приміщення за вибухопожежною та пожежною небезпекою?
2. Дайте визначення поняттю «вогнестійкість».
3. Охарактеризуйте ступені вогнестійкості будівель і споруд.
4. Які основні причини загорянь кабелів та проводів?
5. Які основні вимоги до утримання евакуаційних шляхів і виходів?
6. Який порядок проведення експертизи проектної документації на пожежну безпеку?
7. Що відноситься до первинних засобів гасіння пожежі?
8. Які вимоги до пофарбування пожежного інвентарю?
9. Які вимоги до розміщення вогнегасників?
10. Як здійснюється вибір типу та визначається необхідна кількість вогнегасників ?
11. Що включає в себе план евакуації?
12. Хто затверджує план евакуації?
13. Хто входить до складу комісії для складання плану евакуації?
14. Що відображено в текстовій частині плану евакуації?
15. Що відображено в графічній частині плану евакуації?

Теми рефератів

1. Організація пожежної безпеки на підприємстві.
2. Вимоги пожежної безпеки до виробничих будівель.
3. Забезпечення пожежної безпеки виробничих об'єктів.
4. Законодавча і нормативно-правова база пожежної безпеки.
5. Навчання з питань пожежної безпеки
6. Практика застосування інженерно-технічних засобів захисту будівель та споруд від можливої пожежі.
7. Противибуховий та протидимний захист будівель та споруд.
8. Протипожежний захист об'єктів з масовим перебуванням людей.
9. Протипожежні вимоги до систем опалення та вентиляції.
10. Тенденції розвитку систем автоматичної пожежної сигналізації.

Тести

1. Дайте визначення «пожежі»:

- а) контрольоване горіння поза спеціальним вогнищем;
- б) активне окислення органічних та синтетичних сполук;
- в) неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується у просторі і часі;
- г) стан об'єкта, у якого за регламентованою імовірністю є можливість загорання.

2. Який вогнегасник використовують для гасіння цінних матеріалів:

- а) вуглекислотний (ОУ-2);
- б) пінно-хімічний (ОХП-10);
- в) повітряно-пінний (ОВП);
- г) порошковий (ОП-1).

3. Який з вогнегасників не використовують у закритому приміщенні:

- а) вуглекислотний;
- б) брометилловий;
- в) пінно-хімічний;
- г) порошковий.

4. Якими вогнегасниками не можна гасити речовини, що перебувають під дією електричної напруги:

- а) пінно-хімічними;
- б) пінними;
- в) порошковими;
- г) вуглекислотними.

5. Як часто потрібно розгортати та згортати пожежні рукави, які складені та приєднані до кранів:

- а) раз на 1 рік;
- б) кожного кварталу;
- в) не частіше одного разу на рік;
- г) не рідше одного разу на півроку.

6. Який вогнегасник при роботі тримають догори дном:

- а) пінно-хімічний;
- б) брометилловий;
- в) порошковий;
- г) вуглекислотний.

7. Для чого призначений піногенератор:

- а) для отримання хімічної піни;
- б) для гасіння пожеж;
- в) для отримання повітряно-механічної піни;
- г) для зберігання порошку.

8. Особливість приведення в дію порошкового вогнегасника:

- а) перевернути догори дном;
- б) тримати горизонтально;
- в) сильно стряхнути, поревірити на сипучість;
- г) спрямувати раструб на пожежу.

9. Щоб розрахувати необхідну кількість вогнегасників для гасіння, необхідно знати:

- а) кількість вогнегасників на 1 м.кв;
- б) тип приміщення;
- в) площу приміщення;
- г) об'єм приміщення.

10. Який з вогнегасників використовують для гасіння електроустановок під напругою та цінних матеріалів:

- а) пінно-хімічний;
- б) повітряно-пінний;
- в) вуглекислотний;
- г) порошковий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій від 19.10.2004 р. №126 «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1410-04>
2. Бондаренко Є.А. Пожежна безпека: навч. посіб. /Є.А. Бондаренко. – Вінниця: ВДГУ, 2008. – 109 с.
3. Зеркалов Д.В. Охорона праці в галузі. Загальні вимоги: навч.посіб. /Д.В. Зеркалов.– К.:Основа, 2011.– 511 с.
4. Ліпінський В.В. Правове забезпечення пожежної безпеки в Україні: монографія / За заг. ред. С.В. Петкова.– К.: Дакор, 2011.
5. Пожежна безпека. Рекомендації керівникам об'єкта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://otipb.at.ua/_ld/36/3682_hah.doc
6. Ярошевська В.М. Охорона праці у галузі: навч. посіб. / В.М. Ярошевська, В.Й. Чабан. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 288 с.

ТЕМА 8. ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД І ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СТАНОМ ОХОРОНИ ПРАЦІ

8.1 Органи державного нагляду за охороною праці.

8.2 Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці.

8.1. ОРГАНИ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОХОРОНОЮ ПРАЦІ

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен громадянин має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Для забезпечення реалізації цього конституційного положення у державі створено систему спеціальних державних органів, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю. При цьому одним з головних законодавчих принципів їхньої діяльності є незалежність від власника підприємства, у тому числі, коли власник підприємства – держава.

Державний нагляд за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці здійснюють:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ядерної та радіаційної безпеки;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд)

Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра надзвичайних ситуацій України.

Держгірпромнагляд України входить до системи органів виконавчої влади та забезпечує реалізацію державної політики з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, охорони надр та державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення.

Держгірпромнагляд України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Державної служби України надзвичайних ситуацій (ДСНС України), іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України та Міністра, а також своїм Положенням.

3. Основними завданнями Держгірпромнагляду України є:

1) реалізація державної політики у сфері промислової безпеки, охорони праці, здійснення державного гірничого нагляду, охорони надр, промислової безпеки у сфері поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, державного ринкового нагляду у межах сфери своєї відповідальності, а також внесення пропозицій щодо її формування;

2) здійснення комплексного управління у сфері промислової безпеки, охорони праці, а також контролю за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування;

3) організація та здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням законів та інших нормативно-правових актів з питань:

✓ промислової безпеки, охорони праці, безпечного ведення робіт юридичними та фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю;

✓ геологічного вивчення надр, їх використання та охорони, а також використання і переробки мінеральної сировини;

✓ безпеки робіт у сфері поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення;

✓ безпечного проведення робіт з утилізації звичайних видів боєприпасів, ракетного палива та вибухових матеріалів військового призначення;

✓ трубопровідного транспорту, функціонування ринку природного газу та діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки та потенційно небезпечними об'єктами.

Держгірпромнагляд України очолює Голова, якого призначає на посаду за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра, та звільняє з посади Президент України.

Заступники Голови Держгірпромнагляду України призначаються за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Голови Держгірпромнагляду України, погоджених із Міністром, та звільняються з посад Президентом України.

Голова Держгірпромнагляду розподіляє обов'язки між своїми заступниками.

Структура апарату Держгірпромнагляду України затверджується її Головою за погодженням із Міністром.

Штатний розпис, кошторис Держгірпромнагляду України затверджуються її Головою за погодженням із Міністерством фінансів України.

Держгірпромнагляд України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Державної казначейської служби України.

Державна інспекція ядерного регулювання України

Державну інспекцію ядерного регулювання України (Держатомрегулювання України) очолює Голова, якого призначає на посаду та звільняє з посади Президент України в установленому законодавством порядку. Голова несе персональну відповідальність перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України за виконання покладених на Держатомрегулювання України завдань і здійснення ним своїх функцій. Голова має заступників, які призначаються на посаду та звільняються з посади відповідно до законодавства. Один із заступників Голови є за посадою Головним державним інспектором з ядерної безпеки України.

Голова здійснює керівництво Держатомрегулювання України, розподіляє обов'язки між заступниками, визначає ступінь відповідальності заступників Голови та керівників структурних підрозділів Держатомрегулювання України. Структуру та Положення про структурні підрозділи центрального апарату Держатомрегулювання України затверджує Голова.

Основними завданнями Держатомрегулювання України є:

- участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики у сфері використання ядерної енергії, забезпечення додержання вимог ядерної та радіаційної безпеки;
- здійснення в межах своєї компетенції державного регулювання безпеки використання ядерної енергії, додержання вимог ядерної та радіаційної безпеки;
- здійснення державного нагляду за додержанням законодавства, норм, правил і стандартів з використання ядерної енергії, вимог ядерної та радіаційної безпеки;
- координація діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, що відповідно до законодавства здійснюють державне регулювання ядерної та радіаційної безпеки.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра оборони України (далі – Міністр).

ДСНС України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невинного характеру, а також гідрометеорологічної діяльності.

Основними завданнями ДСНС України є:

✓ реалізація державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невинного характеру, а також гідрометеорологічної діяльності;

✓ здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням та виконанням вимог законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки, цивільного захисту, за діяльністю аварійно-рятувальних служб;

✓ внесення на розгляд Міністрові пропозицій щодо формування державної політики у відповідній сфері;

✓ реалізація в межах своєї компетенції державної політики у сфері волонтерської діяльності.

Організаційна структура ДСНС включає:

- Керівництво Державної служби
- Департамент запобігання надзвичайним ситуаціям та державного нагляду (контролю)
- Департамент реагування на надзвичайні ситуації
- Департамент організації заходів цивільного захисту
- Департамент економіки і фінансів
- Департамент ресурсного забезпечення
- Адміністративний департамент
- Департамент персоналу
- Управління оперативно-чергової служби та координації дій у надзвичайних ситуаціях
- Управління авіації та авіаційного пошуку і рятування
- Управління гідрометеорології
- Управління телекомунікацій, інформаційних технологій та Системи 112
- Управління міжнародного співробітництва
- Юридичне управління
- Управління внутрішнього аудиту та протидії корупції
- Відділ зв'язків із засобами масової інформації та роботи з громадськістю
- Відділ забезпечення діяльності Голови ДСНС
- Відділ медичного забезпечення, реабілітації та охорони праці
- Центральна лікарсько-експертна комісія
- Сектор спеціального зв'язку
- Режимно-таємний сектор
- Сектор мобілізаційної роботи

ДСНС України очолює Голова, якого призначає на посаду за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра, та звільняє з посади Президент України.

Голова ДСНС України має двох заступників, у тому числі одного першого, які призначаються на посади за поданням Прем'єр-міністра України та звільняються з посад Президентом України.

Пропозиції Прем'єр-міністрові України стосовно кандидатур на посади заступників Голови ДСНС України вносить Міністр на підставі пропозицій Голови ДСНС України.

У разі відсутності Голови ДСНС України чи неможливості здійснювати ним свої повноваження з інших причин його обов'язки виконує один із заступників відповідно до встановленого Головою ДСНС України розподілу обов'язків.

Заступник Голови ДСНС України, до повноважень якого відповідно до розподілу обов'язків віднесено питання державного нагляду (контролю) у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, за посадою одночасно є Головним державним інспектором України з нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Керівник структурного підрозділу апарату ДСНС України, до компетенції якого віднесено питання державного нагляду (контролю) у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, за посадою одночасно є заступником Головного державного інспектора України з нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Заступники керівника структурного підрозділу апарату ДСНС України, до компетенції якого віднесено питання державного нагляду (контролю) у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, керівники управлінь, відділів та секторів структурного підрозділу апарату ДСНС України, до компетенції якого віднесено питання державного нагляду (контролю) у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, за посадою одночасно є старшими державними інспекторами України з нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Інші посадові особи структурного підрозділу апарату ДСНС України, до компетенції якого віднесено питання державного нагляду (контролю) у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, за посадою одночасно є державними інспекторами України з нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Структура апарату ДСНС України затверджується її Головою за погодженням із Міністром.

Штатний розпис, кошторис апарату ДСНС України затверджуються її Головою за погодженням із Міністерством фінансів України.

ДСНС України є юридичною особою публічного права, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Державної казначейської служби України

Державна санітарно-епідеміологічна служба України

Державна санітарно-епідеміологічна служба України (Держсанепідслужба України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів

України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра охорони здоров'я України (далі – Міністр).

Держсанепідслужба України входить до системи органів виконавчої влади у галузі охорони здоров'я та утворюється для забезпечення реалізації державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Держсанепідслужба України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства охорони здоров'я України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України та Міністра.

Основними завданнями Держсанепідслужби України є:

- ✓ внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення;
- ✓ реалізація державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Держсанепідслужбу України очолює Голова, якого призначає на посаду за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра, та звільняє з посади Президент України.

Голова Держсанепідслужби України за посадою є головним державним санітарним лікарем України.

Голова Держсанепідслужби України має двох заступників, у тому числі одного першого. Перший заступник і заступник Голови Держсанепідслужби України є відповідно першим заступником і заступником Головного державного санітарного лікаря України.

Першого заступника, заступника Голови Держсанепідслужби України призначає на посади Президент України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Голови Держсанепідслужби України, погоджених із Міністром. Першого заступника, заступника Голови Держсанепідслужби України звільняє з посад Президент України.

Структуру апарату Держсанепідслужби України затверджує Голова Держсанепідслужби України за погодженням із Міністром.

Штатний розпис, кошторис Держсанепідслужби України затверджує Голова Держсанепідслужби України за погодженням із Міністерством фінансів України.

Держсанепідслужба України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Державної казначейської служби України

8.2. ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ

Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснюють професійні спілки, їх об'єднання в особі своїх виборних органів і представників.

Професійні спілки здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту. У разі загрози життю або здоров'ю працівників професійні спілки мають право вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на робочих місцях, виробничих дільницях, у цехах та інших структурних підрозділах або на підприємствах чи виробництвах фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, в цілому на період, необхідний для усунення загрози життю або здоров'ю працівників.

Професійні спілки також мають право на проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам про охорону праці, брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та надавати свої висновки про них, вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від них аргументовану відповідь.

У разі відсутності професійної спілки на підприємстві громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснює уповноважена найманими працівниками особа.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці мають право безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці і вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції про усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з безпеки і гігієни праці.

Для виконання цих обов'язків роботодавці за свій рахунок організовує навчання, забезпечує необхідними засобами і звільняє уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці від роботи на передбачений колективним договором строк із збереженням за ними середнього заробітку.

Не можуть бути ущемлені будь-які законні інтереси працівників у зв'язку з виконанням ними обов'язків уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці. Їх звільнення або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності здійснюється лише за згодою найманих працівників у порядку, визначеному колективним договором.

Якщо уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці вважають, що профілактичні заходи, вжиті роботодавцем, є недостатніми, вони можуть звернутися за допомоги до органу державного нагляду за

охороною праці. Вони також мають право брати участь і вносити відповідні пропозиції під час інспекційних перевірок підприємств чи виробництв фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, цими органами.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці діють відповідно до типового положення, що затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони праці.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Контрольні запитання

1. Хто здійснює державний нагляд за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці?
2. Які основні завдання Держгірпромнагляду України?
3. Хто призначає Голову Держгірпромнагляду України?
4. Хто затверджує структуру апарату Держгірпромнагляду України?
5. Які основні завдання Держатомрегулювання України?
6. Що входить до організаційної структури Державної служби України з надзвичайних ситуацій?
7. Які основні завдання Державної служби України з надзвичайних ситуацій?
8. Які завдання повинна вирішувати Державна санітарно-епідеміологічна служба України?
9. Яка організаційна структура Державної санітарно-епідеміологічної служби України?
10. Хто здійснює громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці?

Тести

1. Державний нагляд за дотриманням законодавчих і нормативних актів з охорони праці здійснюють:

- а) Кабінет Міністрів;
- б) Прокуратура, ДСНС;
- в) спеціальні державні органи та інспекції;
- г) всі відповіді вірні.

2. Основним завданням Держгірпромнагляду є:

- а) формування та забезпечення державної політики у сфері охорони праці;
- б) формування рішень щодо профілактики захворювань та охорони здоров'я населення;
- в) здійснення спеціального розслідування та обліку виробничого травматизму;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Основним завданням Державної служби України з надзвичайних ситуацій є:

- а) формування та забезпечення державної політики у сфері охорони праці;
- б) формування рішень щодо профілактики захворювань та охорони здоров'я населення;
- в) здійснення спеціального розслідування та обліку виробничого травматизму;
- г) правильна відповідь відсутня.

4. Основним завданням Держатомрегулювання України є:

- а) формування та забезпечення державної політики у сфері охорони праці;
- б) формування рішень щодо профілактики захворювань та охорони здоров'я населення;
- в) здійснення спеціального розслідування та обліку виробничого травматизму;
- г) правильна відповідь відсутня.¹³

5. Посадові особи органів державного нагляду мають право:

- а) здійснювати розслідування та облік нещасних випадків;
- б) проводити роз'яснювальну роботу та навчання працюючих;
- в) видавати роботодавцям обов'язкові до виконання приписи про усунення недоліків;
- г) всі відповіді вірні.

6. Посадові особи органів державного нагляду мають право:

- а) безперешкодно перевіряти дотримання вимог охорони праці на підконтрольних об'єктах;
- б) призупиняти експлуатацію промислових підприємств;
- в) здійснювати страхування ризиків виробничої безпеки;
- г) правильна відповідь відсутня.

7. Посадові особи органів державного нагляду мають право:

- а) здійснювати експертизу проектів на будівництво та реконструкцію об'єктів підвищеної небезпеки;
- б) винних працівників притягати до адміністративної відповідальності;
- в) давати дозвіл на зберігання, використання та облік вибухових речовин;
- г) всі відповіді вірні.

8. Посадові особи органів нагляду відповідно до своїх повноважень мають право:

- а) реєструвати об'єкти підвищеної та потенційної небезпеки;
- б) звільняти з посади або накладати дисциплінарне стягнення на посадових осіб, що порушили правила охорони праці;
- в) надсилати в органи прокуратури подання про невідповідність окремих посадових осіб займаній посаді для притягнення їх до відповідальності;
- г) немає вірної відповіді.

9. Відомчий та адміністративний контроль здійснюють:

- а) професійні спілки;
- б) керівник підприємства, головні спеціалісти та особи, що наділені адміністративними повноваженнями;
- в) галузеві спеціалісти вищестоящих адміністративних органів;
- г) всі відповіді вірні.

10. Найвищий нагляд за обов'язковим виконанням законів про працю здійснюють:

- а) спеціальні державні органи та інспекції;
- б) генеральний прокурор і підпорядковані йому прокурори;
- в) комісії з охорони праці місцевого самоврядування;
- г) професійні спілки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про охорону праці» [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
2. Офіційний сайт Держгірпромнагляду [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.dnopr.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.mns.gov.ua
4. Офіційний сайт державної інспекції ядерного регулювання України [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.snrc.gov.ua
5. Офіційний сайт Державної санітарно-епідеміологічної служби України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.dsesu.gov.ua/ua/>

ТЕМА 9. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ НА ВИРОБНИЦТВІ

- 9.1 *Завдання страхування від нещасного випадку. Принципи та види страхування.*
- 9.2 *Суб'єкти та об'єкти страхування. Види страхування. Страховий ризик і страховий випадок.*
- 9.3 *Фонд соціального страхування від нещасних випадків. Правління Фонду. Виконавча дирекція Фонду.*
- 9.4 *Страхові експерти з охорони праці, їх функції і повноваження.*
- 9.5 *Фінансування страхових виплат, соціальних послуг та профілактичних заходів. Джерела фінансування Фонду.*
- 9.6 *Страхові тарифи. Страхові виплати. Обов'язки та права суб'єктів страхування від нещасних випадків.*
- 9.7 *Обов'язки Фонду. Права та обов'язки застрахованої особи. Права та обов'язки роботодавця як страхувальника.*

9.1 ЗАВДАННЯ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ. ПРИНЦИПИ ТА ВИДИ СТРАХУВАННЯ.

Всі питання страхування від нещасного випадку регламентовані Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»

Завданнями страхування від нещасного випадку є:

- проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаними умовами праці;
- відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;
- відшкодування шкоди, пов'язаної з втратою застрахованими особами заробітної плати або відповідної її частини під час виконання трудових обов'язків, надання їм соціальних послуг у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також у разі їх смерті, здійснення страхових виплат непрацездатним членам їх сімей.

Страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомоги якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Дія цього Закону поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно

від їх форм власності та господарювання, у фізичних осіб, на осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності.

Держава гарантує усім застрахованим громадянам забезпечення прав у страхуванні від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Законодавство про страхування від нещасного випадку складається із Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, цього Закону, Кодексу законів про працю України, Закону України «Про охорону праці» та інших нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством про страхування від нещасного випадку, то застосовуються норми міжнародного договору.

Принципи та види страхування

Основними принципами страхування від нещасного випадку є:

- ◆ паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку;
- ◆ своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;
- ◆ обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;
- ◆ надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;
- ◆ обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;
- ◆ формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;
- ◆ диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;
- ◆ економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці.

Види страхування

Ринкові відносини, що відкривають широкий простір для господарської ініціативи, коли кожен суб'єкт господарювання діє на власний страх і ризик, мають неминучий зворотний бік — непередбачуваність економічної ситуації, ймовірність шкоди і втрат з вини клієнтів або партнерів. Відповідно розширюється перелік ризиків, які можуть бути об'єктом страхування.

Враховуючи різноманіття об'єктів, що підлягають страхуванню, відмінності в обсязі страхової відповідальності і категоріях страхувальників, всю сукупність відносин страхування можна поділити на п'ять таких галузей: майнове страхування, соціальне страхування, особисте страхування, страхування відповідальності, страхування підприємницьких ризиків.

Об'єктами майнового страхування є матеріальні цінності; соціального страхування — рівень добробуту громадян; особистого страхування — життя, працездатність і здоров'я громадян.

Об'єктами страхування відповідальності виступають обов'язки страхувальників виконувати договірні умови з поставок продукції, погашення заборгованості кредиторам або відшкодування матеріальної чи іншої шкоди у випадку її нанесення іншою особою. Наприклад, якщо у випадку аварії власник транспортного засобу завдав шкоди майну і здоров'ю іншої особи, то в силу чинного законодавства про відшкодування шкоди він зобов'язаний сплатити відповідні витрати особі, що зазнала шкоди. При страхуванні відповідальності відшкодування шкоди здійснює страхова організація. Такий же порядок чинний і при страхуванні відповідальності щодо погашення заборгованості.

Об'єктом страхування підприємницьких ризиків є ризик неодержання прибутку чи настання збитків.

Ці галузі страхування відіграють істотну роль у забезпеченні безперервності і безперебійності суспільного виробництва.

Вони можуть охоплювати необхідним страховим захистом всі ланки народного господарства і життєвий рівень населення.

9.2. СУБ'ЄКТИ ТА ОБ'ЄКТИ СТРАХУВАННЯ. ВИДИ СТРАХУВАННЯ. СТРАХОВИЙ РИЗИК І СТРАХОВИЙ ВИПАДОК.

Суб'єкти та об'єкти страхування від нещасного випадку

Суб'єктами страхування від нещасного випадку є застраховані громадяни, а в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи, страхувальники та страховик.

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється страхування.

Страховальниками є роботодавці, а в окремих випадках – застраховані особи.

Страховик – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Роботодавець

Роботодавцем відповідно до вищезазначеного Закону вважається:

- власник підприємства або уповноважений ним орган та фізична особа, яка використовує найману працю;
- власник розташованого в Україні іноземного підприємства, установи, організації (у тому числі міжнародних), філії або представництва, який використовує найману працю, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) або на інших підставах, передбачених законодавством про працю;

2) учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

3) особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудовах, виховно-трудовах закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами.

Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Страхування здійснюється в безособовій формі. Всі особи, перелічені в законі, вважаються застрахованими незалежно від фактичного виконання страхувальниками своїх зобов'язань щодо сплати страхових внесків. Усі застраховані є членами Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Добровільно від нещасного випадку можуть застрахуватися:

1) особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності, члени фермерського господарства, особистого селянського господарства, якщо вони не є найманими працівниками;

2) громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності.

Страховий ризик – обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок.

Страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму за обставин, зазначених у статті 14 цього Закону, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг.

Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення у період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів.

Нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці застрахованим, також є страховим випадком.

Порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим.

Факт нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання розслідується в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, відповідно до Закону України «Про охорону праці».

Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами.

Нещасний випадок – це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, визначається Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

В окремих випадках, за наявності підстав, Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим нещасний випадок, що стався за обставин, не визначених переліком, передбаченим частиною другою цієї статті.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою.

Перелік професійних захворювань за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади затверджується Кабінетом Міністрів України.

В окремих випадках Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим випадком захворювання, не внесене до переліку професійних захворювань, передбаченого частиною п'ятою цієї статті, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним.

9.3. ФОНД СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ. ПРАВЛІННЯ ФОНДУ. ВИКОНАВЧА ДИРЕКЦІЯ ФОНДУ

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків – некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням.

Управління Фондом здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців.

Безпосереднє управління Фондом здійснюють його правління та виконавча дирекція.

До складу правління Фонду включаються представники трьох представницьких сторін: держави; застрахованих осіб; роботодавців.

Представники держави призначаються Кабінетом Міністрів України, а представники застрахованих осіб і роботодавців обираються (делегуються) об'єднаннями профспілок та роботодавців, які мають статус всеукраїнських. Порядок виборів (делегування) представників визначається кожним об'єднанням самостійно.

Від кожної із трьох представницьких сторін, призначається і обирається (делегується) по 15 членів правління Фонду з вирішальним голосом та по 5 їх дублерів, які за тимчасової відсутності членів правління за рішенням голови правління цього Фонду виконують їх обов'язки.

Правління Фонду створюється на шестирічний строк.

За невиконання своїх обов'язків члени правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків за рекомендацією органів державного нагляду можуть бути позбавлені своїх повноважень органом, який їх делегував у склад правління Фонду.

Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків:

1) обирає із своїх членів строком на два роки голову правління Фонду та двох його заступників. При цьому забезпечується почергове представництво на цих посадах кожної із трьох представницьких сторін, зазначених у частині першій цієї статті;

2) спрямовує і контролює діяльність виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів; щорічно, а також у разі потреби заслуховує звіти директора виконавчої дирекції Фонду про її діяльність;

3) створює на паритетних засадах для вирішення найбільш важливих завдань Фонду постійні та тимчасові комісії з питань профілактики нещасних випадків, виконання бюджету, призначення пенсій тощо;

4) щорічно готує та подає у встановленому порядку пропозиції щодо галузевих тарифів внесків на соціальне страхування від нещасних випадків;

5) визначає кадрову політику;

6) призначає директора виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків та його заступників;

7) затверджує:

- статут Фонду соціального страхування від нещасних випадків, зміни до нього;
- регламент роботи правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків;
- річні бюджети Фонду та звіти про їх виконання, порядок використання коштів бюджету та коштів резерву Фонду;
- Положення про виконавчу дирекцію Фонду соціального страхування від нещасних випадків;
- структуру органів Фонду, граничну чисельність працівників, схеми їх посадових окладів, видатки на адміністративно-господарські витрати Фонду (за погодженням із спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади у сфері фінансів, праці та соціальної політики);
- річні програми робіт та звіти про їх виконання;
- Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань;
- Положення про порядок використання коштів лікувально-профілактичними, навчальними та іншими закладами, які надають Фонду соціальні послуги, та контроль за їх цільовим використанням;
- Положення про навчально-інформаційні центри;
- Порядок призначення, перерахування та проведення страхових виплат;
- нормативні документи, що регламентують внутрішню діяльність Фонду;

8) розпоряджається майном, яке перебуває у власності Фонду;

9) створює резерв коштів для забезпечення виконання завдань страхування від нещасного випадку, передбачених статтею 1 цього Закону;

10) виконує інші функції, передбачені статутом Фонду соціального страхування від нещасних випадків;

11) готує подання щорічних звітів про діяльність Фонду.

Правління Фонду проводить свої засідання відповідно до затвердженого ним плану, але не рідше двох разів на рік. Позапланові засідання правління Фонду можуть проводитися за ініціативою його голови або за пропозицією більшості членів однієї з трьох представницьких сторін правління чи на вимогу однієї третини членів правління Фонду.

Члени правління Фонду та їх дублери виконують свої обов'язки, передбачені статутом Фонду, на громадських засадах, крім випадків, коли вони беруть участь у засіданнях правління Фонду або виконують інші завдання правління Фонду. У цьому разі членам правління та їх дублерам Фонд відшкодовує витрати на проїзд і проживання, а також фактично втрачений у зв'язку із виконанням цих обов'язків заробіток за місцем роботи та внески з нього на соціальне страхування.

Засідання правління Фонду є правоможним, якщо на ньому присутні дві третини складу кожної представницької сторони.

Рішення правління Фонду вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість присутніх на засіданні членів правління. У разі рівного розподілу голосів голос голови правління Фонду є вирішальним.

Рішення правління Фонду, прийняте в межах його компетенції, є обов'язковим для виконання всіма страхувальниками та застрахованими.

Рішення правління Фонду, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Рішення правління Фонду, які мають нормативний характер і стосуються прав та обов'язків страхувальників і застрахованих осіб, підлягають обов'язковій державній реєстрації в порядку, встановленому для реєстрації нормативно-правових актів органів виконавчої влади.

Виконавча дирекція Фонду є постійно діючим виконавчим органом правління Фонду.

Виконавча дирекція є підзвітною правлінню Фонду, проводить свою діяльність від імені Фонду у межах та в порядку, що визначаються його статутом і Положенням про виконавчу дирекцію Фонду соціального страхування від нещасних випадків, організовує та забезпечує виконання рішень правління Фонду.

Виконавча дирекція Фонду соціального страхування від нещасних випадків здійснює матеріально-технічне забезпечення роботи наглядової ради та правління Фонду.

Директор виконавчої дирекції Фонду входить до складу правління Фонду з правом дорадчого голосу.

Робочими органами виконавчої дирекції Фонду є її управління в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, відділення в районах і містах обласного значення. Робочі органи виконавчої дирекції Фонду є юридичними особами, мають самостійні кошториси, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Керівників управлінь і відділень Фонду соціального страхування від нещасних випадків призначає директор виконавчої дирекції Фонду за погодженням з правлінням Фонду.

9.4. СТРАХОВІ ЕКСПЕРТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ, ЇХ ФУНКЦІЇ І ПОВНОВАЖЕННЯ

Виконання статутних функцій та обов'язків Фонду соціального страхування від нещасних випадків щодо запобігання нещасним випадкам покладається на страхових експертів з охорони праці.

Страховими експертами з охорони праці можуть бути особи з вищою спеціальною освітою за фахом спеціаліста з охорони праці або особи з вищою технічною або медичною освітою, які мають стаж практичної роботи на підприємстві не менше трьох років та відповідне посвідчення, яке видається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади.

Страхові експерти з охорони праці мають право:

1) безперешкодно та в будь-який час відвідувати підприємства для перевірки стану умов і безпеки праці та проведення профілактичної роботи з цих питань;

2) у складі відповідних комісій брати участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також у перевірці знань з охорони праці працівників підприємств;

3) одержувати від роботодавців пояснення та інформацію, в тому числі у письмовій формі, про стан охорони праці та види здійснюваної діяльності;

4) брати участь у роботі комісій з питань охорони праці підприємств;

5) вносити роботодавцям обов'язкові для виконання подання про порушення законодавства про охорону праці, а органам виконавчої влади з нагляду за охороною праці – подання щодо застосування адміністративних стягнень або притягнення до відповідальності посадових осіб, які допустили ці порушення, а також про заборону подальшої експлуатації робочих місць, дільниць і цехів, робота на яких загрожує здоров'ю або життю працівників;

6) складати протоколи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом;

7) брати участь як незалежні експерти в роботі комісій з випробувань та приймання в експлуатацію виробничих об'єктів, засобів виробництва та індивідуального захисту, апаратури та приладів контролю.

Страхові експерти з охорони праці провадять свою діяльність відповідно до Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

9.5. ФІНАНСУВАННЯ СТРАХОВИХ ВИПЛАТ, СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ. ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ФОНДУ

Усі види страхових виплат і соціальних послуг застрахованим та особам, які перебувають на їх утриманні, а також усі види профілактичних заходів,

передбачених Законом, провадяться Фондом соціального страхування від нещасних випадків за рахунок коштів цього Фонду.

Фонд бере участь у фінансуванні заходів, передбачених державними цільовими, галузевими, регіональними програмами поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, планами наукових досліджень з охорони, безпеки та гігієни праці, навчання і підвищення кваліфікації відповідних спеціалістів з питань охорони праці, організації розроблення і виробництва засобів індивідуального та колективного захисту працівників, розроблення, видання, розповсюдження нормативних актів, журналів, спеціальної літератури, а також інших профілактичних заходів відповідно до завдань страхування від нещасних випадків.

Фонд провадить збір та акумулювання страхових внесків, має автономну, незалежну від будь-якої іншої, систему фінансування.

Фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків здійснюється за рахунок:

- внесків роботодавців: для підприємств – з віднесенням на валові витрати виробництва, для бюджетних установ та організацій – з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;
- капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;
- коштів, що надійшли від стягнення штрафів і пені із страхувальників та їх посадових осіб відповідно до закону;
- добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Працівники не несуть ніяких витрат на страхування від нещасного випадку.

Кошти на здійснення страхування від нещасного випадку не включаються до складу Державного бюджету України та використовуються виключно за їх прямим призначенням. До коштів на здійснення страхування від нещасного випадку застосовується казначейська форма обслуговування в порядку, передбаченому для обслуговування Державного бюджету України.

Умови, порядок обслуговування, гарантії збереження коштів Фонду визначаються договором між банком, виконавчою дирекцією цього Фонду та Кабінетом Міністрів України.

Рішення про перерахування тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду, на депозитний рахунок приймає правління Фонду.

Порядок розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду, на депозитному рахунку визначається Кабінетом Міністрів України, а умови, порядок обслуговування та збереження цих коштів визначаються договором між банком і виконавчою дирекцією Фонду за погодженням з правлінням Фонду.

Прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду, на депозитному рахунку, використовується в порядку, визначеному правлінням Фонду.

9.6. СТРАХОВІ ТАРИФИ. СТРАХОВІ ВИПЛАТИ. ОБОВ'ЯЗКИ ТА ПРАВА СУБ'ЄКТІВ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ

Страхові тарифи, диференційовані за галузями економіки (видами економічної діяльності) залежно від класу професійного ризику виробництва, встановлюються законом.

Сума страхових внесків страхувальників до Фонду соціального страхування від нещасних випадків повинна забезпечувати:

- фінансування заходів, спрямованих на вирішення завдань, передбачених Законом;
- створення відповідно до Закону резерву коштів Фонду для забезпечення його стабільного функціонування;
- покриття витрат Фонду, пов'язаних із здійсненням соціального страхування від нещасного випадку.

Розміри страхових внесків страхувальників обчислюються:

- ◆ для роботодавців – у відсотках до сум фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, на інші заохочувальні і компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці», які підлягають обкладенню податком із доходів фізичних осіб;
- ◆ для добровільно застрахованих осіб – у відсотках до мінімальної заробітної плати.

Страхові внески нараховуються у межах граничної суми заробітної плати (доходу), що встановлюється Кабінетом Міністрів України та є розрахунковою величиною при обчисленні страхових виплат.

Страхові внески нараховуються на суми, зазначені в частині третій цієї статті, які не зменшені на суму податків, інших обов'язкових платежів і внесків, що відповідно до законодавства сплачуються із зазначених сум, та суми утримань, що здійснюються відповідно до законодавства.

Страхові внески є цільовим загальнообов'язковим платежем, який справляється на всій території України в порядку, встановленому Законом. Страхові внески не включаються до складу податків, інших обов'язкових платежів, що становлять систему оподаткування. На страхові внески не поширюється податкове законодавство.

Розмір страхового внеску залежить від класу професійного ризику виробництва, до якого віднесено підприємство, знижки до нього (за низькі рівні травматизму, професійної захворюваності та належний стан охорони праці) чи надбавки (за високі рівні травматизму, професійної захворюваності та неналежний стан охорони праці).

Розмір зазначеної знижки чи надбавки не може перевищувати 50 відсотків страхового тарифу, встановленого для відповідної галузі економіки (виду робіт).

Розрахунок розміру страхового внеску для кожного підприємства провадиться Фондом відповідно до Порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Страхувальник здійснює страховий внесок у Фонд у порядку і строки, які визначаються страховиком.

Залишки сум від можливого перевищення доходів над витратами Фонду за підсумками фінансового року використовуються для коригування (зменшення) суми внесків страхувальників.

Якщо на страхувальника протягом календарного року накладався штраф за порушення законодавства про охорону праці, він втрачає право на знижку страхового тарифу.

Суми надбавок до страхових тарифів і штрафів сплачуються страхувальником із суми прибутку, а при відсутності прибутку відносяться на валові витрати виробництва; для бюджетних установ та організацій – із коштів на утримання страхувальника.

У разі систематичних порушень нормативних актів про охорону праці, внаслідок чого зростає ризик настання нещасних випадків і професійних захворювань, підприємство у будь-який час за рішенням відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на основі відповідного подання страхового експерта, який обслуговує це підприємство, може бути віднесено до іншого, більш високого класу професійного ризику виробництва. Цей захід може мати і зворотну дію, але з початку фінансового року.

Органи Фонду мають право проводити в порядку, визначеному законодавством України, планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності щодо сплати та цільового використання ними збору на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків.

Щорічні та позапланові аудиторські перевірки щодо сплати та цільового використання збору загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків, що проводяться за рішенням наглядової ради, здійснюють незалежні аудиторські організації. До перевірки можуть бути залучені державні податкові адміністрації.

Юридичні та фізичні особи, що здійснюють операції з коштами загальнообов'язкового державного соціального страхування, зобов'язані представляти контролюючим органам необхідні документи та відомості, що належать до сфери їх діяльності.

Органи Фонду соціального страхування від нещасних випадків мають право:

- 1) застосовувати фінансові санкції, передбачені Законом;
- 2) порушувати в установленому законом порядку питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків;

3) у разі виявлення порушень порядку нарахування, обчислення, сплати страхових внесків та нецільового використання коштів на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків звертатися в установленому законом порядку до органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки та податкової міліції;

4) здійснювати інші функції, передбачені законодавством.

Страхові виплати

Страховими виплатами є грошові суми, які згідно із Законом Фонд виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку.

Зазначені грошові суми складаються із:

1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності;

2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);

3) страхової виплати пенсії по інвалідності потерпілому;

4) страхової виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальника;

5) страхової виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;

6) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу.

Середньомісячний заробіток для обчислення суми страхових виплат потерпілому у зв'язку із втраченим ним заробітком (або відповідної його частини) визначається згідно з порядком обчислення середньої заробітної плати для виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

9.7. ОБОВ'ЯЗКИ ФОНДУ. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЗАСТРАХОВАНОЇ ОСОБИ. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ РОБОТОДАВЦЯ ЯК СТРАХУВАЛЬНИКА

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні:

а) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

б) одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

в) щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

г) пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

д) пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

е) допомогу дитині відповідно до статті 9 цього Закону;

2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

5) забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка повинна включати:

- а) обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики;
- б) догляд медичних сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі;
- в) акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів;
- г) утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі;
- д) забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів).

З метою найповнішого виконання функцій, передбачених пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, Фонд соціального страхування від нещасних випадків створює спеціалізовану медичну та патронажну службу соціального страхування;

6) вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

7) забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізольованого житла;

8) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії (ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю;

9) організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

10) у разі невідкладної потреби подавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь – за рахунок Фонду;

11) сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування;

12) організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види соціальних послуг та виплат, передбачені цією статтею, надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, перебуває на обліку підприємство, на якому стався страховий випадок, у Фонді соціального страхування від нещасних випадків чи ні.

Права застрахованого

Застрахований має право:

1) брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;

2) бути повноважним представником застрахованих працівників і вимагати від Фонду виконання своїх обов'язків щодо соціального захисту потерпілих;

3) брати участь у розслідуванні страхового випадку, у тому числі з участю представника профспілкового органу або своєї довіреної особи;

4) у разі настання страхового випадку одержувати від Фонду виплати та соціальні послуги, передбачені Законом;

5) на послуги медичної реабілітації;

6) на послуги професійної реабілітації, включаючи збереження робочого місця, навчання або перекваліфікацію, якщо загальна тривалість професійної реабілітації не перевищує двох років;

7) на відшкодування витрат при медичній і професійній реабілітації на проїзд до місця лікування чи навчання і назад, витрати на житло та харчування, транспортування багажу, на проїзд особи, яка його супроводжує;

8) на послуги соціальної реабілітації, включаючи придбання автомобіля, протезів, допомогу у веденні домашнього господарства, що надаються відповідно до законодавства;

9) отримувати безоплатно від Фонду роз'яснення з питань соціального страхування від нещасного випадку.

У разі смерті потерпілого члени його сім'ї мають право на одержання від Фонду страхових виплат (одноразової допомоги, пенсії у зв'язку із втратою годувальника) та послуг, пов'язаних з похованням померлого.

Обов'язки застрахованого

Застрахований зобов'язаний:

1) знати та виконувати вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, що стосуються застрахованого, а також додержуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства;

2) у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання:

а) лікуватися в лікувально-профілактичних закладах або у медичних працівників, з якими Фонд уклав угоди на медичне обслуговування;

- б) додержувати правил поведінки та режиму лікування, визначених лікарями, які його лікують;
- в) не ухилятися від професійної реабілітації та виконання вказівок, спрямованих на якнайшвидше повернення його до трудової діяльності;
- г) своєчасно повідомляти робочий орган виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків про обставини, що призводять до зміни розміру матеріального забезпечення, складу соціальних послуг та порядку їх надання (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо).

Права та обов'язки роботодавця як страхувальника

Роботодавець як страхувальник має право:

- 1) брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;
- 2) вимагати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виконання обов'язків Фонду щодо організації профілактики нещасних випадків і професійних захворювань та соціального захисту потерпілих;
- 3) оскаржувати рішення працівників Фонду соціального страхування від нещасних випадків у спеціальних комісіях з питань вирішення спорів при виконавчій дирекції Фонду та при її робочих органах;
- 5) захищати свої права та законні інтереси, а також права та законні інтереси застрахованих, у тому числі в суді.

Роботодавець як страхувальник зобов'язаний:

- 3) інформувати робочий орган виконавчої дирекції Фонду:
  - а) про кожний нещасний випадок або професійне захворювання на підприємстві;
  - б) про зміну технології робіт або виду діяльності підприємства для переведення його до відповідного класу професійного ризику;
- 4) подавати робочому органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків відомості про річний фактичний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), кількість нещасних випадків і професійних захворювань на підприємстві за минулий календарний рік;
- 5) безоплатно створювати всі необхідні умови для роботи на підприємстві представників Фонду;
- 6) повідомляти працівникам підприємства адресу та номери телефонів робочого органу виконавчої дирекції Фонду, а також лікувально-профілактичних закладів та лікарів, які за угодами з цим Фондом обслуговують підприємство;
- 7) подавати звітність робочому органу виконавчої дирекції Фонду у строки, в порядку та за формою, що встановлені Фондом.

Порядок і строки подання відомостей, передбачених Законом, визначаються Фондом соціального страхування від нещасних випадків.

НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Контрольні запитання

1. В якому законі регламентовані питання страхування від нещасного випадку?
2. Які завдання страхування від нещасного випадку?
3. Які основні принципи страхування від нещасного випадку?
4. Хто виступає об'єктом страхування від нещасного випадку?
5. Хто виступає суб'єктом страхування від нещасного випадку?
6. Хто підлягає обов'язковому страхуванню від нещасного випадку?
7. Що таке страховий ризик?
8. Що таке страховий випадок?
9. Хто здійснює страхування від нещасного випадку?
10. Хто входить до складу Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань?
11. Які обов'язки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань?
12. Хто може виступати страховими експертами з охорони праці?
13. Які права мають експерти з охорони праці?
14. За рахунок чого здійснюється фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків?
15. З чого складаються страхові виплати при настанні нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання?

Темі рефератів

1. Історія виникнення і розвитку соціального страхування в Україні.
2. Система фінансування та джерела коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
3. Страхові тарифи, розміри та порядок здійснення страхових внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
4. Основні положення Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».
5. Системи пенсійного страхування в США, їх характеристика.
6. Системи пенсійного страхування в Німеччині, їх характеристика.
7. Системи пенсійного страхування в Англії, їх характеристика.
8. Системи пенсійного страхування в Франції, їх характеристика.
9. Системи пенсійного страхування в Чилі, їх характеристика.
10. Системи пенсійного страхування в Польщі, їх характеристика.

Тести

1. Види страхування від нещасного випадку:

- а) колективне, добровільне;
- б) обов'язкове, індивідуальне;
- в) колективне, індивідуальне;
- г) немає вірної відповіді.

2. Форми здійснення страхування:

- а) індивідуальна, колективна;
- б) обов'язкова, добровільна;
- в) колективна, обов'язкова;
- г) правильна відповідь відсутня.

3. Чим відрізняється страхування від нещасних випадків від довгострокового страхування життя?

- а) У разі страхування від нещасних випадків по закінченні терміну дії договору страхова сума не виплачується і сплачені внески по закінченні терміну дії договору страхування не повертаються;
- б) у разі страхування від нещасних випадків по закінченні терміну страхування передбачається повернення сплачених внесків;
- в) у разі страхування від нещасних випадків при їх настанні договір припиняє свою дію незалежно від виплаченої суми;
- г) правильна відповідь відсутня.

4. Страхування від нещасного випадку здійснюється:

- а) за бажанням працівника;
- б) за бажанням власника;
- в) згідно з Законом «Про охорону праці»
- г) згідно з Законом «Про соціальне страхування від нещасного випадку»

5. До повноважень Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України належить:

- а) призначення і виплата щомісячної грошової суми в разі часткової втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку;
- б) призначення і виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності потерпілому від нещасного випадку на виробництві;
- в) призначення і виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком з виробництвом;
- г) призначення і виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в разі санаторно-курортного лікування;
- д) призначення і виплата допомоги по частковому безробіттю;
- е) призначення і виплата пенсії по інвалідності.

6. Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати:

- а) 360 календарних днів протягом 2-х років;
- б) 360 календарних днів;
- в) 720 календарних днів;
- г) правильна відповідь відсутня.

7. Матеріальне забезпечення та соціальні послуги з Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань надаються за рахунок:

- а) Резервного фонду;
- б) страхових внесків;
- в) коштів роботодавців;
- г) надходжень із бюджету.

8. Хто може бути страхувальником колективного добровільного страхування у разі нещасних випадків?

- а) юридичні особи;
- б) юридичні та фізичні особи;
- в) фізичні особи;
- г) родичі.

9. Страхування в разі нещасних випадків є:

- а) накопичувальним страхуванням, яке передбачає страхову виплату в разі нещасного випадку;
- б) ризиковим страхуванням, яке передбачає страхову виплату у разі настання нещасного випадку;
- в) страхуванням відповідальності, яке передбачає страхову виплату у разі настання нещасного випадку;
- г) правильна відповідь відсутня.

10. Внески у фонд соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві залежить від:

- а) ризику професійних захворювань;
- б) форми власності підприємства;
- в) виду діяльності підприємства;
- г) кількості працюючих на підприємстві;
- д) розміру середньомісячної заробітної плати працюючих.

Література

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
2. Закон України «Про охорону праці» [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
3. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.social.org.ua/>
4. Атаманчук П.С. Основи охорони праці: навч.посіб. / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.П. Панчук, О.Г. Чорна.– К.: Центр учбової літератури, 2011.–224 с.
5. Гандзюк М.П. Основи охорони праці: підруч. / М.П. Гандзюк, Є.П. Желібо, М.О. Халімовський; 5-те видання / За ред. М.П. Гандзюка. – К.:Каравелла, 2011. – 384 с.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ГАЛУЗІ

Охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Безпека – стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди.

Рівень безпеки – оцінка безпеки посиленням на прийнятний ризик.

Ризик – імовірність заподіяння шкоди з урахуванням її тяжкості.

Виробничий ризик – імовірність ушкодження здоров'я працівника під час виконання ним трудових обов'язків, що обумовлена ступенем шкідливості та (або) небезпечності умов праці та науково-технічним станом виробництва.

Недопустимий ризик – ризик, якого сучасний рівень розвитку науки, техніки й технології дозволяє уникнути.

Шкода – фізичне ушкодження і/або збитки, заподіяні здоров'ю людей і/або майну чи навколишньому середовищу.

Промислова безпека – безпека від аварій на виробничих об'єктах і наслідків цих аварій.

Небезпека – потенційне джерело шкоди.

Промислова продукція підвищеної небезпеки – машини, механізми, обладнання, технічні системи (комплекси), інші технічні засоби праці, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю чи майну або навколишньому природному довкіллю.

Безпечність промислової продукції – властивість продукції забезпечити і зберегти протягом певного терміну експлуатації рівень безпеки персоналу, людського оточення і довкілля у межах, обумовлених вимогами чинних нормативних актів та досягнутим науково-технічним рівнем.

Безпечність виробничого процесу – властивість виробничого процесу відповідати вимогам безпеки праці під час проведення його в умовах, установлених нормативною документацією.

Безпечність виробничого обладнання – властивість виробничого обладнання відповідати вимогам безпеки праці під час монтажу (демонтажу) і експлуатації в умовах, установлених нормативною документацією.

Безпека праці – стан умов праці, за якого вплив на працівника небезпечних і шкідливих виробничих чинників усунуто, або вплив шкідливих виробничих чинників не перевищує гранично допустимих значень.

Вимоги безпеки (праці) – вимоги, встановлені актами законодавства, нормативними і проектними документами, правилами та інструкціями, виконання яких забезпечує безпечні умови праці та регламентує поведінку працівника.

Знак безпеки праці – знак, призначений для попереджування працівників про можливу небезпеку, заборону або припис певних дій, а також для інформування про розміщення об'єктів, використання яких пов'язано із унеможливленням або зниженням наслідків дії небезпечних і (або) шкідливих виробничих чинників.

Колір безпеки – установлений колір, призначений для привернення уваги працівника до окремих елементів виробничого обладнання і (або) будівельної конструкції, які можуть бути джерелами небезпечних і (або) шкідливих виробничих факторів, а також до засобів пожежогасіння і знаків безпеки.

Небезпечний (виробничий) чинник – виробничий чинник, вплив якого на працівника в певних умовах призводить до травм, гострого отруєння або іншого раптового різкого погіршення здоров'я або до смерті.

Шкідливий (виробничий) чинник – виробничий чинник, вплив якого за певних умов може призвести до захворювання, зниження працездатності і (або) негативного впливу на здоров'я нащадків. Примітка. Залежно від кількісної характеристики (рівня, концентрації тощо) і тривалості впливу шкідливий виробничий чинник може стати небезпечним.

Гранично допустиме значення шкідливого (виробничого) чинника – граничне значення величини шкідливого виробничого чинника, вплив якого на людину в разі його щоденної регламентованої тривалості не призводить до зниження працездатності і захворювання в період трудової діяльності та у подальшому періоді життя, а також не справляє несприятливого впливу на здоров'я нащадків.

Травма – порушеність анатомічної цілісності організму людини, або його функцій внаслідок дії чинників зовнішнього середовища.

Виробнича травма – травма, що сталася внаслідок дії виробничих чинників.

Виробничий травматизм – явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві.

Нещасний випадок – непередбачений збіг обставин і умов, за яких заподіяна шкода здоров'ю, або настала смерть людини.

Нещасний випадок на виробництві – раптове погіршення стану здоров'я чи настання смерті працівника під час виконання ним трудових обов'язків внаслідок короткочасного (тривалістю не довше однієї робочої зміни) впливу небезпечного або шкідливого чинника.

Акт про нещасний випадок на виробництві – офіційний документ, що його складає комісія з розслідування нещасного випадку, внаслідок якого працівник згідно з медичним висновком втратив працездатність щонайменше на один день, або виникла необхідність перевести його на іншу (легшу) роботу терміном щонайменше на один день, або в разі його смерті.

Трудове каліцтво – втрата здоров'я працівником внаслідок виробничої травми.

Професійна небезпека – небезпека, яка може виникнути під час виконання роботи та призвести до травми, хвороби або смерті.

Умови праці - сукупність чинників виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час виконання нею трудових обов'язків.

Виробниче середовище – сукупність фізичних, хімічних, біологічних, соціальних та інших чинників, що діють на людину під час виконання нею трудових обов'язків.

Виробниче приміщення – замкнений простір у будівлях і спорудах, призначений для трудової діяльності людей.

Трудова діяльність (людини) – реалізація цільової функції, сформованої потребами суспільства, здійснювана у певній організаційно-правовій формі господарювання.

Виконання трудових обов'язків – трудова діяльність за встановленими нормами, правилами та інструкціями.

Робоча зона – визначений простір, в якому розташовано робочі місця постійного або непостійного (тимчасового) перебування працівників.

Небезпечна зона – простір, у якому можлива дія на працівника небезпечного і (або) шкідливого виробничого чинника.

Робоче місце – місце постійного або тимчасового перебування працівника під час виконання ним трудових обов'язків.

Постійне робоче місце – робоче місце, на якому працівник перебуває половину або більшу частину свого робочого часу (понад дві години безперервно).
Примітка. Якщо за цих обставин робота виконується на різних ділянках робочої зони, постійним робочим місцем вважається вся зона.

Тимчасове робоче місце — робоче місце, на якому працівник перебуває менше половини або меншу частину (менше 2 годин неперервно) тривалості щоденної роботи (зміни).

Безпечна відстань — найменша відстань між людиною і джерелом небезпечного і (або) шкідливого впливу, на якій цей вплив відсутній або не перевищує допустимого рівня.

Категорія робіт — розмежування робіт за тяжкістю праці, напруженістю, ступенем професійної небезпеки (шкідливості).

Тяжкість праці — характеристика трудової діяльності людини, яка визначає ступінь залученості до роботи м'язів та відображає фізіологічні витрати внаслідок фізичного навантаження.

Напруженість праці — характеристика трудового процесу, що відображає переважне навантаження на центральну нервову систему.

Шкідлива речовина — речовина, що, контактуючи з організмом людини, може викликати захворювання чи відхилення у стані здоров'я як під час впливу речовини, так і в подальший період життя теперішнього та наступного поколінь.

Здоров'я — стан фізичного та психічного благополуччя людини, в тому числі відсутність хвороб і фізичних вад.

Охорона здоров'я працівників — комплекс заходів, спрямованих на збереження здоров'я працівників з урахуванням категорії виконуваних робіт та виробничого середовища.

Професійний відбір — сукупність заходів, метою яких є відбір осіб для виконання певного виду трудової діяльності за їх професійними знаннями, анатоמו-фізіологічними і психологічними особливостями, станом здоров'я та віком.

Медичний огляд — огляд працівників спеціальною комісією лікарів з обов'язковими лабораторними, клінічними і функціональними дослідженнями з метою визначення можливості допущення до виконання конкретної роботи (до професії) за станом здоров'я.

Попередній медичний огляд — медичний огляд, який проводиться під час влаштування на роботу для визначення початкового стану здоров'я претендента та його відповідності конкретно обраній професії.

Періодичний медичний огляд — медичний огляд працівників, який проводять з установленою періодичністю з метою виявлення ознак виробничо зумовлених захворювань, а також патологічних станів, що розвинулися протягом трудової

діяльності та перешкоджають продовженню роботи за певним фахом.

Медичне протипоказання – наявність в організмі працівника анатомофізіологічних відхилів або патологічних процесів, які перешкоджають виконанню певної роботи.

Працездатність – здатність людини виконувати певну роботу, яка визначається рівнем її фізичних і психофізіологічних можливостей, а також станом здоров'я і професійною підготовленістю.

Непрацездатність – повна чи часткова втрата загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання, нещасного випадку або вродженої фізичної вади.

Професійна хвороба; професійне захворювання – патологічний стан людини, обумовлений надмірним напруженням організму, або дією шкідливого виробничого чинника під час трудової діяльності.

Професійна захворюваність – вище, що характеризується сукупністю професійних захворювань.

Професійна реабілітація – поновлення професійної працездатності.

Засіб захисту (працівника) – засіб, призначений для запобігання або зменшення впливу на працівника небезпечних і (або) шкідливих виробничих чинників.

Засіб індивідуального захисту (працівника) – засіб захисту, що надягається на тіло працівника чи його частину, або використовується працівником під час праці.

Засіб колективного захисту (працівників) – засіб захисту, конструктивно і (або) функціонально пов'язаний з виробничим обладнанням, виробничим процесом, виробничим приміщенням (будівлею) або виробничим майданчиком.

Виробнича санітарія – система організаційних, гігієнічних і санітарно-технічних заходів та засобів запобігання впливу шкідливих виробничих чинників на працівників.

Гігієна праці – гігієна праці – галузь практичної і наукової діяльності, що вивчає стан здоров'я працівників у його обумовленості умовами праці і на цій основі обґрунтовує заходи і засоби щодо збереження і зміцнення здоров'я працівників, профілактики несприятливого впливу умов праці.

Гігієнічний норматив – кількісний показник, який характеризує оптимальний чи допустимий рівень впливу чинників навколишнього і виробничого середовища.

Гігієнічна характеристика умов праці – визначення і оцінка стану умов праці (робочого місця, виробничого середовища, трудового процесу) щодо відповідності їх державним санітарним нормам, правилам, гігієнічним нормативам.

Гігієнічні вимоги – комплекс вимог до об'єкта дослідження, які унеможливають прояви його шкідливого впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище.

Державний нагляд за охороною праці – діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб, що спрямована на забезпечення виконання органами виконавчої влади, суб'єктами господарювання і працівниками вимог актів законодавства та інших нормативно-правових актів про охорону праці.

Державні міжгалузеві та галузеві нормативні акти про охорону праці - правила, стандарти, норми, положення, інструкції та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання.

ДОДАТОК 1

Форма Н-1

ЗАТВЕРДЖУЮ

_____ (посада роботодавця або керівника, який призначив комісію)

_____ (підпис) _____ (ініціали та прізвище)

_____ 20__ р.
М. П.

АКТ № _____ ПРО НЕЩАСНИЙ ВИПАДОК, ПОВ'ЯЗАНИЙ ІЗ ВИРОБНИЦТВОМ

_____ (прізвище, ім'я та по батькові потерпілого)

_____ (місце проживання потерпілого)

1. Дата і час настання нещасного випадку _____

_____ (число, місяць, рік)

_____ (год., хв)

2. Найменування підприємства, працівником якого є потерпілий: _____

Місцезнаходження підприємства, працівником якого є потерпілий:

Автономна Республіка Крим,
область _____

район _____

населений пункт _____

Форма власності _____

Орган, до сфери управління якого належить
підприємство _____

Реєстраційні відомості підприємства (страхувальника) у Фонді соціального
страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань:

реєстраційний номер страхувальника _____

дата реєстрації _____

найменування основного виду діяльності _____

та його код згідно з КВЕД _____

встановлений клас професійного ризику виробництва _____

Найменування і місцезнаходження підприємства, де
стався нещасний випадок _____

Цех, дільниця, місце, де стався нещасний випадок _____

3. Відомості про потерпілого:

стать: чоловіча, жіноча	<input type="text"/>
число, місяць, рік народження	<input type="text"/>
професія (посада)	<input type="text"/>
розряд (клас)	<input type="text"/>
стаж роботи загальний	<input type="text"/>
стаж роботи за професією (посадою)	<input type="text"/>
ідентифікаційний код	<input type="text"/>

4. Проведення навчання та інструктажу з охорони праці:

Навчання за професією чи роботою, під час виконання якої стався нещасний випадок	<input type="text"/>
	(число, місяць, рік)
проведення інструктажу:	
вступного	<input type="text"/>
	(число, місяць, рік)
первинного	<input type="text"/>
	(число, місяць, рік)
повторного	<input type="text"/>
	(число, місяць, рік)
цільового	<input type="text"/>
	(число, місяць, рік)
Перевірка знань за професією чи видом роботи, під час виконання якої стався нещасний випадок (для робіт підвищеної небезпеки)	<input type="text"/>
	(число, місяць, рік)

Робота в умовах дії шкідливих або небезпечних факторів

5. Проходження медичного огляду:

попереднього	<input type="text"/>
	(число, місяць, рік)
періодичного	<input type="text"/>
	(число, місяць, рік)

6. Обставини, за яких стався нещасний випадок

Вид події	<input type="text"/>
Шкідливий або небезпечний фактор та його значення	<input type="text"/>

7. Причини нещасного випадку:

основна	<input type="text"/>
супутні:	<input type="text"/>
	<input type="text"/>

8. Устаткування, машини, механізми, транспортні засоби, експлуатація яких призвела до нещасного випадку

(найменування, тип, марка, рік випуску, підприємство-виготовлювач)	<input type="text"/>
--	----------------------

9. Діагноз згідно з листком непрацездатності або довідкою лікувально-профілактичного закладу _____

Перебування потерпілого в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння _____

(так, ні)

10. Особи, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці:

_____ (прізвище, ім'я, та по батькові, професія, посада, підприємство,

порушення вимог законодавства про охорону праці із

ДНАОП

зазначенням статей, розділів, пунктів тощо)

11. Свідки нещасного випадку

_____ (прізвище, ім'я, та по батькові, постійне місце проживання)

12. Заходи щодо усунення причин нещасного випадку

№ з/п	Найменування заходу	Строк виконання	Виконавець	Відмітка про виконання
-------	---------------------	-----------------	------------	------------------------

Голова комісії

_____ (посада)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

Члени комісії

_____ (посада)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

_____ 20__ р.

ДОДАТОК 2

Додаток 5
до п. 4.8 Положення про порядок
розслідування нещасних випадків, що
сталися під час навчально-виховного
процесу в навчальних закладах

Акт
спеціального розслідування групового нещасного випадку
або нещасного випадку із смертельним наслідком,
що стався « _____ » _____ 20__ року
о _____ годині _____ хвилин

_____

(повне найменування навчального закладу, його засновник /власник/, найменування органу, до сфери управління якого належить навчальний заклад)

« ____ » _____ 20__ року _____
(дата складання акту) (місце складання акта: село, район, місто, область)

Комісія, призначена наказом (розпорядженням) від « ____ » _____ 20__ року N ____
_____

(найменування органу, яким призначена комісія)

у складі:

голова комісії

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____

(посада, місце роботи)

члени комісії:

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____

(посада, місце роботи)

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____

(посада, місце роботи)

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____

(посада, місце роботи)

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____

(посада, місце роботи)

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____

(посада, місце роботи)

провела за період з « ____ » _____ 20__ року до « ____ » _____ 20__ року спеціальне
розслідування нещасного випадку, який стався _____

_____

указується місце події та кількість потерпілих,

_____

у тому числі зі смертельним наслідком)

1. Відомості про потерпілого (потерпілих) _____

Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, клас, група, навчальний заклад, час проходження

навчання, інструктажу, перевірки знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Якщо розслідується груповий нещасний випадок, то у розділі I акта спеціального розслідування

зазначаються відомості на кожного потерпілого окремо.

2. Обставини нещасного випадку

Нещасний випадок стався під час _____

(захід, що проводився)

Описуються всі події, що відбувалися, та роботи, що проводилися до настання нещасного випадку.

Зазначається, як проходив навчально-виховний процес, хто керував цим процесом, що

сталось з потерпілим. Викладається послідовність подій, наводяться небезпечні і шкідливі фактори, які

могли вплинути на потерпілого, описуються дії потерпілого та інших осіб, причетних до нещасного

випадку. Зазначається характер травми, ступінь її важкості, попередній діагноз і заходи, вжиті для

надання першої допомоги потерпілому.

3. Причини нещасного випадку

Наводяться основні технічні та організаційні причини нещасного випадку, включаючи перевищення

гранично допустимих норм небезпечних і шкідливих факторів, якщо вони вплинули на подію

(допуск до роботи ненавчених або не проінструктованих осіб, несправність

обладнання, машин, механізмів, відсутність керівництва, нагляду за проведенням

навчально-виховного процесу). Після кожної причини вказуються, які конкретні вимоги

законодавства і нормативних актів про охорону праці, інструкцій з

безпечного ведення робіт, посадових інструкцій були порушені (з посиланням на відповідні статті,

розділи, пункти). Зазначаються узагальнені результати проведеної перевірки

стану охорони праці у закладі.

4. Заходи щодо усунення причин нещасного випадку

Заходи, запропоновані комісією, повинні складатися із:

заходів щодо ліквідації наслідків події (у разі потреби);

заходів щодо усунення безпосередніх причин травмування і запобігання подібним

випадкам у подальшому.

Вони можуть бути викладені у вигляді таблиці або перелічені у тексті із зазначенням змісту

заходів, термінів їх виконання і посадових осіб, відповідальних за їх реалізацію.

5. Висновок комісії щодо осіб, які допустили порушення законодавчих та інших нормативних актів з охорони праці, і запропоновані заходи щодо притягнення їх до відповідальності

У цьому розділі зазначаються особи, у тому числі й потерпілий, чиї дії або бездіяльність призвели до нещасного випадку. Після викладення змісту порушення зазначаються статті, розділи, пункти законодавчих і нормативних актів з охорони праці, посадових інструкцій, які були порушені. У кінці розділу пропонуються заходи щодо притягнення до відповідальності осіб, звини яких стався нещасний випадок.

Після висновку в акті робиться запис про те, що комісія мала зустрічі з потерпілими або батьками (особами, які представляють їх інтереси), розглянула на місці питання надання соціальної і матеріальної допомоги, роз'яснила їхні права відповідно до чинного законодавства.

Голова комісії	_____ / _____ /
	(посада) (Підпис, ініціали, прізвище)
Члени комісії	_____ / _____ /
	(посада) (Підпис, ініціали, прізвище)
	_____ / _____ /
	(посада) (Підпис, ініціали, прізвище)
	_____ / _____ /
	(посада) (Підпис, ініціали, прізвище)

ДОДАТОК 3

Форма Н-5

ЗАТВЕРДЖУЮ

_____ (посада роботодавця або керівника органу, який
призначив комісію)

_____ (підпис) _____ (ініціали та прізвище)

_____ 20__ р.

М. П.

АКТ (СПЕЦІАЛЬНОГО) РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ (АВАРІЇ), ЩО СТАВСЯ (СТАЛАСЯ)

_____ 20__ р. о __ год. __ хв.

на _____
(найменування підприємства, код згідно з ЄДРПОУ,

_____ найменування органу, до сфери управління якого належить

_____ підприємство)

_____ (дата складення акта)

_____ (місце складення акта)

Комісія, призначена наказом від _____ 20__ р. № _____

_____ (найменування органу, який утворив комісію)

у складі голови

_____ (прізвище, ім'я та по батькові)

_____ (посада, місце роботи)

членів комісії:

_____ (прізвище, ім'я та по батькові)

_____ (посада, місце роботи)

за участю:

_____ (прізвище, ім'я та по батькові)

_____ (посада, місце роботи)

провела у період з _____ 20__ р. по _____ 20__ р. (спеціальне) розслідування
нешасного випадку (аварії), що стався (сталася)

_____ (місце події, кількість потерпілих,

_____ у тому числі із смертельним наслідком)

1. Відомості про потерпілого (потерпілих)

_____ (прізвище, ім'я та по батькові, рік народження, професія (посада), стаж роботи - загальний, у тому

_____ числі на підприємстві, за професією; дата проходження навчання, інструктажу, перевірки

_____ знань з охорони праці, первинного та періодичного медичного огляду, професійного добору;

_____ наслідки нещасного випадку)

(відомості про членів сім'ї, які перебувають на утриманні

потерпілого, - прізвище, ім'я та по батькові, рік народження, ступінь

родинного зв'язку, рід занять, - у разі нещасного випадку із смертельним наслідком)

2. Характеристика об'єкта, ділянки та місця, де стався (сталася) нещасний випадок (аварія)

(стисла характеристика об'єкта, ділянки та місця, де стався (сталася) нещасний випадок (аварія), із

зазначенням відомостей про проектний, затверджений та фактичний режим роботи об'єкта

(устаткування) до настання нещасного випадку (аварії)

(стан об'єкта (ділянки), устаткування (конструкцій) і матеріалів перед нещасним випадком

(аварією); висновок про їх відповідність нормативним вимогам)

(відомості про аналогічні нещасні випадки (аварії) на підприємстві)

(опис організації на підприємстві роботи з охорони праці та її недоліків (зазначаються тільки у разі

групового нещасного випадку та нещасного випадку із смертельним наслідком)

3. Обставини, за яких стався (сталася) нещасний випадок (аварія)

(опис подій, що сталися, робіт, що проводилися до нещасного випадку (аварії), їх процесу

з початку зміни із зазначенням керівника робіт, його вказівок, дій потерпілого (потерпілих) та

інших осіб, причетних до настання нещасного випадку (аварії)

(послідовний виклад подій із зазначенням небезпечних та шкідливих виробничих факторів, які

впливали на потерпілого, перелік машин, інструментів, устаткування, експлуатація яких

привела до нещасного випадку, небезпечних умов і небезпечних дій потерпілого або інших осіб,

---

характеру аварії)

(перелік заходів, вжитих відповідно до плану ліквідації наслідків нещасного випадку (аварії),

---

надзвичайної ситуації або плану локалізації аварійних ситуацій)

4. Причини нещасного випадку (аварії)

(основні технічні, організаційні та психофізіологічні причини нещасного випадку (аварії), включаючи

перевищення гранично допустимих концентрацій (рівнів) небезпечних і шкідливих виробничих

факторів, невідповідність засобів колективного, індивідуального та медичного захисту встановленим

вимогам та їх недостатність (якщо це вплинуло на подію)

(узагальнені результати перевірки стану охорони праці на підприємстві, проведеної органами

державного нагляду за охороною праці та іншими органами - тільки у разі групового нещасного

випадку та нещасного випадку із смертельним наслідком)

5. Заходи щодо усунення причин виникнення нещасного випадку (аварії)

(заходи щодо усунення безпосередніх причин виникнення нещасного випадку і запобігання подібним випадкам)

(заходи щодо ліквідації наслідків аварії - у разі необхідності)

6. Висновок комісії

(нешасний випадок вважається (не вважається) пов'язаним з виробництвом)

(складається акт форми Н-1 або форми НПВ, карта форми П-5 - у разі гострого професійного захворювання (отруєння)

(відомості про осіб, у тому числі потерпілого, працівників іншого підприємства або сторонніх осіб, дії або бездіяльність яких призвели до нещасного випадку (аварії), перелік порушень вимог законодавства про охорону праці, посадових інструкцій тощо (із зазначенням статей, розділів, пунктів)

(пропозиції щодо притягнення до відповідальності осіб, дії або бездіяльність яких призвели до нещасного випадку (аварії)

(запис про зустріч членів комісії з розслідування з потерпілими або членами їх сімей чи особами, які представляють їх інтереси, з метою розгляду питань щодо розв'язання соціальних проблем, які виникли внаслідок нещасного випадку, пропозиції щодо їх розв'язання відповідними органами, роз'яснення потерпілим (членам їх сімей, особам, які представляють їх інтереси) прав у зв'язку з настанням нещасного випадку)

7. Перелік матеріалів, що додаються

Голова комісії

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

Члени комісії

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

_____

_____

_____

_____

ДОДАТОК 4

Форма НПВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

_____
(посада роботодавця або керівника органу, який призначив комісію)

_____
(підпис) (ініціали та прізвище)

_____ 20__ р.
М. П.

АКТ N _____ ПРО НЕЩАСНИЙ ВИПАДОК НА ПІДПРИЄМСТВІ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИЙ З ВИРОБНИЦТВОМ

_____
(прізвище, ім'я та по батькові потерпілого)

_____
(місце проживання потерпілого)

1. Дата і час настання нещасного випадку

_____
(число, місяць, рік)

_____
(год., хв)

2. Найменування підприємства, працівником якого є потерпілий

Місцезнаходження підприємства:

Автономна Республіка Крим,
область

район

населений пункт

Форма власності

Орган, до сфери управління якого належить підприємство

Реєстраційні відомості підприємства (страхувальника) у Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань:

реєстраційний номер страхувальника

дата реєстрації

найменування основного виду діяльності

та його код згідно з КВЕД

встановлений клас професійного ризику виробництва

Найменування і місцезнаходження підприємства, де стався нещасний випадок

Цех, дільниця, місце, де стався нещасний випадок _____

3. Відомості про потерпілого:

стать: чоловіча, жіноча _____

число, місяць, рік народження _____

професія (посада) _____

розряд (клас) _____

стаж роботи загальний _____

стаж роботи за професією (посадою) _____

ідентифікаційний код _____

4. Проведення навчання та інструктажу з охорони праці:

навчання за професією чи роботою, під час виконання якої стався нещасний випадок _____

(число, місяць, рік)

проведення інструктажу: вступного _____

(число, місяць, рік)

первинного _____

(число, місяць, рік)

повторного _____

(число, місяць, рік)

цільового _____

(число, місяць, рік)

перевірка знань за професією чи видом роботи, під час виконання якої стався нещасний випадок (для робіт підвищеної небезпеки) _____

(число, місяць, рік)

Робота в умовах дії шкідливих або небезпечних факторів

5. Проходження медичного огляду:

попереднього _____

(число, місяць, рік)

періодичного _____

(число, місяць, рік)

6. Обставини, за яких стався нещасний випадок

Вид події _____

Шкідливий або небезпечний фактор та його значення _____

7. Причини нещасного випадку:

основна _____

супутні: _____

8. Устаткування, машини, механізми, транспортні засоби, експлуатація яких призвела до нещасного випадку

(найменування, тип, марка, рік випуску, підприємство-виготовлювач)

9. Діагноз згідно з листком непрацездатності або довідкою лікувально-профілактичного закладу _____

Перебування потерпілого в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння _____

(так, ні)

10. Особи, які допустили порушення вимог законодавства про охорону праці:

_____ (прізвище, ім'я, та по батькові, професія, посада, підприємство,

_____ порушення вимог законодавства про охорону праці із

ДНАОП

_____ зазначенням статей, розділів, пунктів тощо)

11. Свідки нещасного випадку

_____ (прізвище, ім'я, та по батькові, постійне місце проживання)

12. Заходи щодо усунення причин нещасного випадку _____

Голова комісії

_____ (посада)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

Члени комісії

_____ (посада)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

_____ 20__ р.

КЛАСИФІКАТОР

1. Вид події, що призвела до нещасного випадку

01 - пригоди (події) на транспорті

01.1 - дорожньо-транспортна пригода на дорогах (шляхах) загального користування у тому числі:

01.1.1 - наїзд транспортних засобів на потерпілого

01.2 - дорожньо-транспортна пригода на території підприємства

у тому числі:

01.2.1 - наїзд транспортних засобів на потерпілого

01.3 - авіаційна подія

01.4 - морська та річкова подія

01.5 - транспортна подія на залізничному транспорті

02 - падіння потерпілого

у тому числі:

02.1 - під час пересування

02.2 - з висоти

02.3 - у колодязь, ємність, яму тощо

03 - падіння, обрушення, обвалення предметів, матеріалів, породи, ґрунту тощо

у тому числі:

03.1 - обрушення, обвалення будівель, споруд та їх елементів

03.2 - обвалення та обрушення породи, ґрунту тощо

03.3 - падіння, зсув, перекидання технологічних транспортних засобів

03.4 - падіння устаткування (обладнання) або їх конструктивних елементів

04 - дія предметів та деталей, що рухаються, розлітаються, обертаються

у тому числі:

04.1 - дія рухомих і таких, що обертаються, деталей обладнання, машин і механізмів

04.2 - дія предметів, що розлітаються в результаті вибуху або руйнування приладів, посудин, які перебувають під тиском, у вакуумі

05 - ураження електричним струмом

у тому числі:

05.1 - у разі доторкання до ліній електропередачі та обірваних проводів

05.2 - у разі наближення на недопустиму відстань до струмопровідних частин, що перебувають під напругою

- 05.3 - у разі дії блискавки
- 06 - дія температур
- 06.1 - дія підвищених температур (крім пожежі)
- 06.2 - дія низьких температур (обмороження)
- 07 - дія шкідливих і токсичних речовин
- 08 - дія іонізуючого випромінювання
- 09 - показники важкості праці
- 10 - показники напруженості праці
- 11 - ушкодження внаслідок контакту з тваринами, комахами, іншими представниками фауни, а також флори
- 12 - утоплення
- 13 - асфіксія
- 14 - навмисне вбивство або травма, заподіяна іншою особою
- 15 - техногенна аварія
- 16 - стихійне лихо
- 17 - пожежа
- 18 - вибух
- 19 - самогубство
- 20 - зникнення працівника
- 21 - газодинамічне явище
- 22 - погіршення стану здоров'я
- 23 - інші види

2. Причини настання нещасного випадку

Технічні:

01 - конструктивні недоліки, недосконалість, недостатня надійність засобів виробництва

02 - конструктивні недоліки, недосконалість, недостатня надійність транспортних засобів

03 - неякісне розроблення або відсутність проектної документації на будівництво, реконструкцію виробничих об'єктів, будівель, споруд, інженерних комунікацій, обладнання, устаткування тощо

04 - неякісне виконання будівельних робіт

05 - недосконалість технологічного процесу, його невідповідність вимогам безпеки

06 - незадовільний технічний стан

у тому числі:

06.1- виробничих об'єктів, будівель, споруд, інженерних комунікацій, території

06.2 - засобів виробництва

06.3 - транспортних засобів

07 - незадовільний стан виробничого середовища (перевищення гранично допустимого рівня небезпечних та шкідливих виробничих факторів)

08 - інші

Організаційні:

09 - незадовільне функціонування, недосконалість або відсутність системи управління охороною праці

10 - недоліки під час навчання безпечним прийомам праці у тому числі:

10.1 - відсутність або неякісне проведення інструктажу

10.2 - допуск до роботи без навчання та перевірки знань з охорони праці

11 - неякісне розроблення, недосконалість інструкцій з охорони праці або їх відсутність

12 - відсутність у посадових інструкціях визначення функціональних обов'язків з питань охорони праці

13 - порушення режиму праці та відпочинку

14 - відсутність або неякісне проведення медичного обстеження (професійного відбору)

15 - невикористання засобів індивідуального захисту через незабезпеченість ними

16 - виконання робіт з відключеними, несправними засобами колективного захисту, системами сигналізації, вентиляції, освітлення тощо

17 - залучення до роботи працівників не за спеціальністю (професією)

18 - порушення технологічного процесу

19 - порушення вимог безпеки під час експлуатації обладнання, устаткування, машин, механізмів тощо

20 - порушення вимог безпеки під час експлуатації транспортних засобів

21 - порушення правил безпеки руху (польотів)

22 - незастосування засобів індивідуального захисту (у разі їх наявності)

23 - незастосування засобів колективного захисту (у разі їх наявності)

24 - порушення трудової і виробничої дисципліни

у тому числі:

24.1 - невиконання посадових обов'язків

24.2 - невиконання вимог інструкцій з охорони праці

25 - інші

Психофізіологічні:

26 - алкогольне, наркотичне, токсикологічне отруєння

27 - алкогольне, наркотичне, токсикологічне сп'яніння

28 - низька нервово-психічна стійкість

29 - незадовільні фізичні дані або стан здоров'я

30 - незадовільний психологічний клімат у колективі

31 - травмування (смерть) внаслідок протиправних дій інших осіб

32 - особиста необережність потерпілого

33 - інші причини

3. Обладнання, устаткування, машини, механізми, транспортні засоби, експлуатація яких призвела до настання нещасного випадку

311 - устаткування енергетичне

313 - устаткування для чорної та кольорової металургії

314 - устаткування гірничошахтне

315 - устаткування підіймально-транспортне (крани)

316 - устаткування підіймально-транспортне (конвеєри)

317 - устаткування підіймально-транспортне (крім кранів і конвеєрів)

318 - устаткування і рухомий склад залізниць

331 - машини електричні малої потужності

332 - електродвигуни змінного струму потужністю від 0,25 кВт і більше

334 - електродвигуни вибухозахищені, врубово-комбайнові і електробури

336 - машини електричні постійного струму

337 - генератори змінного струму, перетворювачі, підсилювачі електромашинні, електростанції та електроагрегати живлення

338 - машини електричні великі, агрегати електромашинні, турбо- і гідрогенератори

341 - трансформатори і трансформаторне устаткування, апаратура високовольтна, силова перетворювальна техніка, прилади силові напівпровідникові, детектори ядерного і нейтронного випромінювання, електро-хімічні перетворювачі інформації

342 - апарати електричні напругою до 1000 В

343 - комплектне обладнання напругою до 1000 В

344 - устаткування спеціальне технологічне, шинопроводи низької напруги

345 - електротранспорт (крім засобів міського транспорту і моторвагонних поїздів), електроустаткування для електротранспорту і підіймально-транспортних машин

346 - устаткування світлотехнічне і виробу електроустановлювальні, лампи електричні, виробу культурно-побутового призначення і широкого вжитку

348 - джерела струму хімічні, фізичні, генератори електрохімічні та термоелектричні

361 - устаткування хімічне і запасні частини до нього

362 - устаткування для переробки полімерних матеріалів і запасні частини до нього

363 - насоси (відцентрові, парові та привідні поршневі)

364 - устаткування кисневе, кріогенне, компресорне, холодильне, для газополум'яневого оброблення металів, насоси, агрегати вакуумні і високовакуумні, комплектні технологічні лінії, установки та агрегати

365 - устаткування целюлозно-паперове

366 - устаткування нафтопромислове, бурове, геологорозвідувальне і запасні частини до нього

367 - устаткування технологічне і апаратура для нанесення лакофарбового покриття на вироби машинобудування

368 - устаткування нафтогазопереробне

381 - верстати металорізальні

382 - машини ковальсько-пресові (без машин з ручним і ножним приводами)

383 - устаткування деревообробне

384 - устаткування технологічне для ливарного виробництва

385 - устаткування для гальванопокриття виробів машинобудування

386 - устаткування для зварювання тертям, холодного зварювання і допоміжне зварювальне обладнання

451 - автомобілі

452 - автомобілі спеціалізовані, автопоїзди, автомобілі-тягачі, кузови і фургони, причепа, тролейбуси, автотранспортувачі, мотоцикли, велосипеди

472 - трактори

473 - машини сільськогосподарські

474 - машини для тваринництва, птахівництва і кормо виробництва

481 - машини для землерийних і меліоративних робіт

482 - машини дорожні, устаткування для приготування будівельних сумішей

483 - устаткування і машини будівельні

484 - устаткування для промисловості будівельних матеріалів

485 - устаткування технологічне для лісозаготівельної і торф'яної промисловості, машинобудування комунальне

486 - устаткування для кондиціонування повітря і вентиляції

493 - устаткування і прилади для опалення і гарячого водопостачання

511 - устаткування технологічне і запасні частини до нього для легкої промисловості

512 - устаткування технологічне і запасні частини до нього для вироблення хімічного волокна

513 - устаткування технологічне і запасні частини до нього для харчової, м'ясної, молочної та рибної промисловості

514 - устаткування технологічне і запасні частини до нього для борошно-мельних, комбікормових підприємств та зерносховищ

515 - устаткування технологічне і запасні частини до нього для торгівлі, громадського харчування та блоків харчування, устаткування холодильне і запасні частини до нього, виробу культурно-побутового призначення та господарського вжитку

516 - устаткування поліграфічне і запасні частини до нього

517 - устаткування технологічне і запасні частини до нього для скло-ситалової промисловості, кабельної промисловості, для розвантаження, розфасування та упакування мінеральних добрив і отрутохімікатів

525 - устаткування та оснащення спеціальне для ремонту та експлуатації тракторів і сільськогосподарських машин, транспортування та складської переробки вантажів, пуску і налагоджування, технічного обслуговування та ремонту машин і устаткування тваринницьких та птахівницьких ферм, а також конструкції, устаткування та оснащення споруд захищеного ґрунту

945 - устаткування медичне

947 - устаткування технологічне для медичної промисловості і запасні частини до нього

968 - устаткування, інвентар та приладдя для театральних-видовищних підприємств і закладів культури

Навчальне видання

Я.Ю. Агій, І.М. Лях

ОХОРОНА ПРАЦІ У ГАЛУЗІ

Навчальний посібник

Коректура і технічна редакція О.І. Гурчумелія
Комп'ютерна верстка та обкладинка А.І. Бродич

Підписано до друку 07.09.2015 р.
Гарнітура Times New Roman Формат 60x84/16
Зам. № 77

Умовн. друк. арк. 11,6
Тираж 300 прим.

Оригінал-макет виготовлено
в редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ»
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89
dep-editors@uzhnu.edu.ua

ПП «АУТДОР - ШАРК»
88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15/1.
тел.: 3-51-25, e-mail: office@shark.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року

A – 24

Агій Я.Ю. Охорона праці у галузі: навч. пос. / Я.Ю. Агій, І.М. Лях. – Ужгород: ПП «АУТДОР - ШАРК», 2015. – 200 с. ISBN 978-617-7132-33-1

Навчальний посібник висвітлює основні законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці в галузі, міжнародні норми, системи управління охороною працею в організаціях, травматизм та професійні захворювання в галузі, розслідування нещасних випадків, актуальні проблеми в наукових дослідженнях, основні заходи пожежної профілактики на галузевих об'єктах, державний нагляд і громадський контроль за станом охорони праці, а також соціальне страхування від нещасного випадку та професійного захворювання на виробництві.

Навчальний посібник «Охорона праці в галузі» складений за вимогами кредитно-модульної системи і містить короткий виклад тем лекцій, тематику семінарських занять та методичні рекомендації з підготовки до них, тестові завдання і навчальний тренінг до кожної із тем, перелік рекомендованої літератури.

Для студентів вищих навчальних закладів за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліст, магістр.

**ББК – 65.247
УДК – 331.45**